

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE LITERE
DEPARTAMENTUL LIMBA ROMÂNĂ, LINGVISTICĂ
GENERALĂ ȘI LIMBI CLASICE

Emilia OGLINDĂ

LINGVISTICĂ
GENERALĂ ȘI ROMANICĂ
(Suport de curs)

Aprobat de
Consiliul Calității al USM

CHIȘINĂU, 2015

Aprobat de Consiliul profesoral al Facultății de Litere

Recenzenți: *Claudia CEMÂRTAN, doctor, conferențiar universitar;*
Raisa GALBEN, doctor, conferențiar universitar

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

ISBN

© E. Oglindă, 2015

© USM, 2015

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE.....	4
OBIECTIVE GENERALE	5
TEMA I. Obiectul de studiu al lingvisticii generale și române. Scurt istoric al lingvisticii presausuriene (tradiții, școli, curente)...	6
TEMA II. B. de Courtenay și F. de Saussure – precursori ai lingvisticii contemporane.....	27
TEMA III. Orientări noi în lingvistica sec. XX. Structuralismul. Integralismul.....	42
TEMA IV. Corelația dintre unele metode tradiționale și moderne în lingvistică.....	55
TEMA V. Postulate ale lingvisticii contemporane.....	72
TEMA VI. Sistemul limbii și nivelurile sale prin prisma lingvisticii generale.....	88
TEMA VII. Controverse privind clasificarea limbilor române. Răspândirea teritorială a limbilor române.....	102
TEMA VIII. Problema formării limbilor române (controverse). 111	
TEMA IX. Romanizarea (premise, factori). Specificul romanizării unor provincii (Iberia, Galia, Dacia)	125
TEMA X. Analiza comparată a fenomenelor lingvistice în limbile române	140
ANEXE.....	154
TEXTE.....	162
BIBLIOGRAFIE.....	165

CUVÂNT ÎNAINTE

Cursul „*Lingvistica generală și romanică*” are ca obiectiv formularea și aprofundarea conceptelor de bază ale lingvisticii și formarea la studenți a unei viziuni de ansamblu asupra limbii ca fenomen social. În suportul de față se preconizează comentariul detaliat al unor probleme ce țin, pe de o parte, de lingvistica generală și contrastivă, iar, pe de altă parte, de romanistică, fiind relevate multiple aspecte ale idiomurilor romanice.

Cursul menționat cuprinde variate compartimente: „Obiectul de studiu al lingvisticii generale și romanice. Scurt istoric al lingvisticii presaussuriene”, „B. de Courtenay și F. de Saussure – precursori ai lingvisticii contemporane”, „Tendințe și curente noi în lingvistica sec. XX”, „Corelația dintre unele metode tradiționale și moderne în lingvistică”, „Postulatele de bază ale lingvisticii contemporane”, „Sistemul limbii și nivelurile sale prin prisma lingvisticii generale”, „Controverse privind clasificarea limbilor romanice”, „Răspândirea teritorială a limbilor romanice” etc. Capitolele nominalizate facilitează interpretarea adecvată a problemelor controversate de teorie a limbii, lingvistică contrastivă și romanică, studenții obținând dexteritatea de a aplica multiple procedee ale metodelor tradiționale și moderne, de a comenta trăsăturile esențiale ale limbii: caracterul social, semiotic, sistemic, dinamic.

Se pune accentul pe procedeele unor metode tradiționale: comparativ-istorică, geografia lingvistică: de exemplu, compararea diacronică evidențiază trăsăturile comune ale limbilor romanice provenite din latină, iar compararea sincronică servește pentru a elucida specificul câtorva limbi romanice (româna, franceza ș.a.). Aspectul aplicativ al cursului presupune compararea unor variate fenomene de ordin lexical și morfosintactic, care denotă atât similitudini, cât și deosebiri între idiomurile romanice. Este reliefată comunitatea materială și structurală a acestora, datorată, în bună parte, aceleiași origini, în raport cu limbile neromanice.

Studenții conștientizează corelația dintre diferite școli lingvistice, interdependența conceptelor și a teoriilor elaborate în Lingvistica generală și romanică și ale celor din domeniul disciplinelor lingvistice aplicate.

OBIECTIVE GENERALE:

a. Cunoaștere și înțelegere:

- să determine obiectivele și conținutul disciplinei ***Lingvistica generală și romanică***;
- să definească conceptele fundamentale ale disciplinei în cauză;
- să semnaleze principiile pozitivistice /antipozitivistice și să numerească promotorii acestora;
- să stabilească finalitățile analizei comparativ-istorice și contrastive din perspectiva lingvisticii generale și române;
- să explice problemele de bază ale lingvisticii (limba ca sistem și structură, caracterul arbitrar și nonarbitrar al semnului lingvistic etc.) promovate de către reprezentanții unor școli lingvistice (naturalistă, psihologistă, neogramaticistă, școlile structuraliste ș. a.);
- să releve problemele fundamentale de lingvistică generală și romanică, prin prisma unor concepții elaborate de școlile lingvistice semnalate.

b. Aplicare:

- să aplice procedeele unor metode tradiționale (comparativ-istorică, geografia lingvistică ș.a.) la compararea fenomenelor în idiomurile cercetate;
- să evidențieze diverse modele caracteristice structurii limbii române, în raport cu cele ale altor limbi studiate (romance și neromance);
- să comenteze asemănarea materială a limbilor române, unele corespondențe fonetice, lexicale și gramaticale ale acestora.

c. Integrare:

- să aprecieze raportul dintre unele structuri similare și diferențiale de ordin lexical și gramatical;
- să determine corelația dintre unele școli lingvistice;
- să estimeze relevanța unor concepții în materie de lingvistică generală și romanică.

Tema I
OBIECTUL DE STUDIU AL LINGVISTICII GENERALE
ȘI ROMANICE. SCURT ISTORIC AL LINGVISTICII
PRESAUSSURIENE (tradiții, școli, curente)

Obiective:

- să releve obiectul de studiu și sarcinile lingvisticii generale și romanice;
- să menționeze principalele tradiții, curente și școli lingvistice;
- să delimiteze unele probleme abordate de către reprezentanții acestora;
- să explice continuitatea de idei a unor școli lingvistice (tradițiile din antichitate, naturalism și psihologism, neogramaticism și antineogramaticism ș. a.).

Subiecte:

- Obiectul de studiu și sarcinile lingvisticii generale și romanice
- Lingvistica în antichitate
- a) Tradițiile orientale (indiană și chineză veche): reprezentanți de seamă, probleme
- b) Tradiția greco-romană: reprezentanți de seamă, probleme
- Lingvistica în Evul Mediu, în epoca renașcentistă și postrenașcentistă
- a) Tradițiile medievale arabă și europeană
- b) Lingvistica în perioada postrenașcentistă. Gramatica rațională
- Naturalism și psihologism (limba ca fenomen dinamic, esența limbii, forma internă ș. a.)
- Unele principii ale neogramaticilor. Factorii ce implică dezvoltarea și progresul limbii.

Bibliografie

1. *Graur Al., Wald L.* I. Lingvistica până în secolul al XIX-lea; IV. Naturalismul lingvistic; V. Psihologismul lingvistic. VI. Școala neogramaticilor. În: *Graur Al., Wald L.* Scurtă istorie a lingvis-

- ticii, ediția a II-a revăzută și adăugită. București: Editura Științifică, 1965, p. 9 – 18; 44 – 51; 52 – 58; 59 – 65.
2. *Ionescu E.* Capitolul al III-lea. Metodă științifică și gândire filosofică în lingvistica din secolul al XIX-lea. 1. Introducere; 2. Organicismul lingvistic; 3. Wilhelm von Humboldt; 4. Psihologismul lingvistic. În: *Ionescu E.* Manual de lingvistică generală. Ediția a II-a, revizuită. București, 1992, p. 50 – 56.
 3. *Lyons J.* Lingvistica: Studiul științific al limbii. În: Lyons J. Introducere în lingvistica teoretică / Traducere din limba engleză. București, 1995, p. 11 – 51.
 4. *Novac L., Oglindă E.* Lingvistica în antichitate. Lingvistica în Evul mediu, epoca Renașterii și cea postrenascentistă. Elaborarea lingvisticii generale. Concepția lingvistică a lui W. von Humboldt. Naturalismul lingvistic. Psihologismul lingvistic. Școala neogramaticilor. În: *Novac L., Oglindă E.* Lingvistica generală. Materiale didactice. Chișinău: USM, 1998, p.4 – 8, 9 – 11, 12 – 18, 19 – 22, 23 – 27, 28 – 31.
 5. *Oglindă E.* W. von Humboldt. Naturalismul lingvistic. August Schleicher. Psihologismul lingvistic. H. Steinthal. A. Potebnea. Școala neogramaticilor. K. Brugmann, H. Osthoff. Hermann Paul. În: *Oglindă E.* Capitole de istorie a lingvisticii (Material didactic cu texte adnotate). Chișinău: CEP USM, 2005, p. 19 – 28, 29 – 43, 44 – 54, 55 – 62.
 6. *Oglindă E., Păduraru G.* Introducere în lingvistică (suport didactic). Chișinău: CEP USM, 2011, p. 319 – 320, 321 – 322, 323 – 324, 324 – 328.
 7. *Robins R.H.* Capitolul 2. Grecia; Capitolul 3. Roma; Capitolul 5. Renașterea și perioada următoare; Capitolul 7. Lingvistica istorică și comparată în secolul al XIX-lea. În: *Robins R. H.* Scurtă istorie a lingvisticii / Traducere din limba engleză. Iași: Polirom, 2003, p. 26 – 69; 77 – 96; 136 – 175; 226 – 256.
 8. *Постовалова В.И.* Язык как деятельность. Опыт интерпретации В. Гумбольдта. Москва, 1982.
 9. *Березин Ф.М.* История лингвистических учений. Москва, 1984.

❖ *Obiectul de studiu și sarcinile lingvisticii generale și romanice*

Sunt de semnalat următoarele finalități ale cursului „*Lingvistica generală și romanică*”:

- acesta are ca scop aprofundarea conceptelor de bază ale lingvisticii;
- se preconizează comentariul detaliat al unor probleme ce țin de lingvistica generală, contrastivă și romanică;
- se pune accentul pe procedeele metodelor tradiționale: comparativ-istorică, geografia lingvistică ș.a.: de exemplu, compararea diacronică evidențiază trăsăturile comune ale limbilor romanice provenite din latină, iar compararea sincronică / contrastivă servește pentru a elucida specificul câtorva limbi romanice (română, franceză ș. a.);
- aspectul aplicativ al cursului presupune caracterizarea trăsăturilor izomorfe și a celor alomorfe proprii limbilor descrise, compararea unor variate fenomene de ordin lexical și morfosintactic, care denotă atât similitudini, cât și deosebiri între limbile studiate.

În cadrul **Romanisticii**, sunt de reținut următoarele obiective:

- cursul de față este orientat spre a cerceta comunitatea materială și structurală a limbilor romanice, datorată, în bună parte, aceleiași origini, în raport cu limbile neromanice;
- sunt evidențiate *asemănările și deosebirile* dintre limbile romanice, condiționate atât de proveniența comună a acestora, cât și de tendința spre divergența / diferențierea lingvistică;
- se urmăresc tendințele comune în evoluția limbilor romanice, în primul rând, tendința spre analitism, manifestată în sistemul nominal și verbal;
- sunt descrise unele corespondențe fonetice, lexicale și gramaticale specifice limbilor menționate;
- sunt relevați factorii ce au condiționat formarea și evoluția limbilor romanice.

❖ *Lingvistica în antichitate*

a) Tradițiile orientale (indiană și chineză veche): reprezentanți de seamă, probleme

Tradiția indiană veche comportă un caracter pragmatic și empiric, ceea ce se explică prin necesitatea de a păstra nealterate textele sacre: *Vedele* (imnuri religioase, cunoscute și transmise de către brahmani). Printre reprezentanții de seamă ai tradiției vizate ar putea fi menționați Panini, Vararuci, Bhartrihari, Amara ș. a.

Panini (sec. IV î.e.n.) a elaborat tratatul *Ashtadhyayi* (*Opt cărți*) ce cuprinde aforisme mnemonice, similare unor formule algebrice. În fonetică sunt analizate 14 clase de sunete (vocale, semivocale, nazale, explozive, sibilante, consoana *h*) în baza unor anumite criterii: de exemplu, vocalele sunt delimitate potrivit aperturii, iar consoanele sunt examinate conform locului și modului de articulare.

Morfologia include reguli referitoare la părțile de vorbire (nume, verb, prepoziție, particulă), derivarea cuvintelor, modificarea lor gramaticală. Se știa deja despre conceptele *morfem-zero*, *flexiunea internă*, *sandhi* = morfonem). În sintaxă, propoziția este interpretată ca o îmbinare a numelui și a verbului [4, p. 5].

Vararuci este autorul *Gramaticii pracrite*, considerată, pe drept cuvânt, o formă rudimentară de gramatică comparată în care este emisă ideea că limbile indiene medii – *pracritele* – au evoluat dintr-un idiom mai vechi – *sanscrita*. *Bhartrihari* (*Vakyapadya*) examinează raportul dintre propoziție și judecata logică. Propoziția, unitate comunicativă a limbii, este definită ca un enunț unic indivizibil ce exprimă un sens unic.

În China arta gramaticii presupune elaborarea semnelor grafice ieroglice și comentariul textelor scrise. O atenție deosebită se acordă perfecționării și standartizării scrierii ieroglice, fapt ce distinge tradiția chineză veche de celelalte tradiții din antichitate.

Tratatul *Eriya* (sec. III-I î.e.n.), divizat în 19 capitole tematice, cuprinde o amplă descriere a scrierii ieroglice chinezești. În compartimentele lucrării sunt interpretate în plan filosofic categoriile fundamentale ale lumii înconjurătoare. Tratatul *Fanian*, elaborat de Ian Siun (sec. I e.n.), conține cuvinte și expresii regionale, raportate la echivalentele lor din limba literară. Un alt cărturar chinez, Siu Șeng, a scris

tratatul *Șoven țezțî*, în care peste 9000 de semne grafice sunt explicate în baza celor 540 elemente de bază, numite „bu” [4, p. 6].

b) Tradiția greco-romană: reprezentanți de seamă, probleme

Tradiția greco-romană înglobează două perioade inegale: *filosofică* (sec. V – III î.e.n.) și cea *alexandrină* (sec. III î.e.n. – sec. V e.n.) [7, p. 26]. În cea dintâi perioadă, filosofi notorii – Heraclit, Democrit, Platon, Aristotel ș. a. – pun în discuție probleme filosofice referitoare la originea limbajului uman, la raportul dintre obiectul denumit și cuvânt etc., iar în perioada alexandrină știința despre limbă își obține propriul obiect de studiu.

Perioada filosofică. Este de notat controversa dintre adepții teoriei *thesei*, potrivit căreia între obiect și numele său, între complexul sonor al cuvântului și sens se stabilește o legătură convențională, și părtașii concepției *physei* care afirmă contrariul, constatând un raport natural între acestea. După cum semnaleză J. Lyons, „în discuțiile privind limba, distincția dintre „natural” și „convențional” a ajuns să se refere îndeosebi la problema dacă există o legătură necesară (obligatorie) între sensul unui cuvânt și forma acestuia” [3, p. 14].

Platon în dialogul *Cratyllos* încearcă să demonstreze că legătura dintre obiect și cuvânt nu este nici absolut arbitrară, nici naturală [4, p. 7]. Filosoful atenian distinge cuvintele primare, apărute arbitrar, și cele secundare, formate în urma convenției între vorbitori. În dialogul menționat sunt formulate regulile modelării etimologice, căile de constituire a unităților lexicale: compunerea, abrevierile, eufonia, detimologizarea ș. a.

În *Poetica* lui Aristotel cuvintele sunt definite drept simboluri ale unor reprezentări. Orice expresie verbală cuprinde conjuncția, numele, verbul, articolul, cazul, prepoziția. Numele și verbul exprimă subiectul și predicatul judecății logice. Aristotel folosește termenul *ptosis* pentru conceptul de caz și îl extrapolează asupra formelor oblice ale numelor și verbelor.

O concepție similară aparține stoicilor Zenon și Chrisippos, care deosebesc perioada creării limbii, când a existat legătura naturală dintre nume și obiect, și perioada ulterioară, când această legătură dispare. Stoicii consideră cuvântul ca semn al noțiunii ce cuprinde trei laturi: sunetul, obiectul denumit și sensul. Reprezentanții acestei școli

filosofice au adus o contribuție substanțială la elaborarea teoriei părților de vorbire, limitând conceptul de *ptosis* (caz) doar la nume.

Perioada alexandrină. În perioada evidențiată este pusă în circulație sintagma **techne grammatike (ars grammatica)**, axată pe cercetarea filologică a textelor și pe arta vorbirii literare corecte.

Are loc disputa dintre *anomaliști* (Cratet din Mallos, stoicii) și *analogiști* (Aristarh din Alexandria, Caesar). E vorba despre două tendințe opuse în dezvoltarea limbii:

- tendința spre *analogie*, când diminuează numărul formelor neregulate, supletive, în favoarea celor reglementate;
- tendința spre *anomalie* când predomină excepțiile de la diferite reguli.

Dionysios Thrax examinează în tratatul *Techne grammatike* următoarele părți de vorbire din limba greacă veche: numele, verbul, participiul, articolul, pronumele, prepoziția, adverbul, conjuncția. Dintre categoriile nominale sunt relevate genul, numărul, cazul, iar dintre cele verbale – modul, diateza, aspectul, persoana, timpul [4, p. 7].

M.T. Varro în tratatul *De lingua Latina* ocupă o poziție de compromis între concepțiile anomalistă și analogistă. În limbă, care apare din necesitatea de a comunica și funcționează după anumite reguli, s-ar realiza ambele tendințe: spre anomalie și spre analogie. Limba suportă atât modificări spontane, cât și cele produse sub influența umană; evoluează de la formele neregulate spre cele regulate, și invers. În același tratat se analizează evoluția ablativului latin, se fac cercetări de ordin etimologic etc., se examinează și unele fenomene ce țin de latina vulgară.

Priscian (sec. IV e.n.) în tratatul *Institutionum grammaticae*, compus din 18 cărți, descrie detaliat categorii morfologice și sintactice în limba latină. „Priscianus Maior” (16 cărți) se referă la fonetică și morfologie, iar „Priscianus Minor” (2 cărți) – la sintaxă. Se preconizează opt părți de vorbire: numele, verbul, participiul, pronumele, adverbul, prepoziția, conjuncția, interjecția [7, p. 91 – 92].

Cuvântul este definit drept partea minimală a unei expresii complexe, privită ca o integritate semantică. Cuvintele (*dictiones*) sunt organizate în construcții complexe, numite *orationes* (propoziții), ce redau un gând terminat. „Oratio” înseamnă orice unitate sintactică – îmbinarea de cuvinte, propoziția, fraza.

Tratatul lui Priscian a fost înalt apreciat de către specialiștii în materie. De exemplu, R. Robins constată următoarele: „Prin efortul minuțios (chiar dacă pe alocuri greșit) de a adapta teoria și metodele de analiză grecești la limba latină, el reprezintă punctul culminant al strădaniilor celor mai mulți dintre învățații romani după contactul cu lingvistica greacă. ... Opera lui Priscian înseamnă mai mult decât sfârșitul unei epoci. În domeniul lingvisticii, ea este puntea de legătură dintre Antichitate și Evul Mediu” [7, p. 96].

Reprezentanții tradițiilor în cauză au atât merite, cât și carențe:

Merite:

- au elaborat un model al gramaticii descriptive și o terminologie adecvată,
- gramatica a fost detașată din cadrul filosofiei.

Neajunsuri:

- nu este apreciată just relația dintre limba scrisă și vorbită,
- cu excepția tradiției chineze vechi, nu sunt cercetate fenomenele dialectale.

Generalizând cele expuse, le putem include în Tabelul 1: „*Tradițiile lingvistice din antichitate*” (a se vedea Anexele).

❖ *Lingvistica în Evul Mediu, în epoca renașcentistă și postrenașcentistă*

a) *Tradițiile arabă și europeană*

Reprezentanți de seamă sunt ibn Manzur, al Farahidi, Sibaweihi, al Kașgari ș. a. Sibaweihi („Al Kitab”) elaborează trei teorii: **nahv** (teoria ascensiunilor) în care sunt analizate părțile de vorbire și propoziția; **sarf** (teoria despre modificări), referitoare la formarea cuvintelor și modificarea verbelor și a numelor; **tadjudid**, axată pe clasificarea și modificarea sunetelor.

Potrivit concepției **nahv**, propoziția este o îmbinare predicativă de cuvinte care exprimă o idee. Sunt delimitate acordul, recțiunea și aderarea. În lexicografie sunt elaborate diferite tipuri de dicționare: explicative, de sinonime, de cuvinte rare, de împrumuturi lexicale, bilingve.

Cărturarul Al Firuzabadi a elaborat dicționarul „Kamus” („Oceanul”) ce inserează 80.000 de unități lexicale. Mahmud al Kaș-

gari (sec. XI) compară limbile turcice, de tip aglutinant, cu araba, de tip flectiv. Lucrarea sa „Divan lugat at-turk” („Divanul limbilor turcice”) este o primă încercare de a compara limbile în plan contrastiv-tipologic [4, p. 9 – 10].

În Europa medievală (sec. XI – XV) apare gramatica logicistă; se pune problema universaliiilor. Are loc disputa între *realiști* și *nominaliști* privind raportul dintre noțiuni și obiectele corespunzătoare. Realiștii (Anselm din Kenterburry, Toma d’Aquino) susțin ideea despre existența reală doar a noțiunilor generale (*Universalialia sunt res*), iar nominaliștii (Roscellinus, Berengario din Tours) afirmă că în realitate există doar obiectele dotate cu anumite proprietăți (*Universalialia sunt nomina*), noțiunile generale nu există independent de obiecte și nu reflectă proprietățile lor [4, p. 10].

Dante Alighieri (1265 – 1321) în tratatul *De vulgari eloquentia* analizează natura limbajului uman, relevă limba ca fenomen bilateral: sunetele formează latura senzorială a limbii; latura rațională denotă capacitatea limbii de a reda un anumit conținut. Limba se dezvoltă neconținut; limba vorbită (*il volgare*) are un rol deosebit și nu este o „alterare” a limbii literare.

b) Lingvistica în perioada postrenascentistă. Gramatica rațională

„Gramatica de la Port-Royal” – „Gramatica generală și rațională” (1660), elaborată de către călugării savanți A. Arnauld și C. Lancelot de la mănăstirea Port-Royal, este întemeiată pe filosofia carteziană a lui R. Descartes, care promovează principiul despre primatul rațiunii umane: *Cogito, ergo sum* (Gândesc, deci exist).

Scopul lucrării rezidă în a studia principiile logice care determină structura tuturor limbilor, a formula legi valabile atât limbilor concrete, cât și tuturor limbilor lumii. Odată ce oamenii operează cu aceleași categorii logice, reiese că și categoriile limbii sunt comune. Se încearcă descrierea structurii și funcționării limbilor naturale, fiind elaborat un metasistem gramatical care generalizează fenomenele din limbi concrete, ca: greaca, latina, franceza, vechea ebraică, spaniola, italiana, parțial – germana și engleza.

Se folosește metoda inductivă, se compară câteva sisteme linguale; limbile concrete sunt considerate drept variante ale unei scheme lin-

guale universale. Gramatica universală conține legi pancronice care nu depind de timp.

Li s-ar putea reproșa unele *exagerări*: confundarea categoriilor logice și lingvistice: cuvântul este socotit drept un concept exprimat prin sunete articulate, judecata redată prin cuvinte este numită propoziție. Propoziția are o structură egală cu cea a judecății logice și conține subiectul, copula și predicatul [4, p. 11].

O evaluare imparțială a gramaticilor raționale, în ansamblu, și a lucrării menționate, în particular, oferă reputații savanți Al. Graur și L. Wald: „Lipsurile lor fundamentale au persistat, însă și ele pot fi reduse la două: autorii gramaticilor raționale nu au ținut seama că fiecare limbă are trăsături specifice și că, de aceea, limbile nu pot fi cuprinse într-o schemă unică decât deformându-se sistemul lor; în al doilea rând, nu s-a luat în considerare faptul că limbile se transformă după legi proprii, că structura lor nu e stabilă o dată pentru totdeauna. Încercarea de a lega limba de gândire e meritorie, dar unitatea acestor două fenomene a fost înțeleasă ca identificarea lor” [1, p. 16].

❖ *Naturalism și psihologism (limba ca fenomen dinamic, esența limbii, forma internă ș. a.)*

La mijlocul și în a doua jumătate a sec. XIX au fost fondate școlile naturalistă și psihologistă, ai căror adepți recunosc, deopotrivă, caracterul dinamic al limbii. Între doctrinele acestora există diferențe principiale ce vizează, întâi de toate, esența limbii și poziția lingvisticii în corelație cu alte domenii ale științei.

a) **Naturalismul lingvistic**

Un reprezentant de vază al școlii naturaliste este **A. Schleicher (1821 – 1868)**, care și-a expus concepția în lucrările: „*Formenlehre der kirchenslavischen Sprache*” („*Morfologia limbii slave bisericesti*”, 1852); „*Die Sprachen Europas in systematischer Übersicht*” („*Limbile Europei și reflectarea lor sistematică*”, Bonn, 1850); „*Die darwinische Theorie und die Sprachwissenschaft*” („*Teoria lui Darwin și știința despre limbă*”, 1863); „*Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*” („*Compendiu de gramatică comparativă a limbilor indo-europene*”, 1861 – 1862) ș. a. În cele ce urmează vom comenta succint teoria limbii ca organism,

teoria evoluționistă și teoria despre arborele genealogic al limbilor indo-europene.

În studiile: „Teoria lui Darwin și știința despre limbă” (1863), „Limbile Europei și reflectarea lor sistematică” (1850), este emisă *teoria limbii ca organism*, conform căreia limba ar constitui un *organism natural (Naturorganismus)*, iar viața ei nu s-ar deosebi esențial de viața organismelor vii. Asemenea celor din urmă, limba se naște, se dezvoltă, „îmbătrânește” și moare. Ca și în natură, în domeniul limbii acționează legi obiective, iar lingvistica, numită de A. Schleicher „*glotică*”, aparține științelor naturii, și nu celor sociale. Chiar și diviziunile și subdiviziunile limbii sunt similare celor din natură: astfel, speciilor biologice le corespund limbile, subspeciilor – dialectele [5, p. 30] etc.

Ideea despre limbă ca fenomen dinamic este postulată în cadrul *teoriei evoluționiste*. Transformarea stadială a tipurilor morfologice înglobează trei faze: *tipul izolant* al formelor unisilabice, *tipul aglutinant*, *tipul flectiv*, considerat „superior”, ce comportă trăsăturile stadiilor anterioare [9, p. 89]. Schleicher susține că cele trei tipuri de limbi s-ar fi dezvoltat consecutiv unul din altul în epoca preistorică, iar în perioada istorică s-ar produce „dezintegrarea” limbii, însoțită de modificări de ordin gramatical. Tipul izolant ar fi cel mai vechi și ar servi ca bază pentru formarea și evoluția celorlalte tipuri de limbi.

Teoria stadială sau evoluționistă denotă unele tangențe cu ideile promovate de precursori, de exemplu Fr. Bopp, în ceea ce privește aprecierea tipului flectiv drept unul superior. Referindu-se la aceste similitudini, E. Ionescu observă: „Ca și la Bopp, tipul flexionar reprezintă maturitatea biologică a unei limbi, fază după care se înregistrează îmbătrânirea. Însă interpretarea evoluționistă a lui Schleicher e mai puțin rigidă față de cea a lui Bopp. La Schleicher tipul arhaic este reprezentat de limbile izolante. Savantul german nu prestabilește, prin urmare, jaloane legice limbilor, ci introduce doar ideea unei succesiuni istorice a tipurilor flexionare” [2, p. 53].

În „Compendium de gramatică comparativă a limbilor indo-europene” (1861 – 1862) este emisă teoria arborelui genealogic (**Stamm-baumtheorie**), potrivit căreia *strălimba* (Ursprache), unitară la început, s-ar fi scindat într-o perioadă îndepărtată în *limbile-bază* (Grundsprachen), iar acestea, la rândul lor, în limbi înrudite, dialecte și

subdialecte. De la *européana de sud* (= *ario-greco-italo-celtica*) descind ariana și greco-italo-celtica, divizate ulterior în greacă și italo-celtică, iar de la *européana de nord* (= *slavo-germana*) provin germana și slavo-lituaniana [4, p. 20]. Autorul concepției în cauză afirmă exagerat că limbile vechi, răspândite mai la răsărit, în special sanscrita, păstrează mai multe arhaisme decât limbile răspândite mai la apus.

b) Psihologismul lingvistic

Spre deosebire de adepții școlii naturaliste, psihologii H. Steinthal, W. Wundt, M. Lazarus, A. Potebnea (precursor – W. von Humboldt) evidențiază esența psihologică a limbii a cărei dezvoltare este condiționată de legi psihice, iar lingvistica face parte din științele psihologice. Această viziune despre limbă a fost promovată în lucrările:

W. von Humboldt (1767 – 1835):

„Über das Entstehen der grammatischen Formen, und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung” („Despre originea formelor gramaticale și influența lor asupra dezvoltării spirituale”, 1822); „Lettres à M. Abel-Remusat sur la nature des formes grammaticales en général et sur le génie de la langue chinoise en particulier” („Scrisori către dl Abel-Remusat despre natura formelor gramaticale în genere și spiritul limbii chineze în particular”, 1827); „Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachenwicklung” („Despre studierea comparată a limbilor în diferite epoci ale dezvoltării limbajului”, 1829); „Über die Kawi-Sprache auf der Insel Jawa” („Despre limba kawi de pe insula Jawa”, 1836 – 1839).

H. Steinthal (1823 – 1899):

„Die Klassifikation der Sprachen dargestellt als die Entwicklung der Sprachidee” (Clasificarea limbilor și dezvoltarea ideii de limbă”, 1850); „Der Ursprung der Sprache...” („Originea limbii”, 1851), „Grammatik, Logik und Psychologie, ihre Prinzipien und ihr verhältniss zu einander” („Gramatica, logica, psihologia. Principiile și relațiile dintre ele”, 1855); „Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft” („Introducere în psihologie și lingvistică”, 1871).

A. A. Potebnea (1835 – 1891):

„Мысль и язык”, 1862 („Gândire și limbă”); „Из записок по русской грамматике”, т. 1-2, 1874 (1958); т. 3, 1899; т. 4, 1941 (1977) („Însemnări din gramatica limbii ruse”) ș. a.

Acești savanți abordează multiple probleme importante: raporturile limbă – gândire, gramatică – logică – psihologie, originea limbii, tipologie lingvistică etc. Concepția psihologistă este fundamentată pe teoriile preconizate de **W. von Humboldt** privind identitatea limbii și a spiritului poporului, limba ca activitate, forma internă și cea externă, limba ca lume intermediară și antonimiile limbii [4, p. 15 – 19; 6, p. 311 – 312].

E. Ionescu reliefează legătura dintre concepția humboldtiană și cea psihologistă: „Într-o perioadă în care **organicismul** reprezintă curentul dominant în lingvistică, gândirea acestui strălucit savant arată a nu avea prea multe legături cu acesta. Humboldt trebuie, de aceea, privit ca un deschizător de drumuri noi. Ca o personalitate care subminează tiparele științifice dominante ale epocii. Unele din ideile sale vor și rodi, de altfel, sub forma unui curent nou: **psihologismul lingvistic**” [2, p. 53].

În cele ce urmează vom examina unele aspecte ale concepției savantului german W. von Humboldt.

Limba – fenomen spiritual. Humboldt este de părere că limbajul uman nu ar avea legătură cu viața socială, ci este o „emanație involuntară a sufletului”: „Limba poporului este spiritul lui, iar spiritul poporului e limba sa – este greu să ne imaginăm ceva mai identic”, afirmă lingvistul. Noțiunea *spirit al poporului* semnifică factura psihică a poporului, mentalitatea sa și elementele culturii spirituale, în ansamblu, – filosofia, știința, arta.

Limba ca activitate. În accepția lui W. von Humboldt, limba este „o activitate neîntreruptă a spiritului ce tinde să transforme sunetul articulat într-o expresie a gândului”. Este revelator postulatul humboldtian preluat ulterior de către reprezentanții diferitelor școli și curente lingvistice din secolele XIX – XX: „Limba nu este un *Ergon* (produs), ci *Energiea* (activitatea)” [8]. După cum consideră Humboldt, limba se dezvoltă fie pe calea creării unităților noi, fie pe calea restructurării funcționale a celor vechi; limba există numai dezvoltându-se.

Are dreptate R. Robins care afirmă că „teoria lui Humboldt despre limbaj pune accentul pe aptitudinea lingvistică creativă inerentă, existentă în creierul sau mintea fiecărui vorbitor. O limbă trebuie să fie identificată cu aptitudinea reală a vorbitorilor de a produce și de a înțe-

lege vorbele, nu cu produsele observate ale actelor vorbirii și scrisului. Cu cuvintele lui, aceasta este o capacitate creativă” [7, p. 197 – 198].

Forma internă și externă a limbii. Limba, în ansamblu, constituie unitatea materialului și a idealului; conținutul și expresia reprezintă o integritate nedisociabilă a căror sinteză formează *simbolul* lingvistic. Humboldt distinge *forma internă* (= *innere Sprachform*) și cea *externă*. *Forma externă* determină specificul fiecărei limbi și corespunde, în mare măsură, materiei sonore a limbii. Această expresie nu coincide cu cea din alte limbi, ci denotă varietatea idiomurilor. De exemplu, în germ. *Sneeggloecken*, rom. *ghiocel*; rus: *подснежник*, fr.: *peirce-neige*.

Conceptul *formă internă* este interpretat neunivoc, fiind considerat ca: a) latura ideală a limbii, ansamblul de sensuri (lexicale și gramaticale); b) mijlocul ce servește pentru a uni, în cadrul cuvântului – semn, complexul sonor și conceptul; c) un model funcțional, structura abstractă a limbii, în general, privită ca o totalitate a structurilor limbii [4, p. 16 – 17].

Humboldt remarcă următoarele trăsături inerente ale limbii: caracterul *social, sistemic, semiotic, dinamic*. Raportul dintre expresie și conținut este considerat *simbol* sau *semn*. Savantul compară sistemul limbii cu o pânză largă ale cărei fire sunt întreșute; tot așa elementele limbii sunt interdependente.

Limba ca lume intermediară. Conform principiului relativist, oamenii apreciază fenomenele realității obiective prin prisma categoriilor limbii respective. Limba, ca „o lume intermediară” (*Zwischenwelt*), este situată între om și lumea înconjurătoare. Ansamblul de forme și expresii, raportate la conținuturile în cauză, creează o viziune inedită asupra lumii în cadrul comunității lingvistice, iar „diversitatea limbilor nu este o diversitate de timbre și semne, ci o diversitate de viziuni asupra lumii”.

În procesul însușirii unor limbi străine, vorbitorii nu asimilează expresii noi, corelate cu aceleași conținuturi, ci tind să le modifice pe cele din urmă. Dacă limbile studiate denotă diferențe flagrante, se vor deosebi și concepțiile asupra lumii. Potrivit principiului relativist, conținuturile cuvintelor sunt specifice pentru fiecare limbă concretă și nu sunt universale. În limbă și în creațiile spirituale ale poporului

– mituri, proverbe, zicători etc., se reflectă modul inedit de a percepe lumea, care nu coincide în diverse culturi.

Teoria despre antinomiile limbii. În accepție humboldtiană, *antinomiile* sunt *caracteristicile opozitive ale limbii*. În conformitate cu *antinomia limbii și a gândirii*, limba este „organul care generează ideea”, iar unitățile ei sunt suportul categoriilor logice. Locutorul nu atribuie cuvântului o noțiune gata formată, ci o creează prin intermediul acestuia.

Antinomia limbii și a vorbirii: toate elementele limbii se află în mișcare în vorbire, iar limba – ansamblu al actelor de vorbire – cuprinde ceea ce este comun în diferite acte de vorbire. *Antinomia vorbirii și a înțelegerii* presupune legătura acestora ca forme distincte ale activității de limbaj.

Antinomia staticii și a dinamicii: limba este un fenomen imuabil, stabil, deși se află într-o perpetuă mișcare, schimbare. *Antinomia generalului și a particularului, a socialului și a individualului*: limbile sunt și „operă a popoarelor, dar, în același timp, ele rămân opera unor indivizi aparte”. *Antinomia necesității și a libertății*: „Prin influența limbii asupra omului se manifestă durabilitatea legilor structurii ei; prin influența omului asupra limbii își manifestă forța fenomenul libertății” [5, p.29]. W. von Humboldt a fost și un precursor al structuralismului, definind forma internă a limbii drept un model funcțional ce înglobează un ansamblu de structuri. În opinia lui J. Lyons, „omul de stat și marele erudit W. von Humboldt (1767 – 1835) a dat o formă și mai precisă acestei teze, susținând că fiecare limbă are propria sa structură distinctă, care reflectă și condiționează felul de gândire și de exprimare al poporului care o utilizează” [3, p. 36].

Asemenea lui Humboldt, lingvistul german **Heymann Steinthal** consideră limba drept un produs al sufletului omenesc, iar lingvistica este raportată la științele psihologice, fiind cea mai bună introducere la psihologia colectivă – *Volkerpsychologie*, axată pe modalitățile specifice de viață și formele de activitate spirituală a diferitelor popoare.

Teoria stadială a formei interne. H. Steinthal formulează *teoria stadială* din perspectivă istorico-tipologică, demarcând două tipuri de gândire: a) *gândirea logică sau obiectivă*, întemeiată pe reprezentările de gradul I ale obiectelor și fenomenelor lumii înconjurătoare și *gân-*

direa subiectivă sau lingvistică, ce operează cu reprezentările de gradul II, ale reprezentărilor obiective. Anume gândirea lingvistică este *forma internă a limbii*, fenomen dinamic ce parcurge trei perioade în evoluția sa. În epoca preistorică, în prima fază de dezvoltare a formei interne, ar fi apărut onomatopeele și interjecțiile – „*cuvintele-senzații*”, etapa a doua se deosebește prin „*cuvintele-denumiri*”, apte a reda percepțiile, situațiile concrete. „*Cuvintele-reprezentări*”, elaborate în perioada a treia, comportă un sens general. În epoca istorică, în urma schimbărilor de ordin fonetic și semantic, legătura dintre complexul sonor și sens este atenuată și chiar dispare [5, p. 45].

Tipologie lingvistică. H.Steinthal a abordat problema corelației dintre substanța și forma limbii și *clasificarea tipologică* a limbilor. În opinia sa, *limbile amorfe* (birmana, thailandeza, limbile altaice, idiomurile amerindiene ș. a.) sunt „lipsite de formă”, în ele nu se face distincția între substanța și forma limbii, pe când în limbile dotate cu formă (de exemplu, chineza, limbile indo-europene și semitice ș. a.) sunt demarcate substanța și forma.

Aspecte adiacente de teorie a limbii examinează savantul ucrainean **A.A. Potebnea**.

Corelația dintre limbă și gândire. În lucrarea „Gândire și limbă” (1862) sunt relevate trei faze în evoluția limbii și a gândirii: a) gândirea imaginativă averbală; b) gândirea imaginativă verbală (corelează cu lexemele, unități ale limbii); c) gândirea noțională sau logică (se realizează cu ajutorul conceptelor raportate la cuvinte) [5, p. 48].

În orice cuvânt, în procesul gândirii are loc compararea a două complexe mentale: unul se referă la informația nouă privind obiectul desemnat prin cuvânt, iar celălalt cuprinde informația deja cunoscută despre obiectul în cauză. Complexele menționate sunt confruntate cu ajutorul *reprezentării*, care evidențiază o nouă trăsătură a fenomenului.

Teoria cuvântului, a formei gramaticale și a propoziției. În structura cuvântului și a formei gramaticale a acestuia A.A. Potebnea relevă trei componente: sunetul articulat, reprezentarea și sensul, iar semantica unităților lexicale include un conținut *obiectiv*, cunoscut tuturor locutorilor, corelat cu *sensul apropiat*, care asigură înțelegerea în procesul comunicării, și un conținut *subiectiv*, raportat la *sensul îndepărtat*, care dezvăluie diferențele privind experiența de viață, vârsta, nivelul diferit de instruire etc. al vorbitorilor limbii în cauză. A.A. Potebnea

ajunge să conteste fenomenul polisemiei din motivul că în vorbire cuvântul „corespunde, de fiecare dată, unui singur act al gândirii” [9, p. 74 – 75]. Totuși, este departe de a nega limba ca fenomen, ceea ce i s-a reproșat uneori: „Tezei fundamentale de natură psihologistă (limba se manifestă prin vorbire, iar vorbirea exprimă conținuturi sufletești), Potebnea i-a adăugat o altă idee: viața sufletească a unui vorbitor este diferită de viața sufletească a oricărui alt vorbitor al aceleiași limbi. Prin această afirmație ... Potebnea pulverizează unitatea unei colectivități lingvistice, transformând comunitatea într-o simplă sumă de universuri psihice individuale, ireductibile unul la celălalt. Dispare, astfel, liantul comun, **limba**, căci limba este, pentru Potebnea, o abstracție ce nu are realitatea vorbirii” [2, p. 56].

Forma gramaticală se realizează grație opoziției față de celelalte forme ale paradigmei, fiind exprimată atât prin intermediul mărcilor afixale, cât și prin mijloace semantico-sintactice. Spre deosebire de mulți savanți ai vremii, A.A. Potebnea repudiază ideea potrivit căreia dispariția afixelor, de exemplu, a flexiunilor, ar însemna regresul sau degradarea limbii. A.A. Potebnea consideră că „nu există nicio categorie gramaticală imuabilă”; categoriile gramaticale apar și evoluează în cadrul perioadelor nominală și verbală ale propoziției. La baza acestei categorii sintactice stă *predicativitatea* care semnifică aptitudinea predicatului de a se raporta la subiect pentru a forma propoziția.

❖ *Unele principii ale neogramaticilor. Factorii ce implică dezvoltarea și progresul limbii*

În ultimul pătrar al sec. al XIX-lea a fost fondată școala neogramaticilor, ai cărei reprezentanți notorii au fost: K.Brugmann, H.Paul, H.Osthoff, B.Delbrück ș. a. În lucrările acestora sunt promovate principii pozitivistice: atomismul, evoluționismul etc.

K.Brugmann (1849 – 1919):

„*Grundriss der vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*”, Strassburg, 1886 – 1900 („*Bazele gramaticii comparative a limbilor indo-europene*”), în colaborare cu B.Delbrück; „*Die Syntax des einfachen Satzes im Indogermanischen*”, Berlin – Leipzig, 1925 („*Sintaxa limbilor indo-europene*”).

H.Osthoff (1847 – 1909):

Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen”, Leipzig, 1978 („Cercetări de morfologie în domeniul limbilor indo-europene”).

H.Paul (1846 – 1921): „*Prinzipien der Sprachgeschichte*”, Halle, 1880 („*Principii de istorie a limbii*”); „*Grundriss der germanischen Philologie*”, Strassburg, 1891 („*Bazele filologiei germane*”);

B.Delbrück (1842 – 1922): „*Einleitung in das Sprachstudium*”, 1880 („*Introducere în studiul limbii*”).

Dintre principiile neogramaticilor, sunt de semnalat următoarele [4, p. 28 – 29]:

- ✓ Limba este un produs al activității *fizice și psihice*.
- ✓ Scopul fundamental al savanților constă în a dezvălui *mecanismul psihic* ce implică uzul lingvistic și condiționează modificările fonetice.
- ✓ Potrivit *istorismului*, istoria limbii constituie compartimentul principal al lingvisticii. Obiectul acesteia nu se rezumă la formele ipotetice, reconstruite din strălimbi, ci constituie istoria limbii, fixată în monumente. „Limba, ca orice obiect al culturii umane, urmează a fi obiectul cercetării istorice” (H. Paul).
- ✓ De aici rezultă concepția *psihologist-individualistă a esenței limbii*, în dezacord cu etnopsihologia fundamentată de psihologiști.
- ✓ Psihologismul determină *individualismul* neogramaticilor: existență reală ar avea doar vorbirea individuală: „În realitate, există doar (limba) individului, de aceea toate schimbările în limbă sunt generate doar de indivizii vorbitori” (H. Paul).
- ✓ În accepția lingviștilor menționați, *legile fonetice* duc la dezvoltarea limbii, fiind, ca și legile naturii, oarbe (nu cunosc excepții). Deși neogramaticii absolutizau acțiunea legilor fonetice, descrierea și explicarea lor a avut o importanță deosebită în lingvistica de la sfârșitul sec. al XIX-lea. După cum subliniază J.Lyons, „efectul principal al acestor *legi fonetice* a fost de a oferi cercetătorilor o idee mai clară asupra cronologiei relative a dezvoltării din cadrul diferitelor ramuri ale indo-europenei și de a le spori încrederea în principiul regularității schimbărilor fonetice” [3, p. 42].

- ✓ *Analogia*, opusă ca efecte legilor fonetice, implică substituirea unor forme vechi, apărute potrivit legilor fonetice respective, prin forme noi ce comportă o structură fonetică diferită.
- ✓ Importanță definitorie au limbile vii necizelate (dialectele, graiurile etc.) ce reflectă limba vorbită.

Probleme de comparativistică. În lucrarea „Bazele gramaticii comparative a limbilor indo-europene”, 6 volume (1886 – 1900), este revăzut conceptul **strălimbă**: dacă A.Schleicher susține ideea despre caracterul unitar al strălimbii indo-europene, K.Brugmann și B.Delbrück relevă caracterul dialectal al acesteia. Sistemul fonetic al limbii de origine conține un număr considerabil de sunete – 73 (a se compara la A.Schleicher – 24), dintre care multe unități vocalice [9, p. 105 – 106]. Spre deosebire de A.Schleicher, în accepția lui K.Brugmann, elementele primordiale ale vocalismului indo-european ar fi diftongii, și nu vocalele simple. În domeniul morfologiei comparate, autorul emite teza despre geneza formelor flexive pe calea contopirii sau a compunerii unor unități autonome.

Probleme de teorie a limbii și lexicologie în accepția lui H.Paul. Savantul susține teza despre caracterul individual al limbii, însă nu recunoaște dezvoltarea individului izolat. Pentru a împăca individualismul concepției sale cu postulatul despre natura socială a limbii, H.Paul propune conceptul *uz lingvistic* – elementul comun al „organismelor lingvistice individuale” care asigură comunicarea. În opinia sa, legile fonetice și analogia sunt premise ce duc la evoluția limbii. La cercetarea efectelor analogiei, el a propus să se aplice formula ecuației proporționale.

În materie de lexicologie, este delimitat *sensul uzual*, înțeles de către toți locutorii, și cel *ocazional*, concretizat în actul individual de vorbire. Estomparea hotarului între aceste sensuri provoacă modificările semantice ale cuvintelor.

În domeniul sintaxei, H.Paul definește *subiectul și predicatul psihologic*. Entitățile semnalate pot să nu coincidă cu subiectul și predicatul gramatical: în funcție de subiect și predicat psihologic pot să apară orice părți de propoziție. Subiectul psihologic semnifică totalitatea reprezentărilor cunoscute locutorului; predicatul psihologic

cuprinde ansamblul de reprezentări asociate subiectului ce conține informația nouă.

Cele relatate sunt sintetizate în Tabelul 2 „*Școlile lingvistice naturalistă, psihologistă și a neogramaticilor*” (a se vedea Anexele).

Subiecte pentru autoevaluare:

- 1) Relevați finalitățile comune ale tradițiilor indiană veche, chineză veche și greco-romană.
- 2) Precizați unele diferențe între tradiția chineză și celelalte tradiții din antichitate.
- 3) Descrieți perioadele tradiției greco-romane.
- 4) Comentați raportul dintre planul expresiei și cel al conținutului în limbă în interpretarea reprezentanților tradiției greco-romane.
- 5) Numiți reprezentanții tradițiilor medievale arabă și europeană și teoriile abordate de acestea.
- 6) Estimați importanța „Gramaticii generale și raționale” (1660).
- 7) Comparați abordarea raportului limbă – gândire de către naturaliști și psihologiști.
- 8) Explicați teoria limbii ca activitate în accepția lui W.Humboldt.
- 9) Demonstrați că în limbă se atestă antinomia individualului și a socialului.
- 10) Menționați ce noțiuni și teorii emise de către Humboldt au fost preluate în lingvistica sec. XIX – XXI.
- 11) Explicați teoria despre limbă ca „lume intermediară”. Este limba o forță creatoare?
- 12) Indicați deosebirile principiale dintre doctrinele naturalistă și psihologistă.
- 13) Comparați abordarea teoriei despre forma internă a limbii de către Humboldt și psihologiști (A.Potebnea, H.Steinthal).
- 14) Argumentați ce principii ale neogramaticilor reliefează natura dinamică a limbii.
- 15) Evaluați asemănările și deosebirile dintre ideile naturalismului, psihologismului și neogramaticismului.

Aplicații:

- Analizați Tabelul 1: „*Tradițiile lingvistice din antichitate*”(a se vedea Anexa) și răspundeți la întrebările:
 - ✓ În ce rezidă carențele și realizările tradițiilor indiană veche, chineză veche și greco-romană?
 - ✓ Ce probleme comune au abordat reprezentanții celor trei tradiții din antichitate?
- Apreciați realizările tradițiilor din antichitate din perspectiva lingvisticii contemporane.
- Analizați Tabelul 2: „*Școlile lingvistice naturalistă, psihologistă și a neogramaticilor*”(a se vedea Anexa).
 - ✓ Comparați teoriile în care reprezentanții acestor școli demonstrează caracterul dinamic al limbii.
 - ✓ Estimați carențele și meritele naturaliștilor, psihologistilor și ale neogramaticilor.
- Comentați următoarea afirmație a lui W. von Humboldt: „Fiecare limbă descrie un cerc în jurul poporului căruia îi aparține și nu se poate ieși din acest cerc decât intrând în altul. De aceea învățarea unei limbi străine înseamnă, de fapt, achiziția unui punct de vedere nou în înțelegerea lumii.”
- Argumentați părerea potrivit căreia varietatea viziunilor inedite asupra lumii, exteriorizată în diferite idiomuri, ar constitui „un curcubeu spiritual”, în care fiecare culoare / limbă este o diversificare a luminii albe.
- Explicați antonimia **individualului** și a **socialului** în baza următoarei opinii a lui W. von Humboldt: „Formele *mai multor limbi* se pot întâlni într-o *formă și mai generală*, iar formele *tuturor* o fac într-adevăr, în măsura în care pretutindeni se pornește doar de la *cele mai generale lucruri*: de la raporturile și relațiile reprezentărilor necesare pentru desemnarea conceptelor și pentru îmbinarea vorbirii. Căci atât de minunată este în limbă *individualitatea* în cadrul *concordanței generale*, încât se poate spune că întregul neam omenesc posedă doar o singură limbă, precum și că fiecare om posedă limba sa proprie” [5, p. 25] .
- Citiți fragmentul din lucrarea lui W. von Humboldt *Despre varietatea structurilor lingvistice și influența lor asupra evolu-*

ției spirituale a omenirii. În: *Oglindă E*. Capitole de istorie a lingvisticii (Material didactic cu texte adnotate). Chișinău: CEP USM, 2005, p. 22 – 26. Pregătiți un rezumat al acestui fragment, răspunzând la următoarele întrebări:

- ✓ În ce rezidă unitatea limbii și a gândirii? În ce mod corelează cuvântul și noțiunea?
- ✓ Ce reprezintă *vorbirea* și *înțelegerea* în procesul comunicării?
- ✓ Explicați raportul dintre formă și substanță în limbă. Ce înseamnă *forma internă* și *forma externă* a limbii?
- Citiți fragmentul din lucrarea lui A.Potebnea *Gândire și limbă*. În: *Oglindă E*. Capitole de istorie a lingvisticii (Material didactic cu texte adnotate). Chișinău: CEP USM, 2005, p. 50 – 52. Explicați raportul dintre cuvânt și concept, elucidând următoarele aspecte:
 - ✓ Forma internă din perspectiva corelației dintre complexul sonor și sensul cuvântului.
 - ✓ Cuvântul ca instrument de redare a gândirii.
- Consultați pasaje din lucrările savanților K.Brugmann, H.Osthoff, *Cercetări de morfologie în domeniul limbilor indo-europene*; H.Paul, *Principii de istorie a limbii*. În: *Oglindă E*. Capitole de istorie a lingvisticii (Material didactic cu texte adnotate). Chișinău: CEP USM, 2005, p. 57 – 81. Pregătiți comunicarea cu tema „Legile fonetice ca factor de dezvoltare a limbii”.

Tema II

B. DE COURTENAY ȘI F. DE SAUSSURE – PRECURSORI AI LINGVISTICII CONTEMPORANE

Obiective:

- să explice unele afinități între concepția lui B. de Courtenay și F. de Saussure: limba – produs social; distincțiile limbă – vorbire, sincronie – diacronie (statică – dinamică – istorie), limba ca sistem semiotic ș. a.;
- să indice unele deosebiri în concepția savanților menționați;
- să reliefeze continuitatea de idei între concepția celor doi savanți și lingvistica postsaussuriană;
- să argumenteze rolul lui B. de Courtenay și F. de Saussure din perspectiva lingvisticii contemporane.

Subiecte:

- Aspecte ale activității științifice a lui B. de Courtenay și F. de Saussure
- Limba – produs social al activității de limbaj (Saussure). Factorul social-individual (Courtenay)
- Distincțiile saussuriene în raport cu cele postulate de B. de Courtenay
- Limba ca sistem în accepția lui Courtenay și Saussure
- Probleme de comparativistică în viziunea lui Courtenay și Saussure
- Meritele lui F. de Saussure și B. de Courtenay. Unele aprecieri ale savanților contemporani.

Bibliografie

1. *Benveniste E.* Probleme de lingvistică generală / Traducere din limba franceză. București, 2000.
2. *Coșeriu E.* Sincronie, diacronie, istorie. București, 1997.
3. *Graur Al., Wald L.* XIII. Ferdinand de Saussure; VIII. I. A. Baudouin de Courtenay. În: *Graur Al., Wald L.* Scurtă istorie a lingvisticii. Ediția a II-a revăzută și adăugită. București: Editura Științifică, 1965, p. 73 – 80; 106 – 115.

4. *Ionescu E.* Partea a II-a: Două perspective înnoitoare asupra limbii și comunicării lingvistice. Cap. I: *Ferdinand de Saussure*. În: *Ionescu Emil*. Manual de lingvistică generală. Ediția a II-a, revizuită. București, 1992, p. 66 – 91.
5. *Lyons J.* 1.4. Lingvistica modernă. 1.4.1. Ferdinand de Saussure. În: *Lyons J.* Introducere în lingvistica teoretică / Traducere din limba engleză. București, 1995, p. 51 – 67.
6. *Novac L., Oglindă E.* Lingvistica generală. Materiale didactice. Chișinău: USM, 1998.
7. *Oglindă E.* Concepția lingvistică a lui B. de Courtenay. În: Capitole de istorie a lingvisticii (material didactic cu texte adnotate). Chișinău: CEP USM, 2005, p. 90 – 101.
8. *Oglindă E., Păduraru G.* Personalia: I. A. Baudouin de Courtenay; Ferdinand de Saussure. În: Introducere în lingvistică (suport didactic). Chișinău: CEP USM, 2011, p. 329 – 330, 331 – 334.
9. *Robins R.H.* Capitolul 8. Lingvistica în secolul XX: prima perioadă. În: *Robins R.H.* Scurtă istorie a lingvisticii / Traducere din limba engleză. Iași: Polirom, 2003, p. 264 – 269.
10. *Saussure F. de.* Curs de lingvistică generală / Traducere din limba franceză. Iași: Polirom, 1998.
11. *Березин Ф.М.* История лингвистических учений. Москва, 1984.
12. *Бодуэн де Куртене И.А.* Избранные труды по общему языкознанию / Отв. ред. Бархударов С.Г. Т. II. Москва, 1963.

❖ ***Aspecte ale activității științifice a lui B. de Courtenay și F. de Saussure***

Concepția lingvistică a lui I.A. Baudouin de Courtenay și cea a lui Ferdinand de Saussure comportă multiple tangențe pe care le vom examina în compartimentul de față. Este semnificativ faptul că doctrina pozitivistă a neogramaticilor a exercitat o influență considerabilă asupra ideilor pe care le-au promovat savanții menționați. Cu toate acestea, ei au reușit să depășească, în multe privințe, deficiențele precursorilor.

I.A. Baudouin de Courtenay (1845 – 1929), fondator al școlilor lingvistice din Kazan și Petersburg, a desfășurat o activitate științifică

și pedagogică fructuoasă în calitate de profesor la universitățile din Kazan, Krakovia, Petersburg și alte centre universitare; a fost membru corespondent al Academiei de Științe din Petersburg, membru al Societății lingvistice din Paris.

Dintre cele circa 600 de lucrări elaborate de B. de Courtenay, am putea semnală: *Опыт фонетики резьянских говоров*, 1875 (*Încercare de studiu fonetic al graiurilor rezienne*); *Некоторые отделы сравнительной грамматики славянских языков*, 1881 (*Unele compartimente ale gramaticii comparative a limbilor slave*); *Опыт теории фонетических альтернатив*, 1885 (*Încercare a teoriei alternanțelor fonetice*); *О смешанном характере всех языков*, 1901 (*Despre caracterul mixt al tuturor limbilor*) [12] ș. a.

Alături de B. de Courtenay, **F. de Saussure (1857 – 1913)** a pus bazele lingvisticii contemporane, formulând o serie de postulate valoroase. A studiat la universitățile din Geneva, Leipzig, Berlin, susținându-și, în anul 1880, teza de doctorat *–De l'emploi du génitif absolu en sanscrit* (*Despre întrebuintarea genitivului absolut în sanscrită*), iar în a. 1878 – 1879 publică lucrarea *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes* (*Memoriu asupra sistemului primitiv al vocalelor în limbile indo-europene*).

După 1880 activează în cadrul Societății lingvistice din Paris, fiind ales secretar-adjunct al ediției periodice „Mémoires de la Société linguistique de Paris”. În a. 1884 este numit conferențiar la Ecole pratique des Hautes Etudes. În a. 1891 revine la Geneva, unde predă la Universitate cursurile de gramatică comparativă a limbilor indo-europene și sanscrită. În 1896 devine profesor titular, iar din 1907 – șef al Catedrei de Lingvistică Generală. În perioada anilor 1907 – 1911 F. de Saussure a ținut trei cicluri de lecții de lingvistică generală.

Decedat la 22 februarie 1913, nu a reușit să-și publice cursul de lingvistică generală: această sarcină, deloc ușoară, le-a revenit discipolilor lui Saussure – Ch.Bally și A.Sechehayé. În a. 1916 a apărut celebra sa lucrare *Cours de linguistique générale* (*Curs de lingvistică generală*) ce reprezintă fundamentul lingvisticii moderne.

❖ ***Limba – produs social al activității de limbaj (Saussure).
Factorul social-individual (Courtenay)***

În accepția lui B. de Courtenay, limba, fenomen de factură *psihică*, se dezvoltă conform unor legi psihice și întrunește laturile *acustico-fiziologică* (fonațională) și *psihică* (cerebrală, mnemonică). Savantul menționează *factorul individual-colectiv*: limba există în societate, iar lingvistica se referă la științele psihologico-sociale [6, p. 43 ; 7, p. 90]. Între limbajul uman și „limbajele” altor specii se atestă deosebiri:

- organele de emiterie a sunetelor sunt localizate diferit la om și alte specii;
- omul este apt a pronunța sunete articulate – „unități fonice modelate” între care se atestă anumite relații;
- este de indicat tendința spre abstractizarea continuă a limbii, manifestată la nivelul lexical, gramatical etc.;
- se observă segmentarea morfologică a acesteia, ce presupune scindarea fluxului sonor în unități din ce în ce mai mici [ibidem].

F. de Saussure, la rândul său, definește limba drept un „sistem de semne ce exprimă noțiuni”. Contrar neogramaticilor care exagerează principiul istorismului și analizează faptele de limbă din perspectivă atomistă, în afara sistemului din care fac parte, Saussure consideră că obiectul de studiu al lingvisticii este limba ca un sistem convențional de semne, unde orice unitate se identifică în baza relației opozitive cu celelalte semne și în funcție de poziția ce i se atribuie în acest sistem. Astfel, lingvistica aparține *semiologiei* – domeniu ce preconizează a cerceta „viața semnelor în societate”.

❖ ***Distincțiile saussuriene în raport cu cele postulate de
B. de Courtenay***

Atât B. de Courtenay, cât și F. de Saussure analizează o serie de distincții, acordându-i-se prioritate raportului *limbă – vorbire*.

În lucrarea „Некоторые общие замечания о языковедении и языке”, 1970 („Unele observații generale privind lingvistica și limba”), B. de Courtenay relevă conceptele: *limba tribală*, *limba națională*, *limba medie*, *vorbirea individuală*. În opinia autorului, reală este doar vorbirea individuală, ca o manifestare concretă a limbii, iar lim-

ba comunității se constituie dintr-o multitudine de limbi individuale. Limba este interpretată drept „un complex al părților componente și al categoriilor cunoscute, ce există doar *in potentia*”, iar vorbirea ar fi „un ansamblu al tuturor limbilor”. Spre deosebire de F. de Saussure, B. de Courtenay operează cu noțiunea *limbă medie*, definită ca o proiecție a limbii tribale în conștiința lingvistică individuală. Asemenea neogramaticilor, Courtenay diminuează importanța conceptelor *limbă tribală* și *limbă națională*, pe care le consideră abstracții ale savanților, ceea ce confirmă următorul citat controversat: „nu există nicio limbă rusă, nici germană și, în principiu, nicio limbă tribală sau națională. Există doar limbile individuale” [11, p. 138].

Courtenay aprofundează antinomia humboldtiană *statică – dinamică*, adăugând un al treilea termen: *istoria*. Între conceptele reliefate nu există o opoziție ireductibilă: „Statica este doar un caz particular al dinamicii, mai bine zis al chinematicii”. În cadrul tricotomiei *statică – dinamică – istorie* este demarcată istoria *externă* și cea *internă*. *Istoria externă* sau *geografico-etnologică* studiază fenomenele ce reflectă raportul dintre limbă și societate, de exemplu, formarea dialectelor, diferențierea limbii literare de cea vorbită etc., iar *istoria internă* (*gramaticală*) vizează modificările ce afectează structura limbii [7, p. 92]. De fapt, termenii *istoria externă* și *istoria internă* corespund termenilor saussurieni *lingvistica externă* și *lingvistica internă*.

Concepția reputatului lingvist elvețian este bazată pe ideea dualității sau, după cum observă E. Benveniste, „totul în limbaj trebuie definit în termeni dubli; totul poartă amprenta și pecetea dualității opozitive...” [1, p. 41].

F. de Saussure analizează tricotomia *limbaj (langage) – limbă (langue) – vorbire (parole)*. Activitatea de limbaj, aptitudine specific umană, cuprinde laturile fiziologică și psihologică: „Studiul limbajului comportă deci două părți: una, esențială, are drept obiect limba, care e socială în esența ei și independentă de individ; acest studiu este numai psihic; cealaltă, secundară, are drept obiect partea individuală a limbajului, adică vorbirea, inclusiv fonațiunea: ea este psihofizică” [10, p. 43].

Potrivit concepției saussuriene, limba este „un ansamblu de convenții necesare, adoptate de colectivitate”, „un produs social”, „un tezaur depus de practica vorbirii în fiecare dintre membrii unei comunități”,

iar vorbirea „este o sumă a tot ce vorbesc indivizii”. Limbii i se atribuie multiple însușiri: aceasta este dimensiunea socială a limbajului; constituie o convenție adoptată într-o comunitate umană; reprezintă o instituție socială [4, p. 70]. Ultima trăsătură dintre cele evidențiate nu pune semnul egalității între limbă și alte instituții sociale, ci dezvăluie caracterul universal și aclasial al acesteia.

Autorul „Cursului de lingvistică generală” distinge, pe de o parte, două lingvistici: cea a limbii și cea a vorbirii, insistând asupra diferențelor între limbă și vorbire, iar, pe de altă parte, relevă interdependența celor două fenomene: vorbirea anticipează istoricește limba, fiind indispensabilă pentru constituirea ei, iar limba este necesară pentru ca vorbirea „să-și exercite toate efectele”.

Raportul dintre *langue* și *parole* este controversat. În opinia lui J.Lyons, „toți membrii unei anumite comunități lingvistice... produc enunțuri, atunci când vorbesc limba respectivă, care, în ciuda variațiilor individuale, pot fi descrise în termenii unui sistem anumit de „reguli și relații”, adică ele prezintă aceleași caracteristici *structurale*. Enunțurile sunt fapte de *parole*, pe care lingvistul le folosește ca date pentru construirea structurii subiacente comune: *langue*. Lingvistul descrie așadar la *langue*, sistemul lingvistic” [5, p. 66].

Dicotomia *sincronie* – *diacronie* denotă „starea limbii și o fază a evoluției”. Faptele de limbă sincronice sunt situate pe axa simultaneității / concomitenței, constituind unitățile stabile, coexistente ale sistemului, iar faptele diacronice sunt situate pe axa succesiunilor / continuității, referindu-se la fenomenele exterioare sistemului, privite în dezvoltarea lor consecutivă. Sincronia și diacronia ar reprezenta, în opinia savantului, obiectul unor discipline diferite [6, p.51 – 52]: lingvistica sincronică studiază raporturile logice care leagă termenii într-un sistem; lingvistica diacronică vizează termenii care se substituie, fără a forma un sistem.

După cum remarcă cercetătorii Al.Graur și L.Wald, „opозиția absolută pe care F. de Saussure o stabilește între *evoluție* și *sistem* îl duce la desființarea noțiunii de lege lingvistică” [3, p. 114]. Potrivit concepției saussuriene, legile limbii posedă două trăsături: caracter necesar și imperativ. Legile sincronice ar fi generale, căci vizează toate fenomenele de același tip, însă nu sunt imperative, deoarece limba nu comportă

premise care le-ar face eficace. În plan diacronic, legile au un caracter imperativ, existând probe concludente ale producerii lor, însă nu sunt generale, fiindcă se atestă excepții.

Spre deosebire de F. de Saussure, B. de Courtenay a pus accentul pe tendințele interne de dezvoltare a sistemului limbii și pe conceptul de cauzalitate.

Discuția despre legile limbii a continuat în perioada postsaussuri-ană, de exemplu în lingvistica rusă și în cea românească. Lingvistul român Al.Graur le-a clasificat în lucrarea „Studii de lingvistică generală” (București, 1960), semnalând legi generale și particulare, dinamice și statice etc., iar prof. E.Coșeriu a abordat problema schimbărilor lingvistice, considerând, pe bună dreptate, că în limbă nu poate fi vorba despre cauzalitate externă, proprie fenomenelor naturii, ci de o cauzalitate internă, atribuită fenomenelor culturale.

În studiul său „Sincronie, diacronie, istorie. Problema schimbărilor lingvistice”, prof. E.Coșeriu atrage atenția asupra unor contradicții ale viziunii saussuriene, semnalând despre confuzia între obiectul cercetării (limba) și cercetare sau metoda de cercetare. Este justificat a opera delimitarea între lingvistica sincronică și cea diacronică, însă nu și între planul sincron și cel diacronic al limbii, întrucât acestea se presupun reciproc și nu pot fi disociate în procesul funcționării și dezvoltării limbii: „*Limba funcționează sincron și se constituie diacronic*. Dar acești termeni nu sunt antonimici, nici contradictorii, pentru că „facerea” se realizează în vederea funcționării. De aceea și studiile care le corespund, chiar menținându-le distincte, trebuie să implice depășirea antinomiei ca atare” [2, p. 238].

Dicotomia **relații sintagmatice** – **relații asociative** rezidă în următoarele: relația sintagmatică, *in praesentia*, cuprinde termenii aflați „într-o consecutivitate actuală”, pe când relația asociativă, *in absentia*, include termenii „într-un șir virtual mnemonic”. În cadrul relației sintagmatice, actualizate pe axa orizontală, unitățile limbii atestă raporturi cu elementele adiacente, formând sintagma alcătuită din unități succesive: „...în discurs, cuvintele contractează între ele, în virtutea înlănțuirii lor, raporturi bazate pe caracterul linear al limbii, care exclude posibilitatea de a pronunța două elemente în același timp. Acestea se orânduiesc unele în urma altora în lanțul vorbirii” [10, p. 135].

Relația asociativă unește cuvintele după comunitatea radicalului, a sufixului, a sensului sau ca urmare a coincidenței parțiale a imaginilor acustice. De exemplu: a) a *scrie*, *scriem*, *scriitor*, *scriitoricesc*; b) *scriitor*, *muncitor*, *cercetător*, *învățător*; c) *scriitor*, *poet*, *prozator*; d) *scriitor*, *întâmplător*, *viitor*, *visător*.

Dicotomia *lingvistică internă* – *lingvistică externă* este abordată prin prisma sistemului limbii „ce se subordonează propriei sale ordini”. Lingvistica internă are ca obiect de cercetare limba „studiată în sine și pentru sine”: astfel, sunt examinate fenomenele referitoare la sistem și la funcționarea acestuia. Lingvistica externă vizează raporturile limbii cu celelalte fenomene sociale și modificările survenite ca rezultat al legăturilor în cauză. F. de Saussure consideră că nu este necesar a investiga problemele ce aparțin lingvisticii externe, întrucât factorul extern nu afectează sistemul.

❖ *Limba ca sistem în accepția lui Courtenay și Saussure*

B. de Courtenay definește *limba ca un întreg*, ale cărui părți se condiționează reciproc. Sistemul limbii cuprinde *nivelurile fonetic, morfologic, sintactic*, disociabile în micro sisteme, și reprezintă o categorie istorică. Ca precursor al structuralismului, reputatul savant promovează conceptul de *structură a limbii*, considerată drept *morfologie de rang superior*, care constituie faza intermediară între latura fonetică și cea semasiologică [7, p. 91]. Cea dintâi este examinată detaliat în studiile: *Фонология, Фонема, Некоторые отделы сравнительной грамматики славянских языков*, 1881 („Unele compartimente ale gramaticii comparative a limbilor slave”), *Опыт теории фонетических альтернатив*, 1885 („Încercare a teoriei alternanțelor fonetice”) [12] ș. a.

În lucrările menționate, fonemul, „expresia generalizată a tuturor proprietăților antropofonice ale sunetului”, „echivalent psihic al sunetului”, este delimitat de acesta și apare în psihicul uman drept consecință a contopirii provocate de pronunțarea aceluiași sunet în condiții diferite. Sunetul este cea mai mică unitate articulată care provoacă o singură impresie acustică. Ca unitate monoplană, fonemul este pertinent în componența elementelor dotate cu sens, de exemplu, în cadrul morfemelor, al cuvintelor etc. Imuabilitatea sistemului limbii este apa-

rentă; în procesul dezvoltării sale, se manifestă *tendința spre economie, tendința de introducere a ordinii și a uniformității*. Savantul emite *principiile cronologiei relative*; în conformitate cu acestea, limba nu apare instantaneu, ci se formează treptat, ca rezultat al întregii istorii premergătoare [11, p. 139 – 140]. Nu este justificat să i se atribuie limbii, la o anumită etapă evolutivă, categoriile fazelor anterioare sau următoare.

F. de Saussure estimează limba ca *un sistem de valori pure*: „Un sistem lingvistic este constituit dintr-o serie de diferențe între sunete combinate cu o serie de diferențe între idei” [10, p. 133]. Este promovat principiul relațional: orice element al sistemului își obține propria valoare în corelație și în opoziție cu alte elemente. Limba este *formă, și nu substanță*, iar sistemul ei comportă două trăsături de bază: a) unitățile sistemului se află în echilibru; b) sistemul este închis.

Semnul lingvistic, „o entitate psihică binară”, reprezintă „îmbinarea sensului și a imaginii acustice” și se află în relație de opoziție față de celelalte elemente ale sistemului, definindu-se negativ. Între *semnificant* (= imaginea acustică) și *semnificat* (= concept) se stabilește un raport de solidaritate, ceea ce probează concludent metafora foii de hârtie.

F. de Saussure postulează *caracterul arbitrar* al semnului și *linearitatea* semnificantului – principii fundamentale din care decurg și celelalte trăsături ale acestuia: caracterul convențional, mutabilitatea și imutabilitatea [4].

Arbitrarul semnului înseamnă lipsa unei legături motivate între semnificant și semnificat: „Legătura ce unește semnificantul de semnificat este arbitrară sau, pentru că înțelegem prin semn întregul ce rezultă din asocierea unui semnificant cu un semnificat, putem spune, mai simplu, că *semnul lingvistic este arbitrar*” [10, p. 87]. Această proprietate a semnului demonstrează convingător raportarea la același semnificat, în diverse limbi, a unor semnificanți diferiți: rom.: *cer*; fr.: *ciel*, engl.: *sky*; rus.: *небо*; rom.: *a vorbi*; fr.: *parler*; sp.: *hablar*; rus.: *говорить* etc., ceea ce nu exclude caracterul motivat al unor semne (a se compara: *changement* (schimbare) și *changer* (a schimba); *vingt* (douăzeci) și *quatre-vingt* (optzeci) ș. a.).

Liniaritatea semnificantului implică ordinea secvențială a unităților limbii și formarea semnelor complexe în baza celor simple: imaginile acustice, inapte să apară concomitent, se succed, formând o linie.

Caracterul *convențional* al semnului vizează funcționarea lui într-o comunitate de vorbitori, printr-o convenție. Semnul este *stabil* (= *immutabil*, neschimbător) și, totodată, *mutabil* (schimbător). F. de Saussure susține, pe de o parte: „Semnul nu cunoaște altă lege decât pe aceea a tradiției tocmai pentru că e arbitrar și el poate fi arbitrar tocmai pentru că se bazează pe tradiție” [10, p.92] ; pe de altă parte, constată modificarea („deplasarea”) raportului dintre semnificat și semnificant, ceea ce dezvăluie mutabilitatea semnului. În *Cursul...* saussurian este analizat reflexul francez *noyer* al verbului latin *necare*: observăm nu doar schimbarea semnificantului, dar și a semnificatului. Etimonul latin se întrebuița cu sensul *a omorî*, pe când reflexul francez desemnează *a îneca*.

Trăsătura esențială a semnului este *valoarea* conferită de sistem: „Fiind inclus în sistemul limbii, cuvântul comportă nu numai sens, ci și valoare”. În felul acesta, valoarea cuvântului-semn rezultă din raporturile unității date cu celelalte elemente ale sistemului și poziția acestuia în sistem: „Este meritul lui Saussure de a fi evidențiat faptul că elementele lingvistice dobândesc anumite valori în sistem. Multe schimbări în limbă (diferențierea fonetică a omonimelor, diferențierea semantică a sinonimelor) se explică prin coexistența termenilor în sistem” [3, p.109].

Spre deosebire de alți lingviști ai vremii, Saussure face distincție între noțiunea de *semn* lingvistic și *simbolul* care denotă o legătură rudimentară dintre semnificant și semnificat. Sensul cuvântului se constituie într-un proces de semioză în care între semne se stabilesc relații reciproce în cadrul unui întreg întemeiat pe o convenție socială.

❖ *Probleme de comparativistică și tipologie în viziunea lui Courtenay și Saussure*

B. de Courtenay distinge un compartiment special – *sistematica* – al cărei obiect de studiu sunt limbile înrudite, formate în consecința scindării limbii de bază și ca urmare a încrucișării diferitelor idiomuri. Corespondențele sau „traducerile” dintr-o limbă în alta la nivel fone-

tic, morfologic etc. servesc pentru a stabili gradul de înrudire a limbilor. „Traducerile fonetice” sunt corespondențele fonetice reglementate când este posibilă „redarea formei sonore a unor cuvinte dintr-o limbă cu ajutorul formei sonore a cuvintelor dintr-o altă limbă, în conformitate cu anumite legi fonetice stricte și corespondențe fonetice stabilite” [7, p. 94].

În domeniul tipologiei limbilor, Courtenay semnaleză trei domenii de investigație: a) tipologia limbilor înrudite; b) tipologia limbilor neînrudite; c) tipologia limbilor învecinate teritorial. Ca și unii dintre precursorii săi, Courtenay consideră tipul lingvistic drept un concept istoric, supus modificărilor odată cu trecerea timpului. În opinia savantului rus, cercetarea tipologică se realizează atât în plan sincron, cât și diacronic și cuprinde limbi înrudite și cele neînrudite.

În lucrarea „Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes”, 1878 – 1879 („Memoriu asupra sistemului primitiv al vocalelor în limbile indo-europene”), F. de Saussure expune teoria coeficienților sonantici și reconstruiește sistemul vocalic al indo-europenei comune.

În teza de doctorat „De l’emploi du génitif absolu en sanscrit”, 1880 („Despre întrebuințarea genitivului absolut în sanscrită”), lingvistul elvețian abordează o problemă de sintaxă istorică: genitivul absolut este analizat în comparație cu locativul absolut.

❖ *Meritele lui F. de Saussure și B. de Courtenay. Unele aprecieri ale savanților contemporani*

Am putea menționa următoarele merite ale lui **B. de Courtenay**:

- a examinat limbajul uman în raport cu alte sisteme de comunicare, relevând trăsăturile esențiale ale acestuia;
- a formulat factorul *individual-colectiv*, delimitând tranșant limba de fenomenele naturii;
- a emis *teoria nivelurilor* limbii și a definit *structura* acesteia drept „*morfologie de rang superior*”, anticipând ideile structuraliste în domeniu;
- a postulat raportul ternar *statică – dinamică – istorie*, dezvoltat ulterior, din perspectiva integralismului lingvistic, de către E.Coșeriu (compară: *sincronie – diacronie – istorie*);

- alături de discipolul său N.Krușevski, a pus bazele *teoriei fonemului*, aprofundată mai târziu de funcționalistul N.Troubetzkoy;
- a formulat principiile *cronologiei relative*, de o importanță deosebită în comparativistică;
- a demonstrat relevanța unor principii în studiul genetic și tipologic al limbilor.

Contribuția lui **F. de Saussure** este de o importanță inestimabilă, ceea ce consemnează specialiștii în materie. De exemplu, E.Benveniste subliniază: „Saussure este, mai întâi și întotdeauna, omul fundamentelor. Merge, din instinct, direct la caracterele primordiale care guvernează diversitatea faptului empiric. În privința limbii, el a intuit anumite proprietăți pe care nu le regăsim nicăieri în altă parte. Limba va părea întotdeauna diferită de orice altceva cu care am compara-o” [1, p. 35].

În *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului* se afirmă, pe bună dreptate: „Ceea ce rămâne comun tuturor saussurienilor este ideea că unitatea lingvistică, prin aspectul său fonetic și semantic, trimite întotdeauna la celelalte, nu este posibil să recunoști sau să înțelegi un semn fără să intri în jocul global al limbii” [Ducrot O., Schaeffer J.M. Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului. București, 1996, p.29].

Cât privește concepția saussuriană, sunt de indicat următoarele:

- Saussure a formulat multiple dicotomii ale limbii: limbă și vorbire, sincronie – diacronie, relații sintagmatice – relații asociative, lingvistică internă – lingvistică externă ș. a. **Limba** este interpretat ca o aptitudine specific umană de a folosi o limbă ca mijloc de comunicare. Acest concept comportă dimensiunile *sincronică* (= totalitatea raporturilor între semne la o anumită etapă) și *diacronică* (= modificarea semnelor în timp).
- **Limba** este apreciată drept un sistem de semne păstrate în memoria indivizilor vorbitori, iar **vorbirea** reprezintă modul de exprimare al locutorilor într-o anumită limbă.
- Semnele limbii sunt demarcate *opozitiv și negativ* în corelație cu celelalte unități. Ideea în cauză, precum și teza despre limbă ca un sistem de relații sau de valori pure, au fost preluate și dezvoltate în *structuralismul* contemporan.

- Saussure diferențiază *semnul* și *simbolul*: cel din urmă precognizează o legătură rudimentară între semnificant și semnificat. Savantul elvețian deosebește semnele arbitrare (= cuvinte simple, nederivate) și cele relative motivate (unități lexicale derivate și compuse); el recunoaște motivarea internă, dar refuză să accepte motivarea externă (de exemplu, onomatope-ele), invocând modificarea pe parcursul timpului a elementelor în cauză.
- Contrar neogramaticilor care promovează o doctrină atomistă, Saussure accentuează ideea despre caracterul sistemic al limbii și promovează principiul analizei în sistem a fenomenelor de limbă.
- În pofida multor exagerări (predilecția pentru studiul limbii, în detrimentul vorbirii, pentru studiul lingvisticii sincronice, în detrimentul celei diacronice; raportarea diacroniei la vorbire etc.), F. de Saussure a pus temelia lingvisticii contemporane, formulând noțiunile fundamentale ale acesteia, dezvoltate în lingvistica sec. XX-XXI.

Ținem să relevăm multiple similitudini și diferențe între concepția lingvistică a lui F. de Saussure saussuriană și cea a lui B. de Courtenay inserate în Tabelul 4 (a se vedea Anexele).

Subiecte pentru autoevaluare:

- 1) Relevați distincțiile saussuriene în raport cu cele postulate de B. de Courtenay.
- 2) Explicați factorul *individual-colectiv* invocat de B. de Courtenay.
- 3) Definiți conceptele fundamentale elaborate de F. de Saussure în „Curs de lingvistică generală”.
- 4) Argumentați caracterul dinamic al limbii în baza unor principii ale cronologiei relative emise de B. de Courtenay.
- 5) Comparați abordarea raportului *limbă – vorbire* de către B. de Courtenay și F. de Saussure.
- 6) Comparați distincția *sincronie – diacronie* (F. de Saussure) și *statică– dinamică – istorie* (B. de Courtenay).
- 7) Demonstrați caracterul stabil și, totodată, schimbător al semnului lingvistic în baza fenomenelor din limbile studiate.

- 8) Comentați unele contradicții în abordarea saussuriană a teoriei despre dicotomiile limbii și a teoriei despre semnul lingvistic.
- 9) Demonstrați că F. de Saussure este „un om al fundamentelor” (E. Benveniste).

Aplicații:

- Comentați următoarele diferențe între limbă și vorbire, lingvistica sincronică și cea diacronică, relevate în „Curs de lingvistică generală” de F. de Saussure:

„Separând limba de vorbire, separăm în același timp: (1) ceea ce este social de ceea ce este individual; (2) ceea ce este esențial de ceea ce este accesoriu și mai mult sau mai puțin accidental” [10, p. 40].

„*Lingvistica sincronică* se va ocupa de raporturile logice și psihologice care leagă termeni ce coexistă și formează un sistem, așa cum sunt ei văzuți de aceeași conștiință colectivă. *Lingvistica diacronică* va studia, dimpotrivă, raporturile care leagă termeni succesivi nepercepuți de aceeași conștiință colectivă și care se substituie unii altora fără să formeze un sistem” [10, p. 113].

„...în discurs, cuvintele contractează între ele, în virtutea înlănțuirii lor, raporturi bazate pe caracterul liniar al limbii, care exclude posibilitatea de a pronunța două elemente în același timp. Acestea se orânduiesc unele în urma altora în lanțul vorbirii” [10, p.135].

„...în afara discursului, cuvintele ce au ceva în comun se asociază în memorie; aceste coordonări sunt de o cu totul altă specie decât primele: ele nu au drept suport întinderea: sediul lor se află în creier” [10, p. 135].

- Estimați comparația limbii cu jocul de șah în accepția lui Saussure. Ce factori influențează sistemul limbii?

„Vom înțelege mai bine lucrurile, dacă vom face o comparație cu jocul de șah. Este relativ ușor să deosebim ceea ce este extern de ceea ce este intern: faptul că a trecut din Persia în Europa este de ordin extern; dimpotrivă, intern este tot ceea ce privește sistemul și regulile. Dacă înlocuiesc piesele de lemn prin piese de fildeș, schimbarea este indiferentă pentru sistem, dar dacă micșorez sau măresc

numărul pieselor, această schimbare atinge în profunzime „gramatica” jocului. Este adevărat că, pentru a face distincții de acest fel, e nevoie de o anumită atenție. Astfel, în fiecare caz, se va pune problema naturii fenomenului și, pentru a o rezolva, se va respecta următoarea regulă: este intern tot ceea ce schimbă sistemul într-un grad oarecare” [10, p. 46-47].

- Indicați principalele idei preluate de către structuraliști din doctrina saussuriană.
- Consultați capitolul *Saussurianismul*. În: *Ducrot O., Schaeffer J. M. Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului / Traducere din limba franceză*. București, 1996, p. 25 – 29.
- Estimați conceptele *sistem* și *valoare* în viziunea adepților lui F. de Saussure.

Tema III

ORIENTĂRI NOI ÎN LINGVISTICA SEC. XX.

STRUCTURALISMUL. INTEGRALISMUL

Obiective:

- să releve principalele școli structuraliste;
- să menționeze reprezentanții de vază ai acestora;
- să explice unele probleme abordate de către structuraliști;
- să definească noțiunile *sistem*, *structură* și *funcție* în lingvistica sec. XX-XXI;
- să aprecieze corelația dintre unele școli structuraliste;
- să indice unele idei ale integralismului lingvistic coșerian;
- să estimeze principiile coșeriene: principiul finalității și al libertății; principiul creativității și al alterității;
- să argumenteze ideea despre limbă ca fenomen al culturii.

Subiecte:

- Principalele școli structuraliste (funcțională pragheză, funcțională franceză, glosematică daneză, descriptivistă americană ș. a.), problematica lor
- Conceptele *sistem*, *structură*, *funcție*
- Structuralismul în viziunea savanților contemporani
- Raportul limbă – cultură. Integralismul lingvistic. Limba – domeniu al finalității și al libertății (E.Coșeriu)

Bibliografie

1. *Benveniste E.* Structură în lingvistică. În: Probleme de lingvistică generală / Traducere din limba franceză. București, 2000.
2. *Benveniste E.* Nivelele analizei lingvistice. În: Probleme de lingvistică generală. București, 2000.
3. *Coșeriu E.* Lecții de lingvistică generală. Chișinău, 2000.
4. *Coșeriu E.* Introducere în lingvistică / Traducere din limba spaniolă de E.Ardeleanu și E.Bojoga. Cluj, 1995.
5. *Ducrot O., Schaeffer J.M.* Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului. București, 1996.

6. *Frâncu C.* Curente și școli lingvistice ale secolului nostru. Ed. a 2-a. Iași, 1999.
7. *Ionescu E.* Manual de lingvistică generală. București, 1992.
8. *Lyons J.* Introducere în lingvistica teoretică. București, 1995.
9. *Manoliu-Manea M.* Structuralismul lingvistic. Lecturi critice. București, 1973.
10. *Martinet A.* Elemente de lingvistică generală / Traducere și adaptare de P.Miclău. București, 1970.
11. *Munteanu Șt.* Introducere în lingvistică. Iași, 2005.
12. *Novac L., Oglindă E.* Lingvistica generală. Materiale didactice. Chișinău, 1998.
13. *Oglindă E., Păduraru G.* Introducere în lingvistică (suport didactic). Chișinău: CEP USM, 2011, p. 329 – 330, 331 – 334.
14. *Грецкий М.* Французский структурализм. Москва, 1971.
15. Общее языкознание. Внутренняя структура языка / Под редакцией Б.А. Серебrenникова / Гл. „О понятиях языковой системы и структуры языка”. Москва, 1972.
16. *Степанов Ю.С.* Основы общего языкознания. Москва, 1975.
17. *Трубецкой Н.С.* Основы фонологии. Москва, 1960.

❖ ***Principalele școli structuraliste (funcțională pragheză, funcțională franceză, glosematică daneză, descriptivistă americană ș. a.), problematica lor***

Principalele școli structuraliste sunt: școala funcțională pragheză, școala funcțională franceză, școala glosematică daneză, școala londoneză, descriptivismul american. Aceste școli abordează multiple probleme, dintre care ținem să menționăm:

- dualitățile opozitive (dicotomiile), analizate, în special, de către funcționaliști și glosematici;
- probleme de fonologie discutate de funcționaliștii praghezi și francezi și de către descriptiviști. În studiile lor prioritate se acordă conceptelor: fonem, trăsături distinctive (= pertinente, diferențiale) ale fonemelor, opoziții fonologice, neutralizarea trăsăturilor diferențiale, arhifonem ș. a.

- gramatica de pe poziții structuraliste: teoria despre *segmentarea actualizată a propoziției* (V.Mathesius), teoria *cazului* (L.Hjelmslev, R.Jakobson), conceptul *sem* – unitate minimală a structurii gramaticale ș. a.;
- probleme de tipologie și lingvistică contrastivă: compararea analitică a limbilor (V.Mathesius ș. a.), universalii lingvistice (G.Greenberg), uniunile lingvistice (N.Troubetzkoy) ș. a.;
- aspecte ale funcționalismului: limbile funcționale (V.Mathesius), teoria despre funcțiile limbii (R.Jakobson), funcția ca raport între funcțive (L.Hjelmslev), tipuri de raporturi între funcțive (interdependența, determinarea, constelația);
- teoria semnului lingvistic, limba ca sistem semiotic: interdependența planului expresiei și al conținutului; noțiunile *substanța expresiei, forma expresiei; substanța conținutului, forma conținutului; figurile ca părți componente ale semnelor* (L.Hjelmslev) ș. a.

Între școlile structuraliste se atestă atât similitudini, cât și deosebiri. Curentul funcționalist și alte orientări ale structuralismului (glosematica, descriptivismul) denotă, deopotrivă, orientarea antineogramaticistă și antipozitivistă; se acordă prioritate studiului sincron al limbii; este realizată analiza lingvistică formalizată [12, p. 71]; se pune accentul pe noțiunile *sistem, structură și funcție*; sunt preluate și aprofundate numeroase aspecte ale concepției saussuriene.

Astfel, glosematicianul L.Hjelmslev are meritul de a fi elaborat teoria privind planul expresiei și cel al conținutului, ca o dezvoltare a teoriei saussuriene despre semnul lingvistic. Autorii *Noului dicționar enciclopedic al științelor limbajului* remarcă: „Reinterpretarea principiului saussurian că „Limba este formă și nu substanță” îl conduce, în același timp, pe Hjelmslev la reinterpretarea afirmației că limbile pot fi caracterizate simultan pe două planuri: cel al expresiei și cel al conținutului” [5, p. 31].

N.Troubetzkoy, reprezentant al funcționalismului praghez, examinează sistemul fonologic prin prisma opozițiilor și a trăsăturilor distinctive ale fonemelor. Diverse fenomene de ordin fonologic sunt cercetate în calitate de universalii lingvistice (fonologice) cu ajutorul unor metode structuraliste (distribuțională ș. a.). În lucrarea „Grund-

zuges der Phonologie” („Bazele fonologiei” 1939), sunt comparate sistemele fonologice a peste 100 de limbi, sunt definite conceptele fundamentale ale fonologiei, sunt descrise opozițiile fonologice. Odată acceptat principiul saussurian al opozitivității, N.Troubetzkoy afirmă că „o entitate lingvistică oarecare nu este constituită decât din ceea ce o distinge de alta” [17].

Conceptul de funcție este interpretat în controversă de către glosematici și funcționaliștii francezi: spre deosebire de glosematici, A.Martinet se ocupă de trăsăturile pertinente ale fonemelor ca unități ale celei de-a doua articulări a limbajului. A.Martinet relevă dinamica sistemelor fonologice și sursele de instabilitate ale acestora. În principiu, este vorba despre „nevoile schimbătoare ale vorbitorilor” care fac să apară în permanență unități noi: „simpla lor prezență schimbă tensiunile în interiorul sistemelor în care ele figurează. Dar nu tot atât de repede observăm cum se introduc în sistemele fonematice inovațiile care vor atrage căutarea de noi echilibruri” [10, p. 255 – 256].

M.Manoliu-Manea observă: „Punând accentul pe *funcția* entității lingvistice, mai mult decât pe ideea de opoziție, A.Martinet dezvoltă o formă specială de analiză lingvistică, *lingvistica funcțională*” [9, p. 29].

Glosematicii elaborează o concepție inedită, pretinsa *algebră immanentă a limbii*, fondată pe câteva principii importante. Lingvistica este privită ca o știință immanentă, al cărei obiectiv este de a releva factorii permanenți ce acționează în limbă, în afara oricărei legături cu realitatea. Se preconizează o nouă metodă, de factură empirică și deductivă, ale cărei premise sunt enunțate în lucrarea lui L.Hjelmslev „Prolegomene la teoria limbii” (1943). Într-un studiu științific, semnalează autorul, se cere ca descrierea să fie lipsită de contradicții, să fie exhaustivă și cât mai simplă [12, p. 68].

În lucrarea „Limbă și vorbire” (1942), L.Hjelmslev analizează raportul limbă – vorbire care denotă patru dimensiuni: **schema – norma – uzul lingvistic și actul vorbirii**. Primul concept, cel mai abstract dintre cele patru, desemnează limba „ca o rețea de relații pure”, fără a se ține seama de realizarea materială și socială a ei. Manifestarea socială a schemei este **norma**, iar **uzul**, un ansamblu de deprinderi acceptate în comunitatea de vorbitori, se dezvoltă în **vorbirea individuală**.

După cum consideră savantul danez, în actele vorbirii individuale pot să apară doar elementele admise de uzul lingvistic.

Descriptivismul american se bazează pe concepția behavioristă și definește limba ca o formă specială de comportament. Cele două ramificații ale descriptivismului – *mecanicistă* și *mentalistă* – apreciază diferit rolul limbii în societate, factorul semantic ș. a. Spre deosebire de funcționaliști, structuraliștii americani, îndeosebi mecaniciștii, nu iau în seamă funcțiile sociale ale limbii și diminuează sau chiar ignoră factorul semantic.

În opinia lui L.Bloomfield, fondatorul acestei școli, semantica trebuie exclusă din sfera cercetării lingvistice, iar atenția savanților urmează să fie orientată către analiza eminent formală a unităților (formelor) lingvistice complexe. Comparând unele aspecte ale concepției saussuriene și ale celei bloomfieldiene asupra limbajului, E.Ionescu menționează: „Lingvistul american nu face vreo diferență între **limbaj** și **utilizarea limbajului**. Tot ceea ce Bloomfield a descris și a clasificat reprezintă de aceea – conform convingerilor sale – **un ansamblu de obișnuințe** pe care vorbitorii unui idiom le dobândesc în timp, ca urmare a faptului că aparțin unei anume colectivități” [7, p. 109].

❖ *Conceptele sistem, structură, funcție*

Să urmărim câteva definiții ale conceptului *sistem*, în corelație cu cel de *structură*. Astfel, *sistemul* reprezintă „un complex de elemente care se influențează reciproc și sunt coordonate între ele în vederea îndeplinirii unor funcții comune” (Al.Graur), un „ansamblu de elemente organizate”, iar *structura* este „totalitatea relațiilor care organizează elementele într-un sistem integrat” (F.Berezin, B.Golovin). Abordarea structuralistă a noțiunilor în cauză „implică faptul că fiecare limbă este privită ca reprezentând un sistem de relații (mai exact, o mulțime de sisteme interrelaționate) ale cărui elemente ... nu au valoare în afara relațiilor de echivalență și opoziție care se stabilesc între ele” [8, p. 65].

Unii cercetători delimitează noțiunile în cauză, fără a le subordona una alteia, alții definesc *in globo* sistemul și structura, din motivul că sistemul ar include atât unitățile limbii, cât și raporturile dintre ele. Din acest punct de vedere, sistemul este o „integritate ce-și domină

părțile sale componente și cuprinde unitățile și relațiile dintre ele” [16, p. 228]. Se constată că *structura* constituie un ansamblu de rapo-rturi și legături între elemente, iar *sistemul* cuprinde atât relațiile, cât și elementele între care se stabilesc acestea. O sinteză a concepției men-ționate realizează savantul rus B.Serebrennikov și coautorii săi, care consideră *sistemul* drept un ansamblu organizat ierarhic, ce posedă structură și încorporează această structură într-o anumită substanță, pentru a realiza scopuri determinate [15].

Doctrina structuralistă se sprijină pe conceptele *structură*, *sistem* și *funcție*, fundamentate pe legăturile și relațiile reciproce dintre unitățile limbii care nu se reduce la „un sistem de relații pure”, după cum con-sideră glosematicii L.Hjelmslev, V.Brøndal ș. a. Atât structuraliștii, cât și adepții altor școli lingvistice, subliniază faptul că variate raporturi se stabilesc doar între elementele reale, astfel încât „fiind alcătuit din unități care se condiționează reciproc, fiecare sistem se deosebește de celelalte prin ordonarea internă a unităților sale, ordonare care repre-zintă propria sa structură”. Viziunea structuralistă înseamnă „a privi limba ... ca pe un sistem organizat conform unei structuri care trebuie descoperită și descrisă” [1, p. 91 – 92].

Așadar, conceptul *structură* este interpretat fie ca un ansamblu de unități interdependente și intercondiționate, fie ca o formă pură, ca re-lații pure în afara realizării concrete. Potrivit preceptelor structuraliste, *diferența* și *solidaritatea* sunt condiții conexe în delimitarea unităților limbii, iar echilibrul între părțile unei structuri nu duce la o simetrie perfectă. Forma și sensul sunt necesare pentru analiza sistemului, în ansamblu, și a nivelurilor sale, ele „se definesc fiecare cu ajutorul ce-lelalte și sunt articulate împreună în limbă”. Pe drept cuvânt, „rapor-turile lor par a fi implicate în însăși structura nivelurilor și a funcțiilor corespunzătoare acestora, pe care îi desemnăm aici în termenii „con-stituent” și „integrant”” [2, p. 119].

Conceptul *funcție* este abordat neunivoc: glosematicii o apreciază drept un raport între funcțive, care pot fi mărimi constante sau varia-bile, iar funcționaliștii evidențiază semnificațiile unităților raportate la funcțiile acestora, structura unităților semnificative; limba este privită ca sistem funcțional, orientat spre realizarea unor finalități [12, p. 60]. Funcționalistul francez A.Martinet recurge la noțiunea de *funcție*, pen-

tru a defini entitățile limbii: „Un element al enunțului este considerat lingvistic pe baza **funcției** sale și, așa cum vom vedea, tocmai după natura acestei funcții el va fi clasat printre celelalte elemente reținute” [10, p. 54].

L.Hjelmslev susține că funcția este un raport între **funcitive** – mărimi constante sau variabile. Spre deosebire de funcitivele variabile, care depind de alte mărimi, cele constante nu depind de alte mărimi, însă condiționează prezența acestora. Savantul menționează trei tipuri de raporturi între funcitive: *interdependența* se stabilește între două funcitive constante intercondiționate (de exemplu, între vocale și consoane, între planul expresiei și cel al conținutului); *determinarea* sau *dependența unilaterală* se manifestă atunci când o mărime depinde de alta, nu și invers (de exemplu, într-o frază, propoziția regentă se poate utiliza fără subordonată, însă propoziția subordonată cere prezența unei regente); *constelația* sau dependența liberă are loc atunci când funcitivele sunt compatibile, însă una dintre mărimi nu necesită prezența celeilalte (de exemplu, într-o propoziție prezența unui verb predicat nu impune, în mod obligatoriu, folosirea unui complement circumstanțial).

L.Hjelmslev aplică teoria sa despre funcitive atunci când descrie corelația cuaternară schemă – normă – uz – act de vorbire. Astfel, între uz și actele de vorbire individuală este pertinent raportul de interdependență; între actele de vorbire și uz, pe de o parte, și normă, pe de altă parte, se stabilește raportul determinării; între actele de vorbire, uz și normă, pe de o parte, și schemă, pe de altă parte, se stabilește același raport de determinare.

În concepția structuralistă, faptele de limbă sunt studiate în componența sistemului căruia aparțin [3, p. 39], și nu izolat, după cum preconizează atomismul pozitivist. Limba cuprinde laturile *materială* (senzorială) și *ideală* (conceptuală, rațională). Substanța materială (= *substanța expresiei*) este organizată diferit în diverse idiomuri, iar sistemele fonologice ale acestora se deosebesc considerabil. Latura ideală a limbii constituie ansamblul sensurilor lexicale, gramaticale ș. a., între care se stabilesc raporturi complexe.

Sistemul limbii denotă organizare riguroasă: unitățile sale sunt repartizate în subsisteme sau niveluri, iar elementele de rang infe-

rior sunt folosite pentru constituirea elementelor de rang superior. În limbă se constată corelația dintre continuitate și discontinuitate, dintre fenomenele sistemice și cele asistemice. Discontinuitatea se manifestă prin faptul că limba cuprinde nu doar unități omogene, ci și eterogene, între care există atât relații sintagmatice și paradigmatică, cât și ierarhice. Integritatea sistemului limbii o demonstrează aptitudinea unităților sale de a funcționa ca un tot unitar, astfel încât unitățile omogene sunt incluse în același nivel, pe când cele eterogene aparțin unor niveluri diferite. În sistemul oricărui idiom se observă un echilibru instabil: stabilitatea sistemului face posibilă comunicarea între membrii societății, iar caracterul mobil dezvăluie evoluția permanentă a limbii.

❖ *Structuralismul în viziunea savanților contemporani*

Concepția antipozitivistă, antiatomistă este împărtășită de numeroși savanți, care pun în valoare noțiunile de sistem și structură relevante „în fiecare curent din lingvistica actuală. În acest sens se poate afirma că nu doar lingvistica structurală, ci toată lingvistica actuală este antiatomistă” [15].

M.Manoliu-Manea, cunoscut exeget al structuralismului, comentează multiple opoziții între structuralism și lingvistica tradițională. Întâi de toate, iese la iveală corelația *integralism* și *atomism*: „În opoziție cu lingvistica atomizantă [...], structuralismul lingvistic se raliază concepției holiste, postulând caracterul de ansamblu organizat uniform și sistematic al limbii, considerate ca o totalitate cu legi specifice de combinare, legi care dirijează comportamentul componentelor” [9, p. 12].

Tendința de a formaliza analiza lingvistică și de a oferi definiții relaționale este proprie tuturor școlilor structuraliste, îndeosebi descriptivismului american și școlii glosematice daneze; în această privință, este pertinent raportul *relaționism* și *substanțialism*: „Definițiilor „reale”, care încercau să caracterizeze entitățile limbii prin proprietățile obiectelor denumite (a se vedea teoria părților de vorbire) sau prin proprietățile acustico-articulatorii (a se vedea fonetica), structuralismul le opune strădania de a formula definiții relaționale (formale)” [9, p. 12].

Istorismului predominant în pozitivism i se opun conceptele *sincronie*, *diacronie*, *pancronie* și *acronie*, fiind relevantă corelația *pancronism* și *istorism*: „Istorismului exagerat al secolului trecut structuralismul îi opune preferința pentru descrierea existenței (coexistenței), a invariabilului, a constantului, indiferent la timp (pancronismul)” [9, p. 12 – 13]. Empirismului pozitivist i se opune raționalismul cercetărilor structuraliste: „După înflorirea deosebită a gramaticii comparate, care a presupus o atentă observație a faptului de limbă, reacția raționalistă a structuralismului apare pe deplin justificată. Bogăția materialului adunat a permis generalizări și inferențe care au scos în evidență necesitatea dezvoltării teoriei generale a gramaticii, definirea conceptelor, a tipurilor de relații, a tipurilor de operații” [9, p. 13].

❖ **Raportul limbă – cultură. Integralismul lingvistic. Limba – domeniul al finalității și al libertății (E. Coșeriu)**

Raportul *limbă – cultură* pune în lumină câteva aspecte importante: rolul determinant al unuia dintre cele două fenomene, gradul de penetrabilitate a limbii în raport cu fenomenele culturii, corelația dintre „limbile primitive” și „limbile civilizate”, nivelul de dezvoltare a culturii și formarea, evoluția limbii literare ș. a. [14, p. 32 – 33].

Potrivit concepției unor savanți, limba și cultura ar fi autonome și nu mai poate fi vorba despre primatul uneia față de cealaltă; alți cercetători îi atribuie limbii rolul de instrument ce servește pentru a cunoaște realitatea și a exprima cultura materială și spirituală a poporului. Nu se poate trece cu vederea faptul că limba evoluează în funcție de nivelul culturii poporului care o vorbește. Nu este însă elucidat în ce mod formele concrete de cultură determină particularitățile de structură ale unor limbi. Între așa-numitele „limbi primitive” și „limbi civilizate” nu există o limită tranșantă; mai degrabă, diverse idiomuri se deosebesc în ceea ce privește corelația concret–abstract.

Între nivelul de dezvoltare a culturii și evoluția limbii literare se observă un raport de interdependență. Limba literară se constituie într-o anumită perioadă istorică, atunci când apar anumite condiții istorice și culturale, propice dezvoltării spirituale a societății.

Din cele menționate *supra* este lesne de înțeles că limba se dezvoltă în strânsă legătură atât cu gândirea și categoriile acesteia, cât și

în funcție de nivelul de dezvoltare a culturii comunității respective. Gradul avansat de dezvoltare a civilizației unui popor implică folosirea de către acesta a unor categorii lingvistice mai abstracte în procesul comunicării. Dimpotrivă, nivelul scăzut al culturii spirituale a unui popor condiționează diminuarea tendinței spre abstractizare, mai cu seamă în sfera vocabularului. În asemenea idiomuri nu se atestă sau sunt întrebuițate sporadic cuvinte dotate cu sensuri mai abstracte, ce marchează concepte generice.

Pentru a înțelege specificul limbii ca fenomen al culturii, este important să relevăm unele aspecte ale integralismului lingvistic, fondat în a doua jumătate a sec. XX de către reputatul savant E.Coșeriu. În unele studii de specialitate sunt reliefate câteva aspecte pertinente ale integralismului: astfel, lingvistica este definită ca o știință a culturii, iar limbajul – ca obiect cultural, ceea ce implică elaborarea unei metodologii de cercetare corespunzătoare. Studiul limbajului și creativitatea lingvistică sunt abordate din perspectivă finalistă, proprie științelor culturale. Limbajul este examinat prin prisma unor universalii, cum ar fi: semanticitatea, alteritatea, creativitatea, istoricitatea și materialitatea/exterioritatea.

Cele indicate impun „utilizarea terminologiei specifice științelor culturale sau preluarea unei terminologii realizate la nivel intuitiv în diverse idiomuri” și stabilirea obiectului de studiu al limbajului „prin trăsăturile sale de natură culturală, în spiritul relativității lingvistice și prin raportare directă la activitatea vorbitorului-ascultător și așezarea limbajului la temelia tuturor activităților culturale/spirituale ale omului” [A se vedea: *Dina Dehelean*. Întemeierea teoretică a lingvisticii în integralism și generativism. Abordare comparativă de ansamblu cu aplicare la problematica determinării. Rezumat. Cluj, 2013 193.231.20.119/doctorat/teza/fisier/1205].

În opinia prof. E.Coșeriu, *limbajul* este „orice sistem de semne simbolice folosite pentru intercomunicarea socială, adică orice sistem de semne care servește pentru a exprima și comunica idei și sentimente sau conținuturi ale conștiinței” [4, p. 17] și cuprinde *actul lingvistic* și *limba*. Actul lingvistic solicită „a întrebuița pentru comunicare unul sau mai multe semne ale limbajului articulat” [4, p. 17]; limba, „un sistem de izoglose”, există într-o comunitate

de vorbitori, în conștiința acestora. În concepția lui E.Coșeriu, este preluată distincția humboldtiană privind limbajul ca **energeea** (activitate), adică producere permanentă, dinamică a actelor lingvistice individuale și limbajul ca **ergon** (produs) „realizat istoricește”. Se poate constata corespondența dintre termenii saussurieni **limbaj** (*langage*), **limbă** (*langue*) și **vorbire** (*parole*).

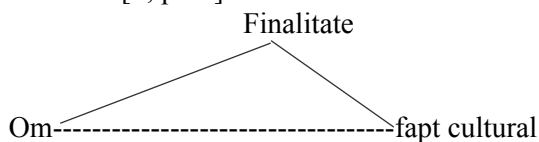
Structura generală a limbajului înglobează trei dimensiuni sau planuri: planul *universal* al **vorbirii**, planul *istoric* al **limbilor**, planul *individual* al **discursului**, cărora le corespund trei tipuri de cunoaștere sau competențe lingvistice: competența **elocuțională**, cunoașterea **idio-matică** și cea **expresivă**. În cele trei planuri se disting trei tipuri de conținuturi corelative: **desemnare** (referire la realitate); **semnificație** („conținut dat de opozițiile idiomatice funcționale”), **sens** (conținutul propriu-zis al discursurilor) și trei criterii de concordanță: congruența, corectitudinea și adecvarea.

În opera lingvistică a prof. E.Coșeriu sunt promovate două principii de bază: al **creativității** și al **alterității**. În multe lucrări valoroase, lingvistul de origine basarabeană delimitează principiul **creativității**, „comun al tuturor activităților culturale, adică activităților libere ale omului”, ce evidențiază dinamismul și varietatea limbajului, și principiul **alterității**, „al comunității tehnice istorice”, legat de caracterul social al limbajului și omogenitatea acestuia.

Limba, fenomen social și cultural, trebuie delimitată de fenomenele naturii. În această ordine de idei, este revelatoare concepția prof. E.Coșeriu privind limba ca un domeniu al finalității. În concepția re-putatului savant, antinomia humboldtiană **a necesității** și **a libertății** în limbă și-a găsit o interpretare inedită. În conformitate cu explicațiile savantului, „obiectele naturale aparțin lumii „necesității” care e gu-vernată de „cauze” ce produc anumite „efecte” și unde, prin urmare, constatarea a ceea ce se întâmplă în mod regulat, în anumite condiții, reprezintă o „lege naturală” sau o lege de necesitate empirică. Obiec-tele culturale, în schimb, aparțin lumii specific umane a libertății – activităților și creațiilor libere ale omului, unde faptele create nu sunt determinate de cauze, ci se produc în vederea finalității și ... coincid cu finalitatea lor” [3, p. 51].

În sfera culturii nu sunt acceptate abordări cauzale, ci doar inter-

pretări finaliste. Vechea teorie despre cauzalitatea faptelor de limbă este revizuită principial. Faptele culturale nu pot avea cauze externe, aidoma fenomenelor naturii, deci „nu au cauze externe libertății: cauza lor eficientă este în fiecare caz omul care le produce *pentru* ceva”. În cazul fenomenelor limbii, este preconizat conceptul **finalitate**. Prof. E.Coșeriu subliniază: „Nu ar trebui, prin urmare, să întrebăm **de ce, din ce cauză** se prezintă aceste fapte, conform schemei cauză -----efect (=fapt natural), ci **pentru ce, cu ce finalitate** se produc conform schemei” [3, p.52]:

Diverse forme ale culturii: limbajul, mitul, arta, tehnica, religia, știința și filosofia sunt „determinate în sens finalist, nu în sens cauzal”. E.Coșeriu consideră că în limbă nu acționează legi ale naturii; cu referire la faptele limbii, „pot fi formulate doar **norme** de probabilitate referitoare la modul obișnuit (normal) de a acționa al libertății în anumite condiții...” [3, p. 53].

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Comentați conceptul *universalității* și al *generalității*.
2. Argumentați principiul finalității în concepția coșeriană.
3. Estimați esența limbii ca domeniu al finalității și al libertății.
4. Comentați conceptul *structură* în lingvistica structuralistă.
5. Definiți limba ca entitate *relativă* și *opozitivă*.
6. Comentați ideea potrivit căreia limba reprezintă „o *organizare sistematică* alcătuită din părți, din *elemente formale articulate* în *combinații variabile* dictate de anumite *principii de structură*” (E.Benveniste).
7. Numiți școlile *structuraliste* și reprezentanții acestora.
8. Motivați denumirea școlilor vizate drept *structuraliste*.
9. Relevați problematica școlilor structuraliste.
10. Comentați opinia lui E.Sapir potrivit căreia „conținutul oricărei culturi poate fi redat prin intermediul limbii sale”.

Aplicații:

- Pregătiți comunicări cu următoarea tematică :
 - ✓ Controverse privind *legile* limbii
 - ✓ Probleme de fonologie în viziune funcționalistă și descriptivistă
 - ✓ Aspecte ale opozițiilor categoriale în gramatica limbilor studiate (română, franceză, engleză ș. a.)
 - ✓ Influența structuralismului asupra lingvisticii contemporane.
- Comentați următorul citat:

„Prin urmare, o știință a culturii nu este „mai științifică” dacă adoptă abordări și metode naturaliste, ci, din contra, încetează, în acest caz, să mai fie știință, sau este o pseudoștiință, deoarece contravine exigenței de bază a obiectivității științifice, spunând lucrurile așa cum *nu* sunt, exact în același fel cum o știință naturală, dacă adoptă abordări și metode culturale, încetează să mai fie știință și devine mitologie (aceasta fiind tocmai interpretarea naturii din perspectiva culturii)” (E.Coșeriu. Lecții de lingvistică generală, 2000).

- Consultați capitolele: „*Glosematica*” (p. 30 – 33), „*Funcționalismul*” (p. 34 – 39), „*Distribuționalismul*” (p. 40 – 45) în: *Ducrot O., Schaeffer J. M.* Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului. București, 1996. Pregătiți rezumatele acestora.

Tema IV

CORELAȚIA DINTRE UNELE METODE TRADIȚIONALE ȘI MODERNE ÎN LINGVISTICĂ

Obiective:

- să caracterizeze paradigmele comparativisticii;
- să explice corelația dintre metoda comparativ-istorică și metoda glotocronologică;
- să releve raportul dintre metoda comparativ-istorică și metoda geografiei lingvistice;
- să comenteze unele metode structuraliste.

Subiecte:

- Metoda comparativ-istorică și metoda glotocronologică
- Metoda comparativ-istorică și metoda geografiei lingvistice
- Privire de ansamblu asupra metodelor structuraliste

Bibliografie:

1. *Ciobanu A.* Sintaxa și semantica. Chișinău, 1987.
2. *Coșeriu E.* Geografia lingvistică. În: *Coșeriu E.* Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Chișinău, 1994.
3. *Cristea T.* Analiza contrastivă – realizări și perspective. În: *Cristea T.* Elements de grammaire contrastive. București, 1977, p. 365-366.
4. *Cristea T.* Heteronimie sau echivalență parțială. În: *Lingvistica modernă în texte / Red. resp. M. Iliescu, L. Wald.* București, 1981, p. 367-369.
5. *Graur Al., Wald L.* Scurtă istorie a lingvisticii. Ed. a 2-a. București, 1965, cap. II, III.
6. *Ionașcu Al.* Clasificarea tipologică. În: *Tratat de lingvistică generală / Red. resp. Al. Graur, S. Stati, L. Wald.* București, 1971, p. 452 – 282.
7. *Mihail Z., Ossiac M.* Lingvistică generală și aplicată. Ediția a II-a. Editura Fundației România de Măine. București, 2006.
8. *Lyons J.* Introducere în lingvistica teoretică. București, 1995.

9. *Lobiuc I.* Contactele dintre limbi. Vol. I. Iași, 1998.
10. *Munteanu Șt.* Introducere în lingvistică. Iași, 2005.
11. *Novac L., Oglindă E.* Lingvistica generală. Materiale didactice. Chișinău, 1998.
12. *Oglindă E.* Capitole de istorie a lingvisticii (material didactic cu texte adnotate). Chișinău: CEP USM, 2005.
13. *Oglindă E., Păduraru G.* Introducere în lingvistică (suport didactic). Chișinău: CEP USM, 2011, p. 329 – 330, 331 – 334.
14. *Tratat de lingvistică generală / Red. resp.: Al. Graur, S. Stati, L. Wald.* București, 1971.
15. *Vraciu A.* Studii de lingvistică generală. Iași: Junimea, 1972.
16. *Березин Ф.М.* История лингвистических учений. Москва, 1984.
17. *Гак В.* О контрастивной лингвистике. În: Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика. Москва, 1989, с. 5-17.
18. *Климов Г.А.* К взаимоотношению генеалогической, типологической и ареальной классификации языков. În: Теоретические основы классификации языков мира. Москва, 1980, с. 6-23.
19. *Солнцев В.М.* Типология языка и тип языка. În: Вопросы языкознания, 1978, №2, с. 29-34.
20. *Ярцева В.Н.* К определению понятия „языковой тип” . În: Лингвистическая типология. Москва, 1985.
21. *Ярцева В.Н.* Языковой тип среди сопредельных понятий. În: Теоретические основы классификации языков мира. Москва, 1980, с. 24-6.

❖ *Metoda comparativ-istorică și metoda glotocronologică*

A. Procedee și principii

Metoda comparativ-istorică este întemeiată pe *compararea diacronică (istorică)*, având ca obiectiv să reliefeze asemănarea materială a limbilor genetic înrudite ce provin din aceeași strălimbă [13, p. 240]. Prin intermediul metodei menționate sunt elucidate tendințele comune în dezvoltarea idiomurilor de aceeași origine și relațiile istorice din-

tre acestea. Printre procedeele metodei în cauză am putea semnala: selectarea materialului lingvistic; relevarea formelor arhaice moștenite, nu a celor împrumutate; identificarea unităților comparate; stabilirea cronologiei relative a modificărilor fonetice și reconstrucția arhetipului. La aplicarea acestor procedee se exclud cuvintele împrumutate care pot proveni din idiomuri neînrudite, cuvintele imitative (onomatopeele), cuvintele din graiul copiilor și unitățile lexicale care denotă hazardul lingvistic (învelișul lor sonor coincide întâmplător în limbi neînrudite) [5, p. 22 – 23].

Cercetătorul Șt.Munteanu relevă opt principii ale acestei metode, numindu-le *principii ale comparativismului istoric* [10]:

- principiul înrudirii între limbi,
- principiul creșterii progresive a diferențierilor lingvistice între limbile înrudite,
- principiul necesității comparării cuvintelor și formelor care își au origine directă în limba primară,
- principiul regularității corespondențelor fonetice,
- principiul gradului de relevanță diferit al asemănărilor lingvistice între limbile înrudite,
- principiul aplicării comparației între fenomene lingvistice situate în stadii de evoluție echivalente,
- principiul abordării în paralel a evoluției semantice și a celei fonetice sau morfologice,
- principiul limitării în timp a acțiunii unor legi fonetice.

Înrudirea limbilor este condiționată de originea comună a acestora dintr-o strălimbă sau limbă de bază, pe calea divergenței sau a diferențierii lingvistice. De exemplu, limbile indo-europene au provenit dintr-o strălimbă relativ unitară, care s-a scindat în grupuri, ramificații și limbi înrudite (indiene, iraniene, italice, celtice, romane, germanice, baltice, slave etc.). Pe parcursul unei perioade îndelungate de timp, diferențele între idiomurile de aceeași origine se intensifică, astfel încât acestea ajung să se deosebească considerabil unele față de celelalte. Compararea diacronică a limbilor de aceeași proveniență se va realiza doar în raport cu strălimba (sau cu limba

comună), fără a se lua în considerare elementele împrumutate. De exemplu, cuvintele preluate din limbi neînrudite, ca cele arabe în spaniolă, cele germanice în franceză și italiană, cele maghiare, turcești etc. în română, se vor exclude în procesul comparării limbilor menționate.

Identitatea semantică și similitudinea formală a cuvintelor din limbile înrudite sugerează concluzia despre proveniența comună a unităților în cauză și a limbilor respective. De exemplu, glosemele: *mână* (rom.), *main* (fr.), *mano* (sp., it.) descind din etimonul latin *manus*, asemănându-se și după sens, și fonetic; cuvintele: *fratrem* (lat.), *frate* (rom.), *frère* (fr.), *fratello* (it.), *Bruder* (germ.), *бpам* (rus.) provin dintr-un etimon comun din strălimba indo-europeană. N-ar trebui să ne surprindă diferențele fonetice între reflexul *Bruder* din germană și *frate* din română, deoarece, în consecința acțiunii unor legi fonetice (de exemplu, a legii mutațiilor consonantice din idiomurile germanice ș. a.), acestea au acumulat mai multe deosebiri formale.

În comparativistică este promovată *reconstrucția internă*, întemeiată pe delimitarea inovațiilor și a arhaismelor. Compararea diacronică facilitează stabilirea stării primordiale din epoca preistorică a idiomurilor înrudite [18, p. 6 – 23]. Reconstrucția internă preconizează studierea unităților în plan paradigmatic, relevându-se ierarhia fenomenelor cercetate.

În lingvistica modernă, specialiștii în materie disting, de comun acord, o serie de principii importante ale metodei comparativ-istorice. Savanții promovează ipoteza potrivit căreia limbile genetic înrudite provin dintr-o strălimbă comună, relativ unitară. Deși a fost formulat încă în prima jumătate a sec. al XIX-lea, principiul care prevede descrierea riguroasă a corespondențelor fonetice în limbile de aceeași origine nu și-a pierdut actualitatea. Asemenea corespondențe se datorează faptului că un sunet sau un grup de sunete se modifică în același mod într-o anumită poziție în toate cuvintele ce-l conțin. De exemplu, grupului consonantic [pt] din română, provenit dintr-un [ct] din latină, îi corespunde: în italiană [tt], în spaniolă –

[ts], în franceză – [it]: lat.: *factum*; rom.: *fapt*; it.: *fatto*; sp.: *hecho*; fr.: *fait* [5, p. 26]; lat. *directus*; rom.: *drept*, it.: *diritto*, sp.: *derecho*; fr.: *droit*.

Un rol de seamă, alături de reconstrucția internă, îi revine *principiului analizei în sistem* a faptelor din limbile înrudite, care ne ajută să determinăm corelațiile dintre fenomene de la diferite niveluri.

B. Paradigmele comparativisticii

✓ *Prima paradigmă a comparativisticii*

Metoda comparativ-istorică a fost fondată de către savanții: Fr. Bopp, R.Kr. Rask, J.Grimm, A.Vostokov, Fr.Diez.

Fr.Bopp (1791 – 1867) are meritul de a fi stabilit înrudirea limbilor indo-europene, ce atestă unitatea sistemelor gramaticale în care se manifestă corespondențele morfologice reglementate. Savantul a încercat să interpreteze formele morfologice ale unei limbi prin intermediul formelor gramaticale din limbile înrudite, idee reflectată în lucrarea „Vergleichende Grammatik der Sanskrit, Zend, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslawischen, Gotischen und Deutschen” („Gramatică comparativă a limbilor sanscrită, zendă, greacă, latină, slavonă veche, lituaniană, gotică și germană”), Berlin, 1833 – 1852.

Pentru a explica geneza formelor flexionare în limbile indo-europene vechi, este elaborată *teoria aglutinării* [12, p. 7]. Potrivit acestei concepții, în perioada de constituire a idiomurilor în cauză ar fi existat rădăcini *verbale și nominale*. Cele dintâi ar fi generat verbele și numele, iar de la rădăcinile pronominale ar fi descins înseși pronumele, cuvintele auxiliare și flexiunile verbale și nominale. În opinia lui Fr.Bopp, elementele flexionare apar în urma aglutinării unor unități autonome la cuvintele auxiliare. Drept exemplu ne poate servi flexiunea nominală –s din lexemele latinești *filius*, *morbus*, *quercus*, *exercitus*, *fides* etc., ce provine de la rădăcina pronominală *sa* (aceasta).

Fr.Bopp este de părere că orice formă verbală poate fi divizată în trei elemente ce corespund unităților judecății logice: subiectul, co-

pula și predicatul. Astfel, forma de viitor indicativ din latină, *narabo* conține elementele: *nara-* (tema infectului al cărei echivalent ar fi predicatul logic), sufixul *-b-* ce corespunde copulei (acest sufix ar proveni dintr-o străveche rădăcină indo-europeană **bhu* – „a fi”) și flexiunea *-o* ce echivalează cu subiectul logic [16, p. 40].

Contribuția savantului rezidă în faptul că el a demonstrat concludent, în temeiul unor corespondențe morfologice regulate, înrudirea unor vechi limbi indo-europene – sanscrita, zenda, armeană, latina, greaca veche, slava veche, gotica, germana, a folosit eficient procedul comparării diacronice la cercetarea structurii gramaticale a limbilor indo-europene, a descoperit acțiunea unor legi ale limbii, numindu-le *mecanice* („ale echilibrului”) și *fizice* (fonetice, „ale eufoniei”), a explicat originea formelor flexionare în baza teoriei aglutinării.

Jacob Ludwig Carl Grimm (1785 – 1863) a publicat „Deutsche Grammatik” („Gramatica germană”, 1819 – 1837), în trei volume, și „Geschichte der deutschen Sprache” („Istoria limbii germane”, 1848, 2 volume). J.Grimm a întemeiat gramatica istorică a limbii germane, dialectologia germană și germanistica, în ansamblu. A accentuat pregnant natura dinamică a limbii: istoria limbii reflectă istoria poporului, limba se modifică perpetuu, sub acțiunea unor forțe contradictorii, numite *antinomii*.

Asemenea lui Fr.Bopp, J.Grimm abordează legile limbii, în special cele fonetice din idiomurile germanice. Una dintre acestea, și anume – *legea* mutației consonantice sau „legea lui Grimm” (Lautverschiebung), vizează o serie de modificări și corespondențe fonetice, care conferă trăsături diferențiale limbilor germanice, în raport cu celelalte limbi indo-europene.

J.Grimm a evidențiat corelațiile dintre statica și dinamica limbii, dintre limbă și gândire: dezvoltarea gândirii și a limbii sunt indisolubil legate. Din perspectiva dialectologiei, J.Grimm relevă corelația dintre *limba literară* contemporană (*Schriftsprache*) și *dialecte*.

Contribuția savantului danez **R.Kr. Rask (1787 – 1832)** constă în formularea principiilor metodei comparativ-istorice, menite a stabili înrudirea limbilor: 1) asemănarea structurii gramaticale a limbilor

înrudite; 2) similitudinea structurii fonetice a acestora; 3) modificările fonetice reglementate și corespondențele fonetice în limbile înrudite; 4) asemănarea lexicului în idiomurile înrudite [11, p. 13]. Spre deosebire de mulți contemporani ai săi, este de părere că evoluția unor limbi indo-europene de la sintetism la analitism nu este o degradare, ci o dovadă a dezvoltării acestora.

Fr. Diez (1794 – 1876) publică în a. 1836 – 1843 „Grammatik der romanischen Sprachen” („Gramatica limbilor romanice”, vol. 1-2 (fonetica și morfologia), vol. 3 (sintaxa)), în care distinge următoarele limbi romanice: 1) româna, italiana, spaniola, portugheza, franceza și provensala. Lexicul romanic este studiat în volumul „Etymologisches Wortbuch der romanischen Sprachen” („Dicționarul etimologic al limbilor romanice”, 1854). Sunt demarcate două categorii de cuvinte moștenite din latină, una dintre care cuprinde lexeme preluate în toate limbile romanice, iar cea de-a doua include cuvinte moștenite doar în unele idiomuri ale grupului vizat.

Un rol de seamă în fondarea slavisticii l-a avut **A.H. Vostokov (1781 – 1864)**, care a relevat deosebirile dintre cuvintele moștenite și cele împrumutate, a comparat evoluția unor sunete (de exemplu, a vocalelor nazale) în idiomurile slave și a precizat repartizarea acestora în ramificațiile grupului în cauză.

În studiile ce le-au elaborat ctitorii comparatiști sunt realizate multiple **finalități**:

- Este demonstrată înrudirea limbilor indo-europene, în particular a celor germanice, romanice și slave. De exemplu, J.Grimm, supranumit „filologul națiunii”, a întemeiat gramatica istorică a limbii germane, dialectologia germană și germanistica, în ansamblu, iar Fr.Diez este socotit, cu deplin temei, ctitor al romanisticii.
- Este elucidată corelația dintre diferite limbi înrudite, incluse în același grup, și sunt analizate detaliat particularitățile lor fonetice, lexicale și gramaticale.

Tabelul ce urmează conține cele mai importante lucrări ale lor:

Autorul	Titlurile studiilor de comparativistică
Fr.Bopp	„Über das Konjugationsystem der Sanskrit Sprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprachen”, 1816 („Despre sistemul de conjugare în sanscrită, comparat cu cel din greacă, latină, persană și germană”), „Vergleichende Grammatik der Sanskrit, Zend, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslawischen, Gotischen und Deutschen” („Gramatica comparativă a limbilor sanscrită, zendă, greacă, latină, slavonă veche, lituaniană, gotică și germană”), Berlin, 1833 – 1852.
Jacob Ludwig Carl Grimm	„Deutsche Grammatik” („Gramatica germană”, 1819 – 1837, 3 volume), „Geschichte der deutschen Sprache” („Istoria limbii germane”, 1848, 2 volume).
Rasmus Kr. Rask	„Undersoegelse om det gamle Nordiske, eller islandske Sprogs Oprindelse” („Cercetări asupra limbii vechi nordice sau originea limbii islandeze”, 1818).
A.H. Vostokov	„Рассуждения о славянском языке, служащие введением к грамматике сего языка („Reflecții despre limba slavă ce servesc ca introducere la gramatica acesteia”, 1821).
Fr.Diez	„Grammatik der romanischen Sprachen” („Gramatica limbilor romanice”, 1836 – 1843); „Poésie des troubadours” („Poezia trubadurilor”, 1826); „Etymologisches Wortbuch der romanischen Sprachen” („Dicționarul etimologic al limbilor romanice”, 1854).

✓ *Paradigma a II- a a comparativisticii*

August Schleicher (1821 – 1868) reprezintă cea de-a doua paradigmă a comparativisticii. A fondat școala naturalistă, elaborând teoria limbii ca organism, teoria evoluționistă și concepția despre arborele genealogic al limbilor indo-europene. Sunt de menționat lucrările: „Formenlehre der kirchenslawischen Sprache” („Morfologia limbii slave bisericești”, 1852) „Handbuch der litavischen Sprache” („Ghid pentru studierea limbii lituaniene”, 1856 – 1857) „Compendium der verglei-

chenden Grammatik der indogermanischen Sprachen” („Compendiu de gramatică comparativă a limbilor indo-europene”, 1861 – 1862).

Cea din urmă lucrare conține preceptele de bază ale teoriei arborului genealogic. În conformitate cu această teorie, *strălimba* (Ursprache), considerată unitară, s-ar fi divizat inițial în *limbile-bază* (Grundsprachen) *européana de sud* (= *ario-greco-italo-celtica*) și *européana de nord* (= *slavo-germana*), care s-au împărțit ulterior în limbi înrudite, dialecte și subdialecte. De la europeană de sud au provenit ramificațiile ariană și greco-italo-celtică, iar de la europeană de nord s-au format germana și slavo-lituaniana [5, p. 48; 11, p. 20].

✓ *Paradigma a III-a a comparativisticii*

Din cea de-a treia paradigmă a comparativisticii fac parte neogramaticii K.Brugmann, B.Delbrück, A.Leskien, G.Kurtius ș. a. Spre deosebire de A.Schleicher, care susține ideea despre caracterul unitar al strălimbii indo-europene, **K.Brugmann (1849 – 1919)** și **B.Delbrück (1842 – 1922)** o definesc drept un ansamblu de dialecte, preconizând scindarea dialectală a acesteia. În domeniul foneticii indo-europene, este enunțată ideea despre diftongi drept elemente primordiale ale vocalismului indo-european, iar în materie de morfologie comparată, se presupune apariția formelor flexive pe calea compunerii unor unități autonome [11, p. 38].

Potrivit concepției lui **B. de Courtenay (1845 – 1929)**, disciplina numită *sistematică* studiază limbile înrudite, a căror geneză ține atât de scindarea limbii bază, cât și de încrucișarea limbilor. „Traducerile fonetice” sunt corespondențele fonetice reglementate când forma sonoră a lexemelor dintr-o limbă este exprimată cu ajutorul formei sonore a cuvintelor dintr-o altă limbă, atestându-se anumite legi și corespondențe fonetice [11, p. 46]. Gradul de înrudire a limbilor s-ar putea elucida grație „traducerilor” efectuate la diferite niveluri de limbă: fonetic, lexical, gramatical.

Ferdinand de Saussure (1857–1913) expune teoria coeficienților sonantici și reconstruiește sistemul vocalic al indo-europenei comune în lucrarea „Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes” (1878 – 1879), iar în teza de doctorat „De l’emploi du génitif absolu en sanskrit” („Despre întrebuintărea geni-

tivului absolut în sanscrită”) compară genitivul absolut cu locativul absolut în limba sanscrită.

Sunt de semnalat următoarele lucrări:

Autorul	Titlurile lucrărilor
K.Brugmann, B.Delbrück	„Grundriss der vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen” Strassbourg, 1886 – 1900 („Bazele gramaticii comparative a limbilor indo-europene”).
K.Brugmann	„Kurze vegleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen”, Strassbourg, 1902 – 1904 („Scurtă gramatică comparată a limbilor indo-europene”); „Die Syntax des einfachen Satzes im Indogermanischen”, Berlin – Leipzig, 1925 („Sintaxa limbilor indo-europene”).
B. de Courtenay	„Некоторые отделы сравнительной грамматики славянских языков“, 1881 („Unele compartimente ale gramaticii comparative a limbilor slave”).
F. de Saussure	„Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes”, 1878 – 1879 („Memoriu asupra sistemului primitiv al vocalelor în limbile indo-europene”).

✓ *Paradigma a IV-a a comparativisticii*

Paradigma a IV a comparativisticii vizează perioada sec. XX – începutul sec. XXI, avându-i ca reprezentanți pe A.Meillet, M.Bartoli, J.Kurylowicz, E.Benveniste, E.Makaev, V.Ivanov, T.Gamkrelidze, V.Illici-Svitâci ș. a.

A.Meillet interpretează conceptul *strălimbă* indo-europeană drept un ansamblu de corespondențe la nivel fonetic, lexical și gramatical. În lucrările savantului francez sunt emise câteva principii ce completează semnificativ cele formulate de către precursori: a compara un sistem lingvistic cu altul, și nu fapte izolate; a stabili sistemul de corespondențe între limbile înrudite în fonetică, lexic și gramatică; a reconstrui, în integritatea sa, strălimba indo-europeană divizată în variate dialecte de la care provin limbile înrudite indo-europene.

Autorul	Titlul lucrării
A.Meillet	„Introduction a l'étude comparative des langues indo-européennes”, 1903 („Introducere în studiul comparativ al limbilor indo-europene”); „La méthode comparative en linguistique historique”, 1925 („Metoda comparativă în lingvistica istorică”); „Esquisse d'une histoire de la langue latine”, 1928 („Schiță de istorie a limbii latine”).
M.Bartoli	„La norma delle aree laterali”. – „Bollettino dell'Atlante linguistico italiano”, 1933, nr.1; „Substrato, superstrato, adstrato”. – „Rapports au 5-ième congrès international des linguistes”, Bruges, 1939 („Substrat, superstrat, adstrat”); „Linguistica spaziale”. – „Le razze e popoli della terra”, I, 1940 („Lingvistica spațială”); „Saggi di linguistica spaziale”, Torino, 1945. (Studii de lingvistică spațială”).

C. Corelația dintre metoda comparativ-istorică și cea glotocronologică

Metoda glotocronologică [15, p. 19] a fost elaborată de către savantul american M.Swadesh, care a pornit de la ideea că vocabularul fiecărei limbi cuprinde un nucleu de bază, similar cu cel din alte limbi înrudite. Acest nucleu stabil include circa 100–200 de cuvinte păstrate un timp mai îndelungat decât celelalte unități ale vocabularului și substituie prin altele într-un ritm constant.

Cu ajutorul metodei menționate poate fi comparată rata pierderilor privind lexicul fundamental al fiecăreia dintre limbile înrudite și, drept consecință, poate fi elucidată perioada scindării idiomurilor de aceeași origine. Aceeași metodă este utilă pentru a determina atât tendințele comune în dezvoltarea sistemelor lexicale ale idiomurilor înrudite, cât și unele deosebiri între acestea [13, p. 277].

Metoda în discuție „se întemeiază pe principiul că lingvistica, bazată pe legile dezagregării morfemelor în fiecare limbă, este în stare să determine adâncimea straturilor respectivelor protolimbi, tot așa cum geologia, analizând conținutul dezagregărilor în roci diferite, stabilește vârsta lor” [15, p. 50].

Între metoda comparativ-istorică și cea glotocronologică există câteva asemănări:

- ambele vizează doar limbile înrudite;
- sunt întemeiate pe *compararea diacronică* a limbilor de aceeași origine;
- reliefează caracterul sistemic al limbii, în ansamblu, și al vocabularului, în particular.

Cât privește diferențele, ar putea fi semnalate următoarele:

- metoda glotocronologică se referă exclusiv la sistemele lexicale ale unor limbi înrudite, pe când metoda comparativ-istorică cuprinde toate nivelurile limbii: fonologic, morfematic, lexical, sintactic;
- metoda glotocronologică denotă, în raport cu metoda comparativ-istorică, un grad sporit de formalizare și prevede utilizarea unor formule matematice etc.;
- metoda glotocronologică oferă posibilitatea de a stabili aproximativ perioada de scindare a strălimbii în idiomi înrudite.

❖ *Metoda comparativ-istorică și metoda geografiei lingvistice*

Metoda geografiei lingvistice [5, p. 81 – 86] a fost elaborată de J.Gillieron, G.Wenker ș. a. și perfecționată ulterior de către A.Dauzat, M.Bartoli, E.Coșeriu, V.Jirmunsky ș. a. Obiectul de cercetare a metodei în discuție îl constituie „extensia și repartiția spațială a fenomenelor lingvistice particulare” și „limitele dintre ariile ocupate de astfel de fenomene” [2, p. 39].

Conceptul de bază este cel de **izoglosă** (< gr. ίσος „egal” și γλῶσσα „limbă”), adică linia care evidențiază aria de răspândire a unei particularități lingvistice. DEX (1998) propune următoarea definiție a noțiunii în cauză: „Linie care marchează pe o hartă lingvistică limitele răspândirii unui fenomen fonetic, lexical, gramatical”. Atunci când se relevă modalități distincte de pronunțare a unui anumit sunet, avem în vedere o *izofonă*, iar *izolexa* dezvoltă sensuri deosebite ale aceluiași cuvânt sau lexeme diferite dotate cu același înțeles. În domeniul gramaticii, putem vorbi despre mijloace flexionare diferite raportate la un anumit cuvânt sau despre variante ale unor structuri sintactice.

Sunt de menționat următoarele procedee [2, p. 41- 42] :

- întocmirea chestionarului cu scopul de a obține răspunsuri ce conțin faptele de limbă cercetate;
- selectarea fenomenelor lingvistice prin intermediul anchetei;
- înregistrarea datelor în cauză pe hărți;
- întocmirea atlaselor lingvistice;
- interpretarea materialului lingvistic etc.

Hărțile conțin fapte de ordin fonetic, lexical și gramatical, care arată distribuția unui fenomen în corelație cu altele. În dialectologie se operează și cu noțiunea *fascicul de izoglose* ce înglobează un grup de izoglose referitoare la fenomene diferite. Fasciculele de izoglose pot indica limitele între două dialecte, iar limba însăși este definită uneori drept „un fascicul de izoglose” (M.Bartoli, E.Coșeriu ș. a.). Reliefând natura dinamică a limbii, prof. E.Coșeriu observă, pe bună dreptate, că „fiecare cuvânt își are istoria sa. Dar, în mod firesc, aceasta nu înseamnă că istoria cuvintelor ar trebui să înlocuiască istoria limbilor” [2, p. 65].

Aspectul sincronic al geografiei lingvistice vizează multiple probleme de dialectologie având ca finalitate determinarea dialectelor. Aspectul diacronic studiază inovațiile și arhaismele, de aceea scoate în vileag tendințele evolutive ale idiomului respectiv. În această ordine de idei, lingvistul italian M.Bartoli a formulat *normele lingvisticii areale*, fondată pe conceptul de *contiguitate*, adică vecinătatea geografică a limbilor. Savantul a recurs la aceste norme pentru a stabili corelația dintre limbile romanice înrudite, pornind de la raportul dintre formele arhaice și inovații. Concepția sa este întemeiată pe *teoria valurilor* (*Wellentheorie*) enunțată de J.Schmidt, potrivit căreia inovațiile ar iradia dintr-un centru spre periferie, asemenea unor valuri la aruncarea unei pietre în apă. Alături de alți neolingviști, M.Bartoli promovează ideea exagerată că toate limbile comportă un caracter mixt, iar factorul suprem ce duce la dezvoltarea și perfecționarea limbii ar fi amestecul lingvistic. Iată unele dintre normele areale în viziunea lui M.Bartoli [12, p. 76 – 81]:

- norma *ariei izolate*: „aria mai izolată păstrează în mod normal faza anterioară”. Astfel, în limba sardă (aria izolată) cuvintele *cras*, *domo*, *mannu*, provenite din latină: *cras* (mâine), *domus*

(casă), *magnus* (mare), sunt mai vechi decât cuvintele din italiană *domani*, *casa*, *grande* etc. ce descind din latina vulgară (*de mane*, *casa*, *grandis*);

- norma *ariilor laterale*: „faza ariilor laterale este în mod normal mai veche decât faza ariilor intermediare”. De ex., Iberia și Dacia, unde s-au format limbile spaniolă și română, au reprezentat ariile laterale, în raport cu Galia și Italia – arii intermediare în care s-au constituit limbile franceză și italiană. Spaniola și româna păstrează lexeme mai vechi – *hermoso* – *frumos*, *dia* – *zi*, *mesa* – *masă*, *mas* – *mai* ș. a., care provin din cuvintele latinești *formosus*, *dies*, *magis*, pe când în italiană și franceză atestăm inovații de felul: *bello* – *bel*, *beau*, *tavola* – *table*, *giorno* – *jour*, *piu* – *plus*, care-și au originea în cuvintele din latină: *bellus*, *tabula*, *diurnus*, *plus*;
- norma *ariei mai mari*: „aria mai mare păstrează în mod normal faza anterioară”. Astfel, Iberia, Galia și Italia au constituit o arie mai mare decât Dacia. Iată de ce în română sunt relevante inovațiile *lucru*, *lună*, și etc., moștenite din lexemele latinești *lucrum*, *luna*, *sic*; limbile spaniolă, franceză și italiană conservă fazele anterioare: *cosa* – *chose* – *cosa*, *mes* – *mois* – *mese*, *y* – *et* – *e*, descendente din *causa*, *mensis*, *et*;
- norma *ariei posterioare*: „Faza anterioară se conservă în mod normal în aria posterioară” (de colonizare recentă). Cuvintele apărute în fostele provincii romane (spaniolă, franceză, română ș. a.) sunt mai vechi decât corespondentele lor italienești; bunăoară, în spaniolă *comer* (lat.: *comedere*) – it.: *mangiare*; fr.: *oncle* (lat.: *avunculus*) – it.: *zio*; rom.: *lingula* – it.: *cuchiaro* etc.

Anume aspectul diacronic al geografiei lingvistice o apropie de metoda comparativ-istorică:

- compararea diacronică (a limbilor sau a dialectelor înrudite) caracterizează geografia lingvistică și metoda comparativ-istorică;
- ambele metode studiază corelația dintre arhaisme și inovații;
- unul dintre scopurile scontate de acestea este stabilirea raportului dintre limbile înrudite sau dialectele acestora.

❖ *Privire de ansamblu asupra metodelor structuraliste*

Metoda distributivă, fondată de structuraliștii americani (Z.Harris ș.a.), servește pentru a stabili distribuția elementelor limbii unele în raport cu celelalte și suma ocurențelor în care se atestă fiecare element [11, p. 124; 13].

Sunt indicate câteva modele distribuționale: distribuția contrastivă, complementară, varierea liberă. Distribuția contrastivă are loc atunci când unitățile lingvistice apar în aceleași ocurențe, deosebindu-se prin sens. În fonologie menționăm diferite foneme care, în anjuraje identice, realizează o asemenea distribuție: mal / cal / val / bal; dare / sare / care / zare / mare / rare; arc / ars / ard etc.

Distribuția complementară vizează unitățile utilizate în anumite poziții, fiind exclusă întrebuintarea altor unități. În distribuție complementară se află alofonele aceluiași fonem. Varierea liberă se observă atunci când unitățile lingvistice se pretează substituiri reciproce în orice anjuraj, fără a se modifica sensul. O asemenea distribuție realizează, bunăoară, alofonele facultative ale fonemului. Modelele distribuționale semnalate sunt și la nivelul morfologic, sintactic etc.

Analiza în constituenți imediați, elaborată de către reprezentanții descriptivismului american – L.Bloomfield, E.Nida, R.Wells ș.a., este aplicată, mai cu seamă, în sintaxă. Principiul de bază al metodei este segmentarea binară: orice fragment de vorbire este disociat în câte două părți etc. [11, p. 125] Se operează cu conceptele: „constituenți”, „constituenți imediați”, „construcție” ș.a. Constituenții imediați sunt părțile componente din care este formată o construcție. Analiza sintactică constă în stabilirea perechilor consecutive de constituenți imediați și în descrierea relațiilor dintre ele. În urma efectuării analizei în constituenți imediați, enunțul este divizat în segmente, subsegmente, până se ajunge la unitățile minimale, astfel încât „frazele i se atribuie o structură ierarhică”. Se prevede clasificarea constituenților în clase distribuționale, care include toți constituenții imediați cu distribuție identică ce atestă regularități în îmbinarea lor reciprocă.

Metoda generativ-transformațională, fondată de către savanții americani N.Chomsky, Ch.Hokett ș.a., presupune că sistemul sintactic al oricărei limbi poate fi prezentat drept un ansamblu de tipuri elementare de propoziții (= propoziții nucleare). Pornind de la structuri

elementare, prin realizarea unor transforme, se obțin diverse propoziții [11, p. 125]. Operația transformării cuprinde câteva procedee, printre care modificarea topicii, substituția unor unități prin altele, intercalarea unor elemente noi, elipsa unor elemente etc. Conceptele de bază sunt: „structuri de adâncime” și „structuri de suprafață”, delimitate prin intermediul regulilor transformaționale.

Abordând problema corelației dintre structurile de suprafață și cele de adâncime, savantul J.Lyons semnalează că „orice gramatică care afirmă că atribuie fiecărei propoziții pe care o generează atât o analiză a structurii de adâncime, cât și o analiză a structurii de suprafață, făcând legătura dintre ele în mod sistematic, este o gramatică transformațională” [8].

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Comparați metodele comparativ-istorică și glotocronologică.
2. Specificați prin ce se deosebește fiecare paradigmă a comparativisticii.
3. Stabiliți unele deosebiri în problematica abordată de către reprezentanții celor patru paradigme ale comparativisticii.
4. Explicați diverse interpretări ale principiilor metodei comparativ-istorice (R.Rask, A.Schleicher, K.Brugmann, A.Meillet ș. a.).
5. Argumentați teoria aglutinării enunțată de Fr.Bopp în baza datelor din limbile studiate.
6. Comentați principiul creșterii progresive a diferențierilor lingvistice între limbile înrudite.
7. Comparați termenii *diferențiere* (*divergență*) lingvistică și *unificare* (*convergență*) lingvistică. Ce concepte sunt raportate la termenii în cauză?
8. Explicați *norma ariei mai mari* în accepția lui M.Bartoli. Ce inovații lexicale atestă limba română în comparație cu limbile romanice occidentale?
9. Comentați opinia că limba ar reprezenta un „fascicul de izoglose” (E.Coșeriu, M.Bartoli).

Aplicații:

- Comparați următoarele interpretări ale conceptului „strălimbă”:
 - ✓ A. Schleicher consideră că toate limbile indo-europene au provenit dintr-o strălimbă *unitară*, pe calea împărțirii ei continue în limbi de bază, ramificații de limbi înrudite, limbi înrudite și dialectele lor.
 - ✓ Neogramaticii K.Brugmann și B.Delbrück au emis ideea despre *caracterul neunitar, dialectal* al strălimbii, care ar fi constituit un ansamblu de dialecte înrudite.
 - ✓ Savantul francez A.Meillet a revăzut conceptul „strălimbă”, definind-o drept o *totalitate de corespondențe de la diferite niveluri*: fonetic, lexical, morfologic și sintactic.
- Determinați ce normă areală ilustrează exemple de felul: sp.: *dia* – rom.: *zi*, sp.: *mesa* – rom.: *masă*, în raport cu lexemele din it.: *giorno* – fr.: *jour*; it.: *tavola* – fr.: *table*, care provin din cuvintele latinești *dies*, *mensa*, pe de o parte, și *tabula*, *diurnus*, pe de altă parte.
- Citiți studiul: *Coșeriu E. Geografia lingvistică. În: Coșeriu E. Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Chișinău, 1994. Pregătiți o comunicare cu această temă în care să elucidați următoarele aspecte:*
- ✓ Precursorii și reprezentanții de seamă ai metodei geografiei lingvistice.
- ✓ Geografia lingvistică în raport cu metoda comparativ-istorică.
- ✓ Importanța atlaselor lingvistice.
- ✓ Normele areale emise de M.Bartoli.

Tema V

POSTULATE ALE LINGVISTICII CONTEMPORANE

Obiective:

- să explice corelațiile limbă – vorbire, sincronie – diacronie, limbă – gândire;
- să menționeze postulatele lingvisticii contemporane;
- să comenteze raportul limbă – gândire;
- să aplice raportul social – individual la definirea progresului limbii;
- să compare unele interpretări ale conceptului vizat.

Subiecte:

- Postulatele de bază ale lingvisticii contemporane
- Aspecte ale distincțiilor limbă – vorbire, sincronie – diacronie în viziunea unor savanți din sec. XX
- Raportul limbă – gândire în viziunea savanților contemporani
- Progresul limbii

Bibliografie

1. *Benveniste E.* Categoriile de gândire și categoriile de limbă. În: *Benveniste E.* Probleme de lingvistică generală. București, 2000, p. 62-71.
2. *Bojoga E.* Coordonate ale receptării trihotomiei sistem – normă – vorbire în lingvistica din fosta U.R.S.S. În: *Revistă de lingvistică și știință literară (Chișinău)*, 1996, nr.5, p. 118 – 129.
3. *Borcilă M.* Eugeniu Coseriu și orizonturile lingvisticii. În: *Revistă de lingvistică și știință literară (Chișinău)*, 1996, nr.5, p. 42 – 54.
4. *Ciobanu A.* Limba în evoluție. În: *Analele științifice ale USM. Seria „Științe filologice”*. Chișinău, 2003.
5. *Coșeriu E.* Sistem, normă și vorbire. În: *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*. București: Editura Enciclopedică, 2004.
6. *Coșeriu E.* Nu există schimbare lingvistică. În: *Cercetări de lingvistică (Cluj)*, 1992, nr. 1, p. 9-20.

7. *Coșeriu E.* Lecții de lingvistică generală. Chișinău: ARC, 2000.
8. *Jakobson R.* Lingvistică și poetică. În: Probleme de stilistică. București, 1964, p. 83-91.
9. *Frâncu C.* Curente și școli lingvistice ale secolului nostru. Ed. a 2-a. Iași, 1999.
10. *Jespersen O.* Progress in language. London, 1894, p. 79. Apud: *Жирмунский В.М.* Общее и германское языкознание. Москва, 1976, с. 336-338.
11. *Lyons J.* Introducere în lingvistica teoretică / Traducere din limba engleză. București, 1995.
12. *Martinet A.* Elemente de lingvistică generală. București, 1970.
13. *Novac L., Oglindă E.* Lingvistica generală. Materiale didactice. Chișinău, 1998.
14. *Oglindă E.* Capitole de istorie a lingvisticii (material didactic cu texte adnotate). Chișinău: CEP USM, 2005.
15. *Oglindă E., Păduraru G.* Introducere în lingvistică (suport didactic). Chișinău: CEP USM, 2011.
16. *Radu Cr.* Discursul – proces cognitiv și spațiu al interacțiunii subiective. În: Revista transilvană de Științe ale Comunicării, 1(12), 2011, p. 72 – 82.
17. *Saussure F. de.* Curs de lingvistică generală. Iași, 1998.
18. *Tratat de lingvistică generală /Red. resp.: Al.Graur, S.Stati, L.Wald.* București, 1972.
19. *Wald L.* Progresul în limbă. București, 1969.
20. *Вандриес Ж.* Язык. Москва, 1937.
21. *Кубрякова Е.С.* Эволюция лингвистических идей во второй половине 20 века. În: Язык и наука конца 20 века. Москва, Институт языкознания РАН, 1995, с. 144 - 238.
22. *Кубрякова Е. С. и др.* Краткий словарь когнитивных терминов. Москва: МГУ, 1996.
23. Проблема прогресса в развитии языка /Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка / Под ред. Б.А. Серебренникова. Москва, 1970.
24. *Сепир Э.* Язык. Москва, 1933.
25. *Серебренников Б.А.* О материалистическом подходе к явлениям языка. Москва, 1983.

26. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания. Москва, 1975.
27. Сущность, развитие и функционирование языка / Отв. ред. Г.В. Степанов. Москва, 1987.
28. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Ленинград: Наука, 1974.

❖ *Postulatele de bază ale lingvisticii contemporane*

Potrivit definiției inserate în DEX, termenul **postulat**, pătruns în limba română prin filieră franceză: **postulat**, având ca etimon cuvântul latin **postulatum**, semnifică: „adevăr fundamental care apare ca evident și care nu are nevoie să fie demonstrat; principiu de bază, normă. Enunț logic considerat primul într-un sistem deductiv”.

Ce conținut i se atribuie în lingvistică? În opinia lingvistului rus Iu.S. Stepanov, postulatul este o „premisă fundamentală de ordin teoretic, din care rezultă alte premise esențiale și care nu se pretează demonstrării în cadrul teoriei în cauză. Postulatul se acceptă ca un adevăr axiomatic sau, dimpotrivă, este dezvăluit treptat, demonstrându-se exhaustiv” [26, p. 254].

La finele secolului trecut au fost aprofundate și reinterpretate variate aspecte ale concepției saussuriene, unele dintre care sunt formulate ca postulate ale lingvisticii contemporane. Să relevăm cele mai importante dintre acestea.

✓ **Postulatul I** referitor la *identitățile și opozițiile* în limbă

F. de Saussure subliniază că în limbă nu există nimic în afară de identități și opoziții; trăsăturile diferențiale ale semnului se confundă cu semnul însuși. Rezultă că esența fenomenelor rezidă în opozițiile lor; **unitățile limbii sunt relaționale și opozitive**. În felul acesta, părțile componente ale sistemului „trebuie să fie privite într-o solidaritate sincronică” [17, p.103].

Odată ce acceptăm ideea despre identitatea semnului lingvistic cu trăsăturile diferențiale ale acestuia, rezultă că trăsăturile diferențiale servesc pentru a delimita unitățile limbii, iar diferențele și identitățile sunt „pe picior de egalitate” [26, p. 256 – 257].

✓ **Postulatul II** axat pe **relațiile sintagmatice și paradigmatică / asociative**

În viziunea lui F. de Saussure, relațiile asociative se stabilesc între unitățile ce comută în aceeași poziție și corespund formulei **sau – sau**. Relațiile sintagmatice sunt liniare și se realizează în conformitate cu formula **și – și** [17].

În studiile din ultimele decenii nu se mai insistă asupra opoziției între cele două tipuri de raporturi: relațiile **sintagmatice** vizează coexistența și succesiunea sau consecutivitatea în timp a elementelor limbii; iar relațiile **paradigmatice** se atestă între unitățile ce alternează și comută în aceeași poziție. Este de menționat concepția despre unitățile discrete și cele indiscrete ale limbii, la cele din urmă referindu-se cazurile de paronimie în lexic, sincretismul în gramatică etc. Mulți dintre savanții contemporani afirmă că unitățile limbii nu sunt doar entități opozitive, iar succesiunea elementelor e proprie nu doar sintagmaticii, ci și paradigmaticii.

✓ **Postulatul III** privind **sincronia și diacronia**

În accepția lui F. de Saussure, pe axa concomitenței ce înfățișează sincronia, sunt situate elementele coexistente ale sistemului limbii, iar axa succesiunilor, raportată la diacronie, cuprinde fazele evolutive. Reprezentanții școlilor funcțională franceză și funcțională pragheză și ai altor curente fondate în lingvistica din a doua jumătate a sec. XX au reinterpretat acest postulat saussurian, considerând că axa simultaneității nu i se opune axei succesiunilor, nici sincronia – diacroniei, iar sistemul limbii este dinamic [12, p. 222 – 223].

✓ **Postulatul IV** despre **caracterul arbitrar – motivat al semnului lingvistic**

F. de Saussure emite ideea privind legătura arbitrară dintre semnificant și semnificat. În lingvistica contemporană, postulatul în cauză este pus la îndoială, relevându-se caracterul arbitrar și motivat al semnului lingvistic. Acestuia i se atribuie dualismul asimetric (S.Karcevsky) ce presupune raportul neunivoc între imaginea acustică și concept. Sime- tria semnului este periclitată în direcția sinonimiei (două semne corelează cu un singur semnificat) și în direcția omonimiei (unui semn îi corespund două semnificate).

❖ *Aspecte ale distincțiilor limbă – vorbire, sincronie – diacronie în viziunea unor savanți din sec. XX*

În lingvistica postsaussuriană, savanți de seamă – Ch.Bally, N.Chomsky, A.Martinet, N.Trubetzkoy, E.Coșeriu, L.Șcerba, L.Hjelmslev ș. a. – au analizat raportul limbă–vorbire. Funcționaliștii A.Martinet și R.Jakobson promovează termenii *cod* și *mesaj*: astfel, codul denotă „organizarea care permite redactarea mesajului și baza de confruntare a fiecărui element al mesajului pentru desprinderea înțelesului acestuia” [12, p.45 – 46]. În procesul comunicării sunt actualizate faptele de limbă circumscrise unui „repertoriu” de care dispune locutorul. A.Martinet operează cu termenul *discurs* (actele vorbirii), care „nu face decât să concretizeze organizarea limbii” [ibidem]. Funcționalistul francez acceptă dicotomia saussuriană limbă–vorbire, considerând-o utilă, chiar dacă aceasta implică ideea despre organizarea proprie a vorbirii, delimitată de limbă, și distincția a două lingvistici: a limbii și a vorbirii.

În concepția lui R.Jakobson [8, p. 83-91], limba este un „cod” situat între „transmițător” și „destinatar”, pe care aceștia îl posedă. Spre a fi decodat, mesajul necesită un „context” verbalizat prin intermediul acestui „cod”. Prin intermediul „contactului”, ce constituie conducta (materială sau psihologică) dintre transmițător și destinatar, are loc comunicarea.

Savantul american N.Chomsky enunță o concepție dicotomică, operând cu termenii *competență* și *performanță*. Cel dintâi termen desemnează capacitatea indivizilor de a emite și de a înțelege o serie infinită de enunțuri inteligibile, pe când performanța este procesul generării și al înțelegerii enunțurilor în cauză [13, p. 107 ; 14, p. 355]. Conceptele menționate corelează cu noțiunile saussuriene „limbă” și „vorbire”, însă nu li se suprapun. Raportul neunivoc între acestea se manifestă, pe de o parte, în faptul că domeniul competenței cuprinde unele fenomene ce nu-și află corespondente adecvate în cadrul performanței și, pe de altă parte, unele fapte atribuite performanței nu corespund competenței.

Distincția limbă – vorbire este interpretată în plan tricotomic de către lingviștii de notorietate E.Coșeriu și L.Șcerba. Prof. E.Coșeriu relevă raportul sistem – normă – vorbire, în care primul termen este

un ansamblu de „opoziii funcționale” ce includ atât elementele indispensabile ale limbii, cât și unitățile nerealizate. Acest sistem de posibilități reprezintă un ansamblu de libertăți ce admit realizări infinite. Norma este o noțiune mai largă, desemnând „un sistem de realizări obligatorii”, acceptate în comunitatea de vorbitori, iar vorbirea este „realizarea concret-individuală a normei” și este cea mai amplă noțiune [2, p. 118 – 129; 5].

Savantul rus L.Șcerba semnaleză corelația *sistemul limbii – organizare verbală – materialul de limbă* care corespund triadei saussurienne *limbă – vorbire – limbaj*. „Sistemul limbii” echivalează cu noțiunile „langue” la F. de Saussure și „sistem” la E.Coșeriu. Este totalitatea de unități organizate într-un anumit mod și regulile de îmbinare a lor în procesul comunicării. În conformitate cu teoria lui L.Șcerba, sistemul limbii se dezvoltă permanent și se află într-un echilibru instabil, iar vorbirea este un produs social al activității indivizilor vorbitori.

„Organizarea verbală” (în accepția lui F. de Saussure – „parole”, iar în formularea lui E.Coșeriu – „vorbire”) semnifică funcționarea mecanismului de vorbire în anumite condiții, ce dezvoltă capacitatea indivizilor vorbitori de a întrebuița corect unitățile lingvistice. „Materialul de limbă” („langage”/ activitate de limbaj la F. de Saussure) înglobează textele (pronunțate sau scrise) ce aparțin comunității respective [28].

Dezvoltând dicotomia saussuriană sincronie – diacronie, prof. E.Coșeriu emite ideea privind primatul istoriei, definită drept „știință lingvistică integrală”. Savantul menționează că distincția în cauză este de ordin metodologic și nu aparține limbajului, ci teoriei, iar starea sincronică a limbii nu corespunde unei singure proiecții, ci cuprinde sisteme simultane, dintre care sistemul vechi ar putea „coexista” cu cel nou. Atât în comunitatea de vorbitori, în ansamblu, cât și la un singur locutor sistemul vechi coexistă cu cel nou, fără a fi posibilă substituirea instantanee a celui dintâi. Spre deosebire de F. de Saussure, E.Coșeriu conchide că sincronia nu exclude varietatea, căci sincronia nu este doar cea a omogenității, ci și a varietății, având în vedere varietatea dialectală, egală cu varietatea socioculturală; fiecare vorbitor posedă câteva stiluri funcționale, cunoscând și alte niveluri de limbă.

Prof. E.Coșeriu subliniază necesitatea de a examina fazele evolutive în conexiune, și nu izolat, după cum procedează precursorul său

elvețian, și nu acceptă diacronia „punctuală” saussuriană și corelarea acesteia doar cu vorbirea. Conceptul *istorie* preconizează coexistența sistemelor, vorbitorii urmând să opteze între „un sistem care ține de trecut și un sistem care merge spre viitor”. În opinia lui E.Coșeriu, istoria „se face înspre viitor, și nu înspre trecut, iar viitorul ne face să înțelegem mai bine trecutul” [5].

Referindu-se la comparația saussuriană a limbii cu jocul de șah, E.Coșeriu recurge la noțiunea de *text*. Sistemul de reguli, și nu starea partidei la un moment dat este limba, privită ca un sistem de posibilități întotdeauna deschis spre viitor. Fiecare partidă este egală cu textul, generat conform unor reguli, iar mișcările figurilor vizează constituirea textului. Sistemul dinamic al limbii funcționează în istorie, reprezentând „un bagaj de cunoștințe, de posibilități pentru o vorbire totdeauna viitoare”.

❖ *Raportul limbă – gândire*

În lingvistica contemporană există câteva curente importante, dintre care se cuvine să menționăm lingvistica funcțională și cea cognitivă. În opinia funcționaliștilor, limba este un *sistem funcțional*, apt „să realizeze anumite finalități și intenții umane – atât în sfera cunoașterii realității și a descrierii acesteia, cât și în actele comunicative” [21, p.217]. Sunt interpretate controversat noțiunile **funcție**, **funcționalism** [9, p. 46 – 89] și funcțiile principale ale limbii – comunicativă și cognitivă (gnoseologică), între cele două domenii conturându-se multiple tangențe.

Planul semantic al limbilor este cercetat în baza principiilor *semasiologic* („de la formă la funcție”) și *onomasiologic* („de la funcție la formă”), sunt investigate fenomene de limbă de la diferite niveluri, reunite în baza funcțiilor semantice comune, iar structura gramaticală este privită ca un ansamblu de câmpuri funcțional-semantice. În gramatica funcțională au prioritate categoriile semantice, redate cu ajutorul mijloacelor gramaticale, lexicale și contextuale ale limbii respective. Obiectul de studiu al lingvisticii cognitive îl constituie limba ca instrument de cunoaștere, de codare și de transformare a informației. Sunt examinate corelația dintre limbă și conștiință, conceptualizarea și reflectarea lumii înconjurătoare prin intermediul limbii în procesul

cunoașterii, aptitudinile cognitive umane în raport cu limba etc. [22, p. 53].

Se preconizează ideea despre sinteza rațională a două paradigme fundamentale – *cognitivă* și *comunicativă*. Din acest punct de vedere, analiza discursivă vizează activitatea comunicativă umană, referindu-se la obiectivele cercetării cognitive și funcționale. Însăși „producția discursivă” este apreciată drept un proces de cunoaștere [16, p. 75] în care se îmbină competențele lingvistice și cele cognitive.

Gândirea este interpretată drept un proces generator de idei ce presupune prelucrarea și transformarea informației obținute pe diverse căi, iar limba constituie un sistem de comunicare a cărui menire este de a scinda fluxul informațional și a-l reflecta prin intermediul unor entități informaționale ce au un volum și conținut diferit.

Gândirea este activitatea sistemului nervos central ce servește pentru cunoașterea realității. Distingem gândirea *senzorială*, care se manifestă prin intermediul senzațiilor, percepțiilor și al reprezentărilor și gândirea *logică*, întemeiată pe concepte sau noțiuni, judecăți logice și raționamente. Senzațiile au menirea de a analiza trăsăturile obiectelor și fenomenelor, percepțiile scot la iveală însușirile esențiale ale acestora, iar reprezentările oferă imaginea generalizată a obiectelor și fenomenelor ce poate fi reprodușă și în lipsa lor. Noțiunea se formează în baza imaginii intuitive generalizate și reprezintă o clasă de obiecte. Spre deosebire de gândirea imaginativă și tehnică, realizate în forme averbale, gândirea conceptuală are loc în forme verbale. Autorii unor ample studii de lingvistică generală evidențiază faptul că limba nu cuprinde doar elemente sonore, ci și multiple relații de structură între unități, diverse modele și scheme actualizate în vorbire [25, p. 35 – 55].

Există o strânsă corelație între categoriile logice și cele lingvistice: cuvântul este raportat la concept, iar propoziția corelează cu judecata logică. Conceptul apare ca rezultat al generalizării unui ansamblu de obiecte particulare atunci când se face abstracție de trăsăturile neesențiale și se stabilesc legăturile și însușirile fundamentale ale obiectelor și ale fenomenelor [18, p. 201 – 232].

Între concept și sens se atestă un raport neunivoc. Cuvântul, ca unitate lexicală, dezvăluie esența obiectului desemnat, iar conceptul, categorie logică, întrunește un ansamblu de cunoștințe despre un obiect sau feno-

men, raportate la unitatea lexicală corespunzătoare. Cuvintele cu înțeles deplin numesc o serie de obiecte sau fenomene reunite într-o clasă în baza unei însușiri dominante. Procesul de generalizare este o condiție necesară atât pentru formarea conceptului, cât și a sensului lexical. Ambele unități – conceptul și cuvântul – generalizează, însă în mod diferit: grație polisemiei, cuvintele marchează însușiri ale diferitelor clase de obiecte ce au proprietăți comune. Sensul cuvântului se modifică în sistemul limbii căreia îi aparține unitatea respectivă, iar procesul de generalizare și abstractizare are loc în funcție de legăturile dintre elementele lingvistice și decurge sub influența structurii limbii în cauză.

Unii savanți propun a delimita noțiunile uzuale de cele științifice [26]: primele sunt cunoscute tuturor vorbitorilor unei limbi, pe când noțiunile științifice le posedă doar persoanele cu o pregătire specială în domeniu. Este semnificativ faptul că noțiunile uzuale, ca și cuvintele ce le corespund, pot să nu aibă echivalente în terminologia științifică. Este vorba despre termenii generici, care pot să nu coincidă în diverse limbi. De exemplu, în limba română lipsește glosemul ce desemnează pomușoarele, pe când rusa, engleza și germana îl atestă: rus.: „ягоды”, engl.: „Berries”, germ.: „Beeren”.

În diverse limbi se deosebesc potențele combinatorice ale unităților lexicale, raportate neunivoc la noțiunile corespunzătoare. Astfel, îmbinarea de cuvinte *masă de scris* din română are drept echivalent cuvântul compus din germană: *Schreibtisch*; o situație similară menționăm și în cazul sintagmei românești *masă de lucru* și cuvântului compus din germană: *Arbeitsisch*. De notat că în limbile franceză și rusă conceptul în cauză corelează cu îmbinări de cuvinte, și nu cu cuvinte compuse, de exemplu, fr.: *table à ouvrage*, rus.: *рабочий стол*. Limba engleză atestă deseori cuvinte compuse cărora le corespund unități simple în română: engl.: *table-talk*, rom.: *conversație*; engl.: *table-land*, rom.: *podîș* etc.

La examinarea raportului dintre judecata logică și propoziție constatăm multiple diferențe. Funcția principală a propoziției este cea comunicativă, pe când a judecății logice este cea cognitivă. Judecata logică este o idee prin care se afirmă sau se contestă ceva; prin intermediul acesteia, obiectului sau fenomenului i se atribuie o anumită însușire. Judecata logică exprimă un gând autentic sau eronat și servește

pentru a dezvălui identitatea sau diferența între obiecte și fenomene. Cât privește propoziția, sunt pertinente particularitățile structurale, tipurile acesteia și raportul între părțile componente.

Se deosebește structura categoriilor semnalate: judecata cuprinde subiectul, copula și predicatul, pe când propoziția posedă o structură mult mai variată. Este cazul să amintim că structura propoziției nu reflectă autenticitatea judecății logice: un enunț construit conform regulilor gramaticale ale idiomului respectiv ar putea fi alogic. Nu vom trece cu vederea nici varietatea topicii în diferite limbi, variate modele structurale, raportul neunivoc dintre părțile de vorbire și părțile principale și cele secundare ale propoziției. Corelația dintre sintetism și analitism influențează ordinea cuvintelor, alegerea unor anumite mijloace de redare a părților de propoziție.

❖ *Progresul limbii*

În diferite studii progresul limbii este definit drept capacitatea acesteia de a exprima idei mai multe și mai complicate și într-un mod mai clar [19]. Există progresul *relativ* și *absolut* în limbă, despre care menționează savantul german K.Vossler, reprezentant al școlii neofilologice. Progresul relativ s-ar datora eforturilor de a perfecționa limba, depuse de întreaga comunitate de vorbitori, iar progresul absolut se manifestă grație unor indivizi dotați care contribuie la perfecționarea limbii. Teoria lui K.Vossler, dar și alte concepții ce abordează aceeași problemă, nu oferă un răspuns explicit privind corelația dintre conceptele *dezvoltarea limbii* și *progresul limbii*.

În lucrările de specialitate, dezvoltarea este privită ca „perfecționarea, îmbunătățirea, precizarea regulilor limbii”, supusă schimbărilor la diferite niveluri. Odată acceptată această interpretare, rezultă că orice schimbare ce afectează sistemul și structura ei înseamnă, concomitent, și progresul limbii, în ansamblu. Este de subliniat că unele modificări pot duce, treptat, și la unele manifestări ale regresului, când limba în cauză își reduce simțitor funcțiile și mijloacele de exteriorizare adecvată a gândirii.

Savantul danez O.Jespersen a încercat să depășească deficiențele concepției precursorilor săi Fr.Bopp, J.Grimm, A.Schleicher ș. a., care vehiculau teoria despre două perioade în dezvoltarea limbii, din-

tre care cea dintâi atestă progresul, iar a doua semnifică „degradarea” limbii din perioada istorică și denotă pierderea afixelor, întâi de toate, a flexiunilor. O.Jespersen confundă, de fapt, progresul limbii și dezvoltarea de la sintetism la analitism. Acumularea structurilor analitice în detrimentul formelor sintetice caracterizează multe idiomi indoeuropene: germanice (engleza, daneza), romanice (franceza, sarda ș. a.), slave (bulgara) etc. Potrivit viziunii lui O.Jespersen, împărtășită parțial și de către lingvistul rus V.Jirmunski [10, p. 336-338], analitismul înseamnă progresul limbii, iar diminuarea formelor flexionare nu este un regres al acesteia. După cum consideră savantul danez, structura analitică duce la simplificarea mijloacelor lingvistice, le face mai raționale și le adaptează la nevoile de comunicare. Teoria semnalată a scos la iveală unele avantaje ale formelor analitice, restrictive numeric, dar eficiente, ce comportă un grad sporit de abstractizare și favorizează asocieri mai complicate ale unităților de limbă. Limbile în care predomină asemenea formațiuni posedă topică fixă și manifestă tendința de a elimina elementele flective redundante.

V.Jirmunski relevă diferența dintre limbile analitice, dotate cu un sistem dezvoltat de markeri formali care sunt diferențiați și anticipază fiecare cuvânt, apți a reda orice tip de raporturi între obiecte, concepte și idiomurile „amorf”, cu o structură mai primitivă, private de unități formale capabile a exprima raporturile gramaticale. În așa-numitele limbi „amorf” topică are prioritate asupra celorlalte mijloace și determină nu doar funcția sintactică a cuvântului, ci și apartenența acestuia la o anumită clasă lexico-gramaticală.

Este de observat că ambii savanți – O.Jespersen și V.Jirmunski – trec cu vederea unele particularități ale idiomurilor izolante, numite impropriu „amorf” sau „ultraanalitice”. Chiar dacă flexiunea în asemenea limbi lipsește cu desăvârșire, iar celelalte afixe au o întrebuințare sporadică, nu putem contesta capacitatea unor idiomi, ca vietnameza, chineza etc., de a exterioriza sensurile și raporturile gramaticale. Cât privește ordinea cuvintelor, se constată rolul preponderent al acesteia în redarea raporturilor dintre cuvinte și în idiomurile analitice, care conțin cuvinte cu un statut morfologic „difuz”, apte să apară în ipostaza diferitelor părți de vorbire.

În legătură cu progresul limbii, este abordată distincția dintre așa-numitele limbi „primitive” și „civilizate”, considerată drept exagerată de către mulți savanți din perioada secolelor XIX-XX. Savantul german W. von Humboldt susține, cu deplin temei, că „niciun popor sau vreo limbă dintre cele cunoscute nu pot fi numite primitive”, ceea ce, ulterior, evidențiază J.Vendryes. În opinia acestui lingvist, nu există deosebiri principiale între popoarele primitive și cele civilizate și nici între idiomurile ce le vorbesc: „În cele mai civilizate limbi ale noastre înregistrăm o sumedenie de fapte pe care am fi tentați să le explicăm prin gândirea magică, în cazul dacă le-am fi descoperit în regiunea Zambezi sau pe Sumatra...” [20].

J.Vendryes consideră că „progresul” limbii se manifestă doar prin substituirea unor forme de limbă prin altele, adaptate mai bine la nevoile comunicării. Asocierile neconținute ale unităților de limbă nu înseamnă o revenire la vechile forme și nicio refacere a stării de lucruri anterioare. Savantul pretinde că dezvoltarea (și progresul) limbii ar crea un „cerc vicios” și trece cu vederea „regresul” limbii, corelația dintre inovație, schimbare, dezvoltare, progres, regres: „Una și aceeași limbă, în diferite perioade ale istoriei sale, are un aspect diferit; elementele ei se modifică, se restabilesc, se află în mișcare. În ansamblu însă, pierderile și achizițiile se compensează reciproc. Diverse laturi ale dezvoltării morfologice ne amintesc un caleidoscop perturbat la infinit. De fiecare dată, se obțin noi asocieri ale unităților sale, însă nimic mai mult decât aceste asocieri” [20].

Factorii extralingvistici, alături de cei intralingvistici, condiționează dezvoltarea și funcționarea limbii: progresul societății implică dezvoltarea gândirii, după cum dezvoltarea gândirii asigură progresul societății și al limbii, ca mijloc de comunicare. Calificativul „primitiv” este inaplicabil cu referire la limbă, dat fiind faptul că unor categorii mai dezvoltate într-o limbă le pot corespunde categorii mai puțin evaluate într-un alt idiom, și viceversa. Mai este răspândită părerea că în idiomurile vorbite de popoarele „primitive” prevalează lexeme cu sens concret, iar popoarele ce se află la un nivel avansat al civilizației ar folosi un lexic mai abstract. Astfel, se preconizează ideea despre tendința spre abstractizare în limba franceză, în care semnalăm și prevalarea analitismului, mai cu seamă în sistemul nominal.

Corelația dintre limbile „primitive” și „civilizate” este comentată pregnant în domeniul lexicului, mai puțin relevându-se gradul de dezvoltare a categoriilor gramaticale și a mijloacelor de formare a cuvintelor. De ce totuși anterior s-a recurs la termenii „primitiv” și „dezvoltat / civilizat”? Se știe că W. von Humboldt utiliza cuplul de termeni *limbi perfecte și imperfecte*, fără intenția de a diminua rolul vreunui idiom. În accepția savantului german, delimitarea menționată vizează gradul redus sau sporit de sinteză a formelor internă și externă în diverse limbi ale lumii.

Vom semnala câteva particularități în această privință. În limbile „primitive” este scăzut numărul afixelor specializate în formarea lexelelor cu sens abstract, pe când în idiomurile „civilizate” asemenea mijloace derivative se utilizează frecvent. De exemplu, substantivele abstracte românești conțin sufixe de tipul: -ătate / -itate, -ie, -ism, -re ș. a. cărora le corespund în franceză: -tion, -isme, -ie, în germană: -ung, schaft, -tum etc. În limbile „primitive” denumirile generice pot lipsi, în schimb se întâlnesc din abundență *clase de cuvinte* ce constituie nomenclaturi ale cuvintelor cu sens concret (substantive, verbe ș. a.).

Și în gramatică se atestă categorii ce nu-și află echivalente adecvate în așa-numitele „limbi civilizate”. Astfel, în idiomurile vorbite în Melanezia funcționează două sisteme ale glosemelor cu valoare posesivă: unul dintre ele indică posesia nemijlocită (apropiată), pe când celălalt desemnează posesia mediată (îndepărtată). Criteriul de clasificare a unităților în cauză reflectă viziunea populației autohtone asupra relațiilor între membrii comunității respective. Un exemplu elocvent semnalează savantul american E. Sapir, referindu-se la dificultățile de traducere a unor îmbinări de felul: *his horses* (caii săi) din engleză în idiomul amerindian hopi, în care nu se atestă nici pronumele posesive, nici pluralul substantivelor [24].

Spre deosebire de idiomurile „primitive”, cele de civilizație atestă forma literară, care se impune prin caracterul său cizelat, supradialectal și normativ și, drept consecință, sugerează un anumit tip de comportament elocuțional și influențează nu doar formele neliterare ale aceleiași limbi, ci și ale societății în ansamblu. Limba literară mai are și caracter „deschis”, constituind un sistem mai penetrabil, în comparație cu alte forme de existență ale limbii. Limba literară este un

mijloc universal de comunicare în societatea respectivă și denotă un grad sporit de mobilitate a resurselor ei interne.

În a doua jumătate a sec. XX, unii cercetători au preluat teza lui K.Vossler privind progresul absolut și cel relativ. După părerea lingvistului rus B.Serebrennikov, progresul „relativ” s-ar reduce la „tehnică” exprimării categoriilor formale, pe când progresul „absolut” s-ar atinge pe calea îmbogățirii lexicului cu noi unități și acumulării unor noi sensuri atribuite vechilor unități lexicale [23]. În legătură cu cele relatate *supra*, am avea de observat că progresul limbii nu semnifică doar „tehnică” mijloacelor lingvistice și ameliorarea componenței lexicale a idiomului respectiv, iar „încrucișarea” sau amestecul limbilor despre care afirmau reprezentanții unor școli de orientare individualistă (K.Vossler, G.Bonfante ș. a.) nu este un indiciu al progresului lor.

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Explicați postulatele lingvisticii contemporane.
2. Numiți savanții care au preluat și au aprofundat distincțiile saussuriene.
3. Argumentați caracterul arbitrar și nonarbitrar al semnului lingvistic.
4. Ilustrați caracterul dinamic și „deschis” al sistemului limbii.
5. Indicați, în baza exemplelor, raportul dintre *centru* și *periferie* în sistemul limbii.
6. Specificați conținutul termenilor *mesaj*, *discurs*, *vorbire* în raport cu termenii *cod*, *sistem*, *limbă*.
7. Comentați conceptul *tip lingvistic* în corelație cu *sistemul*, *norma*, *vorbirea* (E.Coșeriu).
8. Menționați tipurile de gândire și categoriile ce le corespund.
9. Demonstrați alomorfismul categoriilor logice și al celor lingvistice.
10. Relevați obiectul de studiu al lingvisticii cognitive.
11. Precizați diferența dintre *progresul absolut* și cel *relativ* (K.Vossler).
12. Explicați unele interpretări ale conceptului *progresul limbii*.
13. Evaluați corelația dintre *progresul limbii*, *dezvoltarea acesteia* și *schimbările lingvistice*.
14. Ce rol îi revine limbii în procesul cunoașterii?

Aplicații:

- Estimați rolul vorbirii și corelația acesteia cu limba în baza următoarelor citate:

„Tradiționala opoziție dintre **limbă** și **vorbire** poate fi exprimată, de asemenea, în termeni de **cod** și **mesaj**, codul fiind organizarea care permite redactarea mesajului și baza de confruntare a fiecărui element al mesajului pentru desprinderea înțelesului acestuia.... Or, trebuie să ne convingem că vorbirea nu face decât să concretizeze organizarea limbii. Numai prin cercetarea vorbirii și a comportamentului pe care ea îl determină la ascultători putem ajunge la o cunoaștere a limbii.” (Martinet A. Elemente de lingvistică generală, 1970, p. 46)

„Relația dintre *langue* și *parole* este foarte complexă și întrucâtva controversată. Deocamdată ne vom mulțumi să facem aserțiunea că toți membrii unei anumite comunități lingvistice ... produc enunțuri, atunci când vorbesc limba respectivă, care, în ciuda variațiilor individuale, pot fi descrise în termenii unui sistem anumit de „reguli și relații”; adică ele prezintă aceleași caracteristici structurale. Enunțurile sunt fapte de *parole*, pe care lingvistul le folosește ca date pentru construirea structurii subiacente comune: *langue*. Lingvistul descrie așadar la *langue* sistemul lingvistic.” (Lyons J. Introducere în lingvistica teoretică, 1995, p. 66)

- Elaborați referate cu următoarele teme:
 - ✓ Progresul limbii în viziunea lui L. Wald și O. Jespersen.
 - ✓ Funcționarea unor forme analitice în sistemul verbal al limbilor română, franceză (engleză).
 - ✓ Rolul topicii în tipologia limbilor.

A se consulta:

1. *Constantinescu-Dobridor Gh.* Gramatica limbii române. București, 2001.
2. *Dâru Al.* Schițe de gramatică funcțional-semantică a limbii române. Chișinău, 2002.
3. *Diaconescu I.* Probleme de sintaxă a limbii române actuale. Construcții și analiză. București, 1989.
4. *Gramatica limbii române.* Vol.1. Cuvântul. București, 2005.
5. *Gramatica limbii române.* Vol.2. Enunțul. București, 2005.

6. *Irimia D.* Gramatica limbii române. Morfologie. Sintaxă. Iași: Polirom, 1997.
7. *Jeanrenaud A.* Langue française contemporaine. Morphologie. Syntaxe. Iași: Polirom, 1996.
8. *Référovskaia E.A., Vassiliéva A.K.* Essai de grammaire française. Cours théorique. Leningrad, 1973.
9. *Toma I.* Limba română contemporană. Privire generală. București, 1996.
10. *Trandafir Gh.* Categoriile gramaticale ale verbului în româna contemporană. Craiova, 1973.
11. *Wald L.* Progresul în limbă. București, 1969.

Tema VI

SISTEMUL LIMBII ȘI NIVELURILE SALE PRIN PRISMA LINGVISTICII GENERALE

Obiective:

- să releve unele interpretări ale teoriei nivelurilor limbii;
- să evidențieze caracterul dinamic al unor categorii gramaticale;
- să comenteze corelația dintre paradigmatic și sintagmatic în diverse limbi (română, rusă, engleză ș. a.);
- să explice fenomenul sincretismului în plan gramatical în diferite limbi;
- să evalueze dinamismul categoriilor gramaticale.

Subiecte:

- Controverse privind teoria nivelurilor limbii
- Dinamica unor categorii gramaticale. Categoriile conceptuale
- Sincretismul categoriilor gramaticale în calitate de indice al dinamismului acestora
- Sistemul și structura limbii ca rezultat al dezvoltării acesteia în procesul funcționării.

Bibliografie

1. *Bacinschi I.* L'infinifitif et les moyens de son remplacement. Bucarest, 1946.
2. *Benveniste E.* Structura în lingvistică. În: *Benveniste E.* Probleme de lingvistică generală / Trad. din limba franceză. București, 2000.
3. *Benveniste E.* Nivelele analizei lingvistice. În: *Benveniste E.* Probleme de lingvistică generală. București, 2000.
4. *Benveniste E.* Natura semnului lingvistic. În: *Benveniste E.* Probleme de lingvistică generală. București, 2000.
5. *Berejan S.* Contribuții la studiul infinitivului moldovenesc. Chișinău, 1962.
6. *Coșeriu E.* Introducere în lingvistică / Traducere din limba spaniolă de E. Ardeleanu și E. Bojoga. Cluj, 1995.

7. *Cristea T.* Analiza contrastivă – realizări și perspective. În: *Lingvistica modernă în texte.* București, 1981.
8. *Diaconescu I.* Infinitivul în limba română. București, 1977.
9. *Frâncu C.* Curente și școli lingvistice ale secolului nostru. Iași, 1997.
10. *Gramatica limbii române.* Vol. I. Cuvântul. București, 2005.
11. *Ionescu E.* Manual de lingvistică generală. București, 1992.
12. *Jeanrenaud A.* Langue française contemporaine. Morphologie. Syntaxe. Iași: Polirom, 1996.
13. *Lyons J.* Introducere în lingvistica teoretică / Traducere din limba engleză. București, 1995.
14. *Manoliu-Manea M.* Structuralismul lingvistic. Lecturi critice. București, 1973.
15. *Martinet A.* Elemente de lingvistică generală / Traducere și adaptare de P. Miclău. București, 1970.
16. *Oglindă E.* Compararea ca un procedeu al comparativisticii. În: *Păduraru G., Oglindă E.* Elemente de morfosintaxă contrastivă (Suport didactic). Chișinău: CEP USM, 2010, p.4-9.
17. *Oglindă E.* Aspecte ale analizei contrastive din perspectiva lingvisticii cognitive. În: *Limba română. Revistă de știință și cultură*, 2013, nr. 2 – 12 (222), anul XXIII.
18. *Oglindă E.* Capitole de istorie a lingvisticii. Chișinău: CEP USM, 2005.
19. *Oglindă E., Păduraru G.* Introducere în lingvistică (suport didactic). Chișinău: CEP USM, 2011.
20. *Sapir E.* Language. New-York, 1921; a se vedea și: *Cenup Э.* Язык. Москва, 1933.
21. *Saussure F.* Cours de lingvistică generală. Iași, 1998.
22. *Tratat de lingvistică generală / Red. resp.: Al.Graur, S.Stati, L.Wald.* București, 1971.
23. *Березин Ф.М., Головин Н.Б.* Общее языкознание. Москва, 1979.
24. *Бодуэн де Куртене И.А.* Избранные труды по общему языкознанию / Отв. ред. Бархударов С.Г. Т.П. Москва, 1963.
25. *Блумфилд Л.* Язык / Перевод с англ. Москва, 1974.

26. *Васильева–Шведе О.К., Степанов Г.В.* Теоретическая грамматика испанского языка. Синтаксис предложения. Москва, 1981.
27. *Вольф Е.М., Никонов Б.А.* Португальский язык. Москва, 1965.
28. *Гак В.* О контрастивной лингвистике. *În*: Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика. Москва, 1989, с. 5-17.
29. *Гак В.Г.* Сопоставительное изучение языков и типология. *În*: Русский язык за рубежом (Москва) 1974, № 36, с. 52-58.
30. *Дебрэнн М.И.* Синтаксические функции французского инфинитива. *În*: Проблемы типологии и контрастивного описания языков / Отв. ред. М.Н. Валл. Новосибирск, 1984, с. 86 – 96.
31. *Десятова М.Ю.* Функционирование инфинитива в балканороманских языках / [pstgu.ru/download / 1236083278.desyatova.pdf](http://pstgu.ru/download/1236083278.desyatova.pdf).
32. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва, 1990.
33. *Мечковская Н.Б.* Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков: Учебное пособие для студентов филологических и лингвистических специальностей. 2-е изд. Москва: Флинта: Наука, 2001.
34. *Нерознак В.П.* О трёх подходах к изучению языков в рамках синхронного сравнения языков (типологический, характерологический, контрастивный). *În*: Сопоставительная лингвистика и обучение неродному языку / Отв. ред. В.Н. Ярцева. Москва, 1987.
35. Общее языкознание. Внутренняя структура языка. Гл.1 „О понятиях языковой системы и структуры языка”. Москва, 1972.
36. *Софийская И.М.* Типология инфинитивных предложений в современном французском языке. Москва, 1972.
37. *Степанов Ю.С.* Основы общего языкознания. Москва, 1975.

❖ **Controverse privind teoria nivelurilor limbii**
(E.Benveniste, A.Martinet, N.Golovin ș. a.)

Orice limbă este constituită dintr-un ansamblu de elemente organizate într-un anumit mod, între care se stabilesc relații. Funcționarea acestora este condiționată de locul pe care îl ocupă ele în sistem, de raporturile cu alte unități. Limba este divizată în câteva subsisteme sau niveluri (fonematic, morfematic, glosematic, sintaxematic), dotate cu o structură specifică.

La baza sistemelor stau două principii fundamentale: al *izomorfismului*, care preconizează aceleași premise de organizare și al *stratificării*, conform căruia unitatea ce aparține unui nivel superior este formată din unități de rang inferior, care nu sunt omogene cu cele din urmă. Autonomia fiecărui nivel se datorează legăturilor ierarhice cu nivelurile adiacente și structurii diferite de cea a celorlalte niveluri. Unitățile aceluiași nivel nu pot fi scindate în elemente mai mici cu o structură identică, ci în unități de rang inferior: de exemplu, morfemul se disociază în foneme, iar cuvântul se divizează în morfeme. În componența unui anumit nivel, unitățile respective au același grad de complexitate, ceea ce face ca morfemele să reprezinte succesiuni de foneme, gloseme, să constituie succesiuni de morfeme, iar propozițiile să fie, de regulă, succesiuni de cuvinte.

Nivelurile sau subsistemele limbii includ elemente omogene, de același rang, ce se subordonează acelorași reguli de funcționare. Unele definiții ale noțiunii **nivel al limbii** sunt cuprinzătoare, pe când altele – concise și puțin informative: „Numim **nivel** de limbă acea parte a sistemului său, care dispune de unitatea corespunzătoare cu același nume” [37, p. 218]. E.Benveniste consideră că acest concept ne ajută să înțelegem modul în care elementele limbii formează întregul sau sistemul acesteia: „Noțiunea de *nivel* ni se pare a fi esențială pentru determinarea procedurii de analiză. Este singura care poate justifica natura *articulată* a limbajului și caracterul *discret* al elementelor sale; singura care ne permite să recunoaștem, dincolo de complexitatea formelor, arhitectura specifică părților întregului” [3, p. 113].

În lingvistica sec. al XX-lea, numeroși savanți, de exemplu A.Martinet, E.Benveniste, J.Lyons, J.Vachek, L.Bloomfield,

Iu.Stepanov, B.Golovin, V.Solnșev, Al.Graur ș. a. discută în contradic-toriu concepția despre nivelurile limbii [19, p. 115 – 125].

Un precursor notoriu al teoriei nivelurilor limbii este savantul rus de origine franco-polonă B. de Courtenay [24], care distinge sub-sistemele *fonetic*, *morfologic* și *sintactic*. Nivelul fonetic constituie „structura fonetică a cuvintelor și a propozițiilor”, cel morfologic cuprinde „structura morfologică a cuvintelor”, iar nivelul sintactic desemnează „structura morfologică a propozițiilor”. Limba înglo-bează multiple subsisteme și microsisteme, exteriorizând laturile „externă” sau fonetică, „semasiologică” sau „extralingvistică” și la-tura morfologică [18, p. 91].

Grație cercetărilor efectuate de B. de Courtenay și F. de Saussure, a fost pregătit un teren favorabil pentru fondarea de mai târziu a structu-ralismului. Adepții curentului menționat [14] au preluat ideea privind nivelurile limbii, în calitate de subsisteme ale acesteia. Sunt utilizați variați termeni cu referire la noțiunea *nivel al limbii*: de exemplu, J.Vachek, V.Mathesius, Iu.Stepanov, V.Koduhov ș. a. folosesc termenul *nivel* sau *subsistem* al limbii, A.Martinet semnalează despre *dubla articulare a limbajului*, E.Benveniste preferă să opereze cu termenul *nivel al analizei lingvistice*, iar F.Berezin și B.Golovin întrebunțează termenul *mecanism autonom al limbii*.

A.Martinet scrie despre dubla articulare a limbajului în *moneme* și *foneme*, dintre care monemele semnifică latura ideală a limbii, pe când fonemele denotă latura ei materială. Savantul afirmă că „prima articulare este modul în care se ordonează experiența comună tuturor membrilor unei anumite comunități lingvistice” [15, p. 33], iar uni-tățile ce rezultă din prima articulare „prezintă un înțeles și o formă vocală”, numindu-se „moneme”, prin care se subînțeleg, în princi-piu, elementele semnificative ale limbii. Iată cum le caracterizează A.Martinet: „Ca orice semn, monemul este o unitate cu două fețe, o față semnificată, înțelesul sau valoarea sa, și o față semnificantă, care o manifestă pe cea dintâi sub aspect fonetic și care este alcătuită din unități ale celei de-a doua articulări. Acestea din urmă se numesc foneme” [15, p. 34].

Cea de-a doua articulare o constituie fonemele al căror număr este relativ redus și atinge, în majoritatea limbilor, circa 20 – 40 unități. Se-

ria monemelor este una „deschisă”, întrucât nevoile comunicării fac să apară noi unități semnificative, mai cu seamă lexemele și enunțurile.

Trebuie observat că interpretarea lui A.Martinet se aseamănă, în aparență, cu teoria enunțată de către L.Bloomfield, fondator al descriptivismului american. În lucrările acestui structuralist, în special în „Language” („Limba”, 1933), sunt examinate multiple concepte [25, p.165 – 269]: formă lingvistică, formă gramaticală, formă lexicală etc. Referindu-se la „niveluri”, L.Bloomfield relevă planul „fonetic” și cel „semantic”, ultimul fiind divizat în lexic și sintaxă. Autorul abordează multiple compartimente ale limbii: fonetica, morfologia, sintaxa.

Lingvistul englez J.Lyons recurge la termenii nivel fonologic și cel al gramaticii, remarcând: „Odată recunoscute cele două planuri, cel al expresiei și cel al conținutului, și cele două niveluri, al fonologiei și al gramaticii, încă nu au depășit, desigur, în niciun fel concepția tradițională asupra structurii limbii” [13, p. 68].

În studiul „Nivelele analizei lingvistice”, E.Benveniste definește conceptul *nivel* prin prisma unor „proceduri de analiză”, a căror finalitate este „să delimiteze *elementele* pornind de la *relațiile* care le unesc” [3, p. 113]. Ca „operații interdependente” sau procedee de analiză sunt folosite *segmentarea* și *substituția*, ce formează, în esență, *metoda distribuției*. Această metodă preconizează „definirea fiecărui element cu ajutorul ansamblului de contexte în care el poate să apară, prin intermediul unei duble relații, relația dintre element și celelalte elemente prezente simultan în același segment al enunțului (relația sintagmatică) și relația dintre element și celelalte elemente reciproc substituibile (relație paradigmatică)” [3, p. 114].

Unitățile de limbă sunt identificate pornindu-se de la scindarea textului în părți din ce în ce mai mici, „ajungându-se până la elemente imposibil de descompus”. În urma segmentării, elementele sunt supuse *substituțiilor* posibile. De exemplu, cuvântul românesc *mare* poate fi împărțit în fonemele [m], [a], [r], [e]. Dacă îl vom înlocui pe [m] inițial prin [s], vom obține cuvântul *sare*, demarcând două foneme diferite: [m] și [s]. În aceeași poziție, putem substitui [s] prin [c], din care operație rezultă lexemul *care* etc. Procedura în cauză li se poate aplica tuturor unităților componente; în felul acesta, vom determina

toate substituțiile admisibile, „delimitând un segment identificabil în alte semne”.

Potrivit concepției lui E.Benveniste, în limbă există două tipuri de relații: *distribuționale*, între elementele aceluiași nivel, și *integrative*, ce apar între elementele diferitelor niveluri. Ca și savantul rus Iu.Stepanov, E.Benveniste recunoaște două niveluri „marginale”: *fraza* (respectiv, *propoziția*) – limita superioară în ierarhia nivelurilor – și *merismele* (respectiv, *trăsăturile diferențiale ale fonemelor*), care denotă limita inferioară. În viziunea sa, analiza nivelurilor este întemeiată pe distincția dintre formă și sens, care „se definesc fiecare cu ajutorul celeilalte și sunt articulate împreună în limbă”.

B.Golovin, în colaborare cu F.Berezin [23], preferă, în locul termenului *nivel*, *sintagma mecanism autonom al limbii*, considerând limba ca un „mecanism de comunicare”. Acești savanți disting șase mecanisme autonome: mecanismul autonom al *fonemelor*, unitățile acestuia, fonemele, fiind „semne elementare”; al *morfemelor*, ale căror unități sunt morfemele; al *cuvintelor* ce reprezintă un sistem complex; al *tipurilor derivative* ce servesc la formarea părților de vorbire; al *categoriilor morfologice*, reproduse variativ în propoziție; al *categoriilor sintactice*, reproduse variativ în structura textului [19, p. 119].

În diferite studii de specialitate se atrage atenția asupra câtorva aspecte de bază:

- este relevantă corelația ierarhică dintre elementele de la diferite niveluri: elementele de rang inferior fac parte din unitățile de rang superior, după cum unitățile de rang superior se divizează în elemente de rang inferior;
- este indicată interdependența nivelurilor limbii;
- sunt comentate principiile de organizare a limbii;
- sunt reliefate laturile materială și ideală ale limbii;
- sunt determinate raporturile dintre unitățile limbii.

O interpretare oarecum diferită semnalăm la savanții ruși F.Berezin și N.Golovin, care vehiculează ideea despre foneme drept semne elementare ale limbii (ca „semnificat” apare funcția distinctivă a unităților în cauză), și Iu.Stepanov, care include *nivelul sintagmatic* printre nivelurile de bază ale limbii, alături de cel fonetic, morfematic, lexical și sintactic. Asemenea lui E.Benveniste, Iu.Stepanov distinge, în

calitate de procedee ale analizei lingvistice, segmentarea, distribuția, adăugând o premisă importantă – generalizarea elementelor în anumite clase.

Potrivit teoriei sale, urmează să delimităm unitățile *discrete* și *indiscrete* ale limbii. Deosebirea dintre ele rezidă în faptul că unitățile discrete (fonemele, morfemele, cuvintele și, într-o anumită măsură, trăsăturile diferențiale ale fonemelor și propozițiile) sunt obținute ca rezultat al unei segmentări finite, iar unitățile indiscrete (cvasimorfemele, formele analitice ale cuvintelor și, într-o anumită măsură, sintagmele și frazele) apar drept consecință a unei segmentări indiscrete, nefinite.

❖ ***Dinamica unor categorii gramaticale. Categoriile conceptuale***

Categoriile conceptuale și dinamica unor categorii gramaticale sunt investigate atât în lucrările de lingvistică generală, cât și în cele de lingvistică contrastiv-tipologică. Delimităm două aspecte ale studiilor contrastiv-tipologice: 1) descrierea idiomurilor potrivit unor trăsături integrante; 2) cercetarea limbilor în baza unor trăsături diferențiale. Astfel, izomorfismul și alomorfismul sunt două fațete ale analizei contrastiv-tipologice, ce cuprinde câteva procedee aplicate la diferite niveluri ale sistemului limbii. Se preconizează exprimarea explicită sau implicită a fenomenelor (categoriilor) în cauză; descrierea formelor și a mijloacelor de realizare a acestora; stabilirea raporturilor paradigmactice între componentele categoriei cercetate și relevarea paradigmatelor respective, în ansamblu. În baza procedeelelor menționate, este determinată poziția categoriei studiate în sistemele limbilor comparate.

În domeniile semnalate sunt cercetate opozițiile sistemice în limbile comparate, sunt inventariate mijloacele disponibile, fiind reliefate atât particularitățile unui idiom concret, cât și similitudinile și deosebirile în raport cu alte limbi. În această ordine de idei, nu este justificată extrapolarea unor categorii dintr-o limbă în altele, unde ele fie că nu există, fie ocupă o poziție periferică [16, p. 6]. De exemplu, construcțiile infinitivale cu valoare cauzativă sunt folosite restrictiv în limba română, pe când în limbile romanice occidentale, dimpotrivă, sunt pe larg răspândite, îmbinându-se, în special, cu verbele percepției [30, p. 86 – 96].

În diverse idiomuri, se face distincția dintre categoriile *conceptuale* sau *noționale*, pe de o parte, și categoriile lingvistice corespunzătoare. Categoriile conceptuale constituie „un sistem închis de semnificații ale însușirii semantice universale sau o semnificație aparte a acestei însușiri” [32, p. 216]. Drept exemplu ne-ar putea servi modalitatea, temporalitatea, aspectualitatea ș. a., care corelează în gramatică cu modul, timpul, aspectul.

Categoriile conceptuale sunt studiate în plan contrastiv-tipologic în câteva etape: sunt relevate particularitățile semantice ale categoriei din limbile comparate; sunt determinate mijloacele apte să exprime valorile semantice în domeniul unor câmpuri funcțional-semantice; prin intermediul analizei contrastiv-tipologice, sunt stabilite, în plan semantic, asemănările și deosebirile de ordin formal și structurile de suprafață în limbile respective, fiind dezvăluite și unele trăsături universale ale limbii. Dat fiind faptul că ignorarea semanticii se răsfrânge negativ asupra corelației dintre unitățile lingvistice și categoriile logice, este important să analizăm potențele funcționale ale elementelor limbii în raport cu proprietățile lor semantice.

❖ *Sincretismul categoriilor gramaticale în calitate de indice al dinamismului acestora*

Dinamismul sistemului gramatical în studiile contrastiv-tipologice și în cele de lingvistică generală este examinat din multiple puncte de vedere. O trăsătură inerentă a acestuia este fenomenul sincretismului ce presupune *cumularea unor trăsături eterogene* în cadrul acelorași formațiuni. Sincretismul este relevant din punct de vedere contrastiv-tipologic, ceea ce se reflectă în modificarea corelației dintre categoriile morfologice și sintactice. Crearea formelor sincretice implică modificarea paradigmatelor și schimbarea statutului unor categorii gramaticale.

De exemplu, trăsături sincretice denotă modurile nepersonale: infinitivul cumulează însușiri verbale și nominale, participiul – particularități verbale și adjectivale, gerunziul – trăsături verbale, adjectivale, adverbiale și chiar (sporadic) substantivale, supinul – trăsături verbale, substantivale și adjectivale.

O poziție deosebită în sistemul limbii române, în particular, și al limbilor romanice, în general, ocupă infinitivul dotat cu însușiri ete-

rogene verbale și nominale [10, p.486, 493–495]. În calitate de verb, acesta comportă regim verbal (regentează obiectul direct și indirect), poate fi raportat la persoană; îi sunt proprii categoriile diatezei, ale tranzitivității / intransitivității etc.

Trăsăturile verbale și nominale ale modului în discuție nu au evoluat în același mod în variate limbi, fapt ce a generat diferențe de ordin funcțional. Portugheza, spre deosebire de română, posedă, alături de infinitivul „nepersonal”, un „infinitiv personal”, dotat cu mărci ale persoanei [27, p. 93 – 94]. În limbile italiană și franceză este întrebuintat *infinitivul istoric* [1, p. 33], considerat drept echivalent al perfectului indicativ. În limbile romanice occidentale, bunăoară în franceză, sunt folosite frecvent variate tipuri de propoziții infinitivale [36]. Substituind substantivul în anumite anturaje, formațiunea dată se poate substantiviza, preluând indicii nominali (articolul ș. a.). Fenomenul remarcat s-a extins în spaniolă, unde semnalăm structuri de tipul: *el decirlo, el oirte, verle* [26, p. 75 – 76] etc.

În idiomurile romanice, mai cu seamă în cele occidentale, infinitivul realizează diverse funcții, îmbinându-se cu substantive, adjective, verbe și adverbe, ceea ce denotă caracterul său polifuncțional. Totuși, frecvența modului în discuție nu este aceeași. În română acesta și-a întărit pozițiile în îmbinările cu substantive și adjective; pe lângă verbe însă este concurat de conjunctiv – mod personal – dar și de supin, care tind să-l înlocuiască. Este de observat că și în poziție postsubstantivală și postadjectivală infinitivul se pretează înlocuirii prin modurile concurente.

Cauzele „reducerii” infinitivului au fost multă vreme discutate în controversă [31]; în opinia unor savanți, existența în limba română a supinului, neatestat în celelalte idiomuri romanice, a facilitat, pe de o parte, substituirea parțială a infinitivului prin conjunctiv, iar, pe de altă parte, a încetinit „extincția” acestuia. Modurile menționate sunt niște sinonime funcționale, despre care se afirmă că s-ar afla în distribuție defectivă [8, p. 124], fiind folosit nu doar în contexte identice, dar și diferite. Semnificațiile comune ale formațiunilor în cauză au condiționat raportul de sinonimie între ele. De exemplu, supinul a preluat din indo-europeană valoarea unei acțiuni virtuale; conjunctivul este apt a reda o acțiune virtuală, viitoare, posedând și semnificație finală [1, p.11-12, 22].

În limbile romanice occidentale este posibilă concurența dintre infinitiv și conjunctiv, dar și dintre conjunctiv și indicativ. În aceste limbi, infinitivul are în distribuție dreaptă atât substantive concrete, cât și abstracte, pe când în română se observă „specializarea” infinitivului și a supinului în poziție postnominală. Astfel, infinitivul este utilizat, cu precădere, pe lângă substantive abstracte, iar supinul preferă să se îmbine cu substantivele concrete, uneori și cu cele animate, de exemplu: *speranța de a învinge, modul de a judeca, necesitatea de a lucra; aparat de iluminat, mașină de cusut, fată de măritat* etc.

Atât în română, cât și în limbile romanice occidentale, modurile nepersonale sunt utilizate din abundență în componența sintagmelor predicative, în construcțiile cauzative, în ipostaza diferitelor complemente (directe, indirecte, circumstanțiale) [8; 12, p. 176 – 179, 180 – 185]. În ambianțele semnalate, în franceză și în alte limbi romanice occidentale se atestă frecvent infinitivul, pe când în română infinitivul poate fi concurat nu doar de modurile nepersonale (supin, participiu), ci și, mai cu seamă, de conjunctiv [10, p. 496 – 497].

❖ *Sistemul și structura limbii ca rezultat al dezvoltării acesteia în procesul funcționării*

Dezvoltarea și funcționarea limbii nu formează o antinomie, ci reprezintă două procese interdependente: limba se dezvoltă funcționând, iar funcționarea acesteia are loc datorită dezvoltării anterioare [23]. Dezvoltarea limbii nu este egală cu substituirea stărilor sincronice, ci denotă un proces continuu, condiționat de multipli factori de ordin intern și extern.

În plan sincron, se observă reminiscentele fazelor evolutive anterioare și se manifestă premisele modificărilor ulterioare. În diferite limbi, raportul dintre formele analitice și cele sintetice prezintă multiple particularități. În sistemul verbal al limbilor romanice, unor formațiuni sintetice din limba română le corespund structuri analitice în franceză, spaniolă și alte idiomuri romanice occidentale, și invers, unele forme analitice din română corelează cu cele sintetice din limbile menționate. A se compara: rom.: *scrisesem*, fr.: *j'avais écrit*; rom.: *veți vorbi*, fr.: *vous parlerez*. Înseși formele analitice, conceptul *analitism* sunt interpretate neunivoc. Analitismul sugerează nu doar exis-

tența formelor analitice în subsistemele nominal și verbal, ci și diverse fenomene cu implicații în sintaxă. În ultimul caz, se constată funcționarea unor construcții analitice, a unor formațiuni perifrastice etc.

În procesul evoluției sistemelor lingvistice se remarcă două direcții: achiziția unor elemente calitativ noi și pierderea sau modificarea unităților vechi. Examinarea limbii ca un sistem dinamic presupune atenuarea hotarelor tranșante între unele categorii gramaticale, restructurarea funcțională a elementelor limbii. De exemplu, dezintegrarea sistemului cazual în unele idiomuri (germanice, romanice ș. a.) are repercusiuni la nivel sintactic; semnificațiile diferitelor cazuri sunt redată prin mijloace analitice, în special prin intermediul îmbinărilor prepoziționale.

În plan tipologic, limbile sunt caracterizate din punctul de vedere al destrămării sau al păstrării reminiscențelor unor faze anterioare. Totuși, raportul dintre fenomenele arhaice și inovații prezintă particularități de la o limbă la alta. În limba română se atestă flexiuni nominale de număr și caz, moștenite din latină, bunăoară: lat. *noctis* > rom. al unei *nopti*; lat. *tempora* > rom. *timpuri*; lat. *homines* > rom. *oameni*; lat. *lupe* > rom. *lupule* ș. a. În aceeași limbă funcționează forme sintetice și analitice ale cazurilor genitiv și dativ, ceea ce este lesne de observat în îmbinările: *a distribui elevilor cărți / a distribui cărți la elevi*; *a aduce pomușoare copiilor / a aduce pomușoare la copii*; *a se adresa ascultătorilor / a se adresa către ascultători*; *harnicul fecior al țăranilor / harnicul fecior de țărani*; *a pleca în zorii zilei / a pleca în zori de zi* etc. În limbile romanice occidentale, valorile cazuale sunt exteriorizate doar prin mijloace analitice, în lipsa unui subsistem cazual ce ar cuprinde opoziții categoriale.

Restructurarea sistemelor lingvistice de la sintetism la analitism implică unele premise și tendințe importante:

- se ține cont de gradul de coeziune a nivelurilor în sistemul limbii, în ansamblu;
- este evaluată corelația dintre elementele derivate și cele ce țin de compunerea cuvintelor, pe de o parte, și formațiunile analitice, pe de altă parte;
- sunt precizate mărcile de gen, număr și caz în subsistemul nominal și cele de număr și persoană la verbe;

- sunt evidențiate variate semnificații modale și raporturile dintre modurile personale și nepersonale;
- este urmărită răspândirea construcțiilor ce conțin modurile nepersonale și concurența acestora cu diverse subordonate;
- nu se acceptă interpretarea categoriilor gramaticale drept fenomene statice, pretabile doar analizei sincronice, preconizându-se un subsistem gramatical dinamic, în mișcare și evoluție;
- este promovată concepția privind structura de câmp a categoriilor gramaticale: câmpurile funcțional-semantice sunt divizate în *centru* și *periferie*; centrul înglobează unitățile ce întrunesc un număr maxim de trăsături specifice categoriei în cauză, iar periferia denotă un număr incomplet al acestor trăsături.

Generalizând cele expuse mai sus, ținem să subliniem că sistemele și categoriile diverselor limbi cuprind fenomene interdependente de la diferite niveluri, repartizate în variate câmpuri (lexico-semantice, gramaticale). Existența unor asemenea câmpuri este un indiciu al evoluției limbii. Trăsăturile contradictorii atribuite structurii limbilor nu este doar un rezultat al dezvoltării anterioare, ci și o premisă a evoluției ulterioare.

Subiecte pentru evaluare:

1. Definiți conceptul *nivel al limbii*. Explicați ce principii stau la delimitarea acestui concept.
2. Comparați diverse interpretări ale teoriei nivelurilor limbii.
3. Estimați concepția lui A.Martinet despre dubla articulare a limbajului. Ce conținut îi atribuie savantul noțiunii *monem*?
4. Estimați rolul analizei contrastive în procesul de predare / învățare a limbilor străine.
5. Explicați în ce rezidă dinamica unor categorii gramaticale în corelație cu modificările la alte niveluri.
6. Dați exemple de sincretism la nivel gramatical în baza limbilor studiate.
7. Argumentați ideea că sincretismul dezvăluie caracterul dinamic al sistemului limbii.
8. Explicați de ce modurile nepersonale din diferite limbi sunt considerate drept sinonime funcționale.

Aplicații:

- După cum observă prof. I. Condrea, echivalența parțială are loc atunci când „un cuvânt din limba-țintă poate avea câteva corespondente în limba sursă” [Condrea I., 2006, p. 54]. Dați exemple care ar ilustra această remarcă.
- Comentați opinia prof. A. Ciobanu, care evidențiază rolul unităților limbii „în perpetuă mișcare, în virtuală combinatorică, în continuă intenție spre realizarea cât mai fericită a mesajului informativ” [Ciobanu A. *Sintaxa și semantica*. Chișinău, 1987, p. 71].
- Aplicați compararea diacronică în analiza unor reflexe de tipul: lat. homo > rom. om, it.: uomo, sp. hombre, fr. homme; lat. casa > rom. casă, it. sp. casa, fr. chez; lat. cantare > rom. a cânta, it. cantare, sp. cantar, fr. chanter.
- Estimați dubla articulare din perspectiva economiei mijloacelor limbajului: „Numai economia care rezultă din cele două articulări permite să se obțină o unealtă de comunicare folosită de toți și capabilă să transmită o informație atât de mare cu o cheltuială atât de mică. În afară de economia suplimentară pe care o reprezintă, cea de-a doua articulare are avantajul de a face ca **forma semnificativului să fie independentă de valoarea semnificativului** corespunzător și să asigure astfel o mai mare stabilitate formei lingvistice” [Martinet A. *Elemente de lingvistică generală*. București, 1970, p. 37].

Tema VII

CONTROVERSE PRIVIND CLASIFICAREA LIMBILOR ROMANICE. RĂSPÂNDIREA TERITORIALĂ A LIMBILOR ROMANICE

Obiective:

- să releve primele încercări de a clasifica idiomurile romanice;
- să comenteze clasificarea limbilor romanice în sec. XIX-XX;
- să compare diverse criterii de clasificare a limbilor romanice;
- să descrie răspândirea teritorială a limbilor romanice.

Subiecte:

- Primele încercări de clasificare a limbilor romanice (D. Alighieri). Clasificarea limbilor romanice în secolul al XIX-lea (Fr. Diez, G. Gröber, G. Ascoli)
- Clasificarea limbilor romanice în sec. al XX-lea (M. Bartoli, C. Tagliavini, B. Vidos, E. Coșeriu, A. Amado)
- Răspândirea teritorială a limbilor romanice.

Bibliografie

1. *Avram M. et alii.* M. Sala, coord. Enciclopedia limbilor romanice. București, 1989.
2. *Caragiu Marioțeanu M.* Varietatea limbii române. În: Limba română și varietățile ei locale. București, 1995, www.proiecta-vdhela.ro/.../matilda_caragiu_mar.
3. *Ciobanu A.* Reflecții lingvistice. Chișinău, 2009.
4. *Copceag D.* Tipologia limbilor romanice (în comparație cu limbile germanice și slave). Cluj-Napoca: Clusium, 1998.
5. *Coșeriu E.* Unitatea limbii române – planuri și criterii. În: Limba română (Chișinău), 1994, nr. 5 – 6, p. 9 – 15.
6. *Coșeriu E.* Latinitatea orientală. În: Limba română (Chișinău), 1994, nr. 3 p. 10 – 25.
7. *Coteanu I., Sala M.* Etimologia și limba română. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987.

8. *Jordan I.* Lingvistica romanică, evoluție, curente, metode. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960.
9. *Manoliu-Manea M.* Clasificarea limbilor romanice. În: *Manoliu-Manea M.* Gramatica comparată a limbilor romanice. București, 1971, p. 71 – 74.
10. *Sala M.* Limba română, limbă romanică. București: Editura Academiei Române, 1997; a se vedea și: *Sala M.* Limba română, limbă romanică (Aspecte de la conferința prezentată de acad. M.Sala). În: Revistă de știință, inovare, cultură și artă, nr. 3- 4 (5), 2006, p. 7 – 11.
11. *Tagliavini C.* Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică / Traducere Anca Giurescu și Mihaela Cârste-Romașcanu. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.
12. *Zgârcibabă-Bogdan E.* Introducere în filologia romanică (Note de curs). Cahul, 2011.
13. *Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А.* Введение в романскую филологию. Москва: Высшая школа, 1982.
14. *Корлэтяну Н.Г.* Исследование народной латыни и её отношений с романскими языками. Москва: Наука, 1974.

❖ ***Primele încercări de clasificare a limbilor romanice (D.Alighieri). Clasificarea limbilor romanice în secolul al XIX-lea (Fr.Diez, G.Gröber, G.Ascoli)***

Numeroase lucrări de specialitate conțin definiții ale conceptului de *limbi romanice*, prin care se subînțeleg idiomurile provenite din limba latină (îndeosebi, cea vulgară sau populară), ce comportă trăsături similare de ordin fonetic, lexical și gramatical, grație provenienței comune. O problemă controversată privind limbile în discuție este clasificarea acestora.

Prima încercare de a le identifica aparține poetului și savantului italian Dante Alighieri (1265 – 1321). În a. 1305, în tratatul „De vulgari eloquentia” („Despre elocvența populară”), sunt semnalate trei limbi romanice: **oc** (spaniola, de fapt, provensala), **oil** (franceza), **sic** (italiana), drept criteriu servind adverbul afirmativ în idiomurile respective: „Nam alii *oc*, alii *oil*, alii *sic* afirmando loquuntur, ut puta Hispani, Franci et Latini” („Căci unii *zic* atunci când afirmă *oc*, alții *oil*, alții *sic*, adică Spa-

niolii, Francii și Latini”) [14, p. 93]. Este semnificativ faptul că Dante consideră latina populară drept limba de origine a idiomurilor romanice, comparând cuvinte ca: *terra* (pământ), *amor* (dragoste), *vivere* (a trăi), *morior* (a muri) ș. a. cu reflexele acestora. În tratatul menționat, mai sunt relevate 14 grupuri de dialecte ale limbii italiene [8, p. 7].

Ulterior, aceeași problemă este abordată de savanții Chr. Adlung, M. Raynouard care completează clasificarea limbilor romanice cu noi idiomuri. Fondator al romanisticii este lingvistul german **Fr. Diez** (1794 – 1876), care a publicat între anii 1836 și 1843 lucrarea „Grammatik der romanischen Sprachen” („Gramatica limbilor romanice”) unde se disting două ramificații ale limbilor romanice [8, p. 15]: ramificația orientală, ce include italiana și valaha sau româna și cea occidentală, împărțită în două subdiviziuni: de sud-vest, cu limbile spaniolă și portugheză și de nord-vest, ce cuprinde franceza, provenșala și catalana.

Lingvistul italian **G.I. Ascoli** (1827 – 1907) completează această listă cu limbile *retoromană* și *franco-provensală*, alături de franceză, provensală, spaniolă, portugheză, română, italiană. În lucrarea „Saggi ladini” („Dialectele ladine (retoromane)”, 1873), drept criteriu de clasificare se preconizează o combinare deosebită a trăsăturilor de limbă, mai cu seamă fonetice, care nu se atestă în alte idiomuri.

Savantul german **G. Gröber** (1844 – 1911) menționează spaniola, portugheza, *catalana*, franceza, provenșala, franco-provensala, retoromana, italiana, româna, invocând drept criteriu neînțelegerea reciprocă între vorbitorii diferitelor limbi romanice.

Romanistul austriac **Meyer-Lübke** (1861 – 1936) acceptă clasificarea precursorilor săi, cu unele modificări: el include în listă *sarda* și *dalmata*, dar exclude *catalana* [14, p. 94 – 95].

Savanții menționați *supra* au recurs la criteriile unilaterale, fapt care nu le-a permis să delimiteze strict unele limbi romanice de dialectele acestora și să interpreteze ambiguu poziția uneia și aceleiași limbii (de exemplu, a limbii catalane).

❖ *Clasificarea limbilor romanice în secolul al XX-lea*

În secolul trecut, este precizată atât nomenclatura idiomurilor romanice, cât și repartizarea lor în diferite ramificații și criteriile de clasificare. Se recurge la criteriile teritorial-geografic, tipologic ș. a. De

exemplu, savantul italian **Matteo Giulio Bartoli (1873 – 1946)** preia ideea despre cele două ramificații de limbi romanice, însă propune noi termeni [9, p.71]: 1) ramura *apenino-balcanică* (româna, albano-romanica, dalmata, dialectele italiene centrale și meridionale); 2) ramura *pirineo-alpinică* (spaniola, portugheza, franceza, provensala etc.). Remarcăm criteriile teritorial-geografic și lingvistic ce se află la baza acestei categorisiri. Asemenea lui Fr.Diez, M.Bartoli scoate în relief asemănările dintre limbile română și italiană, în special, dintre dialectele italiene centrale și de sud, pe de o parte, și dialectele nord-italiene și idiomurile galo-romanice, pe de altă parte. Trezește însă dubii includerea limbii albaneze (albano-romanica) în componența ramurii apenino-balcanice, din motivul că idiomul vizat conține un număr considerabil de gloseme de origine latină.

Un alt specialist în materie, **Antoni Griera (1887 – 1874)**, distinge: 1) curentul *africano-romanice* sau grupul lingvistic *meridional*, la care sunt repartizate limbile spaniolă, portugheză, dialectele italiene meridionale, româna; 2) curentul *galo-romanice* ce atestă catalana, provensala, franceza, dialectele italiene de nord, retoromana.

Clasificarea limbilor romanice este reluată de către savantul italian **Carlo Tagliavini (1903 – 1982)** a cărui lucrare fundamentală „*Le origini delle lingue neolatine*” (Bologna, 1969; 1972) apare în traducere românească în 1977 cu titlul: „*Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică*”. În lucrarea nominalizată sunt relevate patru ramificații ale limbilor romanice: 1) romanica *balcanică* (româna), 2) romanica *italică* (dalmata, sarda, italiana, retoromana); 3) romanica *galică* (franceza, franco-provensala, provensala și gascona, catalana); 4) romanica *iberică* (spaniola, portugheza) [11; 12, p. 298].

O schemă similară găsim în lucrarea „*Manuale de linguistica romanza*” (1959) al cărei autor, lingvistul **Benedek Elemer Vidos (1902 – 1987)**, promovează o clasificare cuaternară și delimitează: *romanica balcanică* (româna, dalmata), *romanica italică* (italiana, sarda, retoromana); *romanica galică* (franceza, franco-provensala, provensala și gascona), *romanica iberică* (spaniola, portugheza, catalana).

Romanistul spaniol **Alonso Amado (1896 – 1952)** optează pentru criteriul tipologic și evidențiază limbile franceză și română, pe de o parte, caracterizate printr-o serie de trăsături structurale distinctive (iar

româna – și areale), în raport cu celelalte idiomuri romanice. Pe de altă parte, sunt indicate toate limbile romanice occidentale (portugheza, spaniola, catalana, provensala, gascona și, cu unele restricții, italiana), ce denotă o incontestabilă continuitate tipologică, cu excepția limbii franceze. Prima ramificație este numită *Romania discontinua*, iar a doua – *Romania continua* [13, p. 37]. Conținutul termenilor în cauză nu se suprapune celui redat de termenii *Romania de Vest* și *Romania de Est*, referitori la arealul de răspândire a limbilor romanice occidentale și orientale.

Poziția limbii române, în corelație cu alte idiomuri de aceeași origine, și vechea problemă a clasificării limbilor romanice este abordată de către prof. **E. Coșeriu (1921 – 2002)** în mai multe studii importante, dintre care am putea semnală: „Latinitatea orientală”, „Unitatea limbii române – planuri și criterii”, „Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică”, „Lecții de lingvistică generală” ș. a. În aceste lucrări savantul examinează **tipul romanic**, prin prisma raporturilor dialect – limbă istorică – limbă funcțională, tip lingvistic – sistem – normă – vorbire [4, p. 9 – 15; 5, p. 10 – 25; 6].

Este cazul să observăm că criteriul tipologic se dovedește a fi util pentru a preciza repartizarea idiomurilor romanice în ramificații și subgrupuri. În opinia lingvistului D. Copceag, definirea lor drept „o totalitate de limbi provenite din latină” este insuficientă, căci nu oferă posibilitatea de a stabili prin ce se deosebesc ele de alte limbi, bunăoară de cele germanice sau slave [4, p. 13]. Odată constatat acest fapt, urmează să se indice trăsăturile distinctive ale limbilor romanice.

În clasificările întemeiate pe tipologia cantitativă, idiomurile neolatine sunt analizate ținându-se cont de sistemele din care fac parte fenomenele cercetate, de relațiile ce constituie structura acestora. După cum observă El. Zgârcibabă-Bogdan, „gradul de asemănare tipologică dintre limbi este stabilit, în cele mai multe cazuri, pe baza cuantificării rezultatelor obținute prin raportarea sistemelor romanice avute în vedere la modelul ales” [12, p. 109].

❖ *Răspândirea teritorială a limbilor romanice*

Numărul total de vorbitori nativi ai limbilor romanice este de circa 700 de milioane de purtători din diferite țări din Europa, America de

Sud și Africa. În cele ce urmează, propunem un tabel ce ilustrează repartizarea idiomurilor romanice occidentale și orientale:

Limbile romanice occidentale			Limbile romanice orientale
italo-rom.	galo-rom.	ibero-rom.	limba română (dialecte: dacoromân, macedoromân, istroromân, megle-noromân; graiuri ale dialectului dacoromân: arde-lenesc, bănățean, crișean, maramureșean, muntenesc, moldovenesc); limba dalmată
italiana, sarda, reto-romana	franceza, provensala, franco-provensala, gascona	spaniola, portugheza, catalana, galiciana	

Limba spaniolă (castiliană, *la lengua castellana*) atestă cel mai mare număr de purtători: cca 500 mil.; este una dintre limbile oficiale ale UE și ONU. În Europa, este răspândită în Spania, Andorra, Gibraltar, Elveția ș. a., iar peste hotarele Europei majoritatea vorbitorilor de limbă spaniolă se află în America Latină, fiind extinsă pe un teritoriu imens în Argentina, Belize, Bolivia, Chile, Columbia, Costa Rica, Cuba, Ecuador, El Salvador, Guatemala, Honduras, Mexic, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, Puerto Rico, Republica Dominicană, Uruguay, Venezuela. Se mai vorbește și în Trinidad – Tobago, pe insulele Canare, în SUA (mai cu seamă, în Texas și California), în Filipine (Asia de Sud-Est) ș.a.

Portugheza (*português, língua portuguesa*) este vorbită de cca 240 mil. de oameni. Are statutul de limbă oficială în Portugalia, este răspândită în Spania (în regiunea Galicia, unde mai e numită „galiciană”), Andorra, Belgia, Elveția. Același statut i se atribuie și în Brazilia (America de Sud) cu cca 186 mil. de purtători, în multe țări din Africa: Angola, Capul Verde, Guineea-Bissau, Mozambic, São Tomé și Príncipe, în Guineea Ecuatorială (alături de spaniolă și franceză), în unele țări din Asia, de exemplu în Macao (alături de chineză) și în Timorul de Est.

Catalana (*català*) are cca 8 – 11 milioane de vorbitori din Spania (Catalonia, Insulele Baleare, Valencia), în Franța (Catalonia de Nord sau Roussillon), în Andorra și Italia.

Limba retoromană, limba romanșă (*Rumantsch*), cu un număr de cca 35.000 de vorbitori, este răspândită în Elveția, fără să aibă statut de limbă oficială ca germana, franceza și italiana, în Italia, Liechtenstein.

Franceza (*le français*) este vorbită în 57 de țări de cca 270 mil. de oameni, dintre care sunt de menționat 80 de milioane purtători nativi, în mare parte locuitori ai Franței. De indicat cca 190 de milioane care o recunosc ca limbă secundară. În Europa este răspândită în Franța, Andorra, Belgia, Elveția, Luxemburg și Monaco. Peste hotarele Europei este vorbită în multe țări din Africa, de exemplu în Camerun, Republica Democrată Congo, Burkina Faso, Benin, Gabon, Guineea, Mali, Niger, Senegal, Togo, unde este singura limbă oficială, în Camerun, Burundi, Madagascar, Republica Central-africană, Rwanda, Ciad, unde este una dintre limbile oficiale. Este întrebuințată în mod curent în unele țări din Africa de Nord: Algeria, Maroc, Tunisia. Este una dintre limbile oficiale din Canada, alături de engleză, în special în Quebec, New Brunswick, Saskatchewan.

Occitana sau limba ôc, provensala (*occitan, lenga d'òc*) este vorbită în partea de sud a Franței (Province), în Văile Occitane și Guardia Piemontese din Italia de nord-vest, în Vall d'Aran (Spania de Nord) și în Monaco, de cca 10 – 12 mil. de oameni. Dintre dialectele limbii occitane sau provensale (*auvergnat, gascon, languedocien, limousin* ș. a.), cel gascon este calificat de către unii romaniști (B.Vidos, C.Tagliavini) drept limbă galo-romanică.

Limba italiană (*italiano, lingua italiana*) atestă aproximativ 62 de milioane de vorbitori, originari, mai cu seamă, din Italia. Are statut de limbă oficială în trei țări din Europa: Italia, San Marino și Elveția (alături de franceză, germană și retoromană) și în Vatican. Mai este vorbită în Slovenia, Croația (unde este recunoscută ca limbă a minorităților), în Malta, în unele țări din Africa (Libia, Eritreea), în America (Brazilia, SUA, Canada) ș. a.

Limba **sardă** (*limba sarda*) are cca 1,66 – 2,5 mil. de purtători pe insula Sardinia (Sardegna), ce aparține Italiei, cumulând un număr considerabil de particularități arhaice, în raport cu alte limbi romanice.

Româna ocupă locul cinci după numărul de vorbitori, succedând spaniola, portugheza, franceza, italiana. Sunt menționate *dialectele*

dacoromân (nord-dunărean) și trei dialecte sud-dunărene: macedo-român (aromân), istroromân și meglenoromân. Limba română este limbă oficială (de stat) în România (cca 19 mil.), în Republica Moldova (cca 2,6 mil.) și în Provincia autonomă Voivodina (Serbia, cca 30.000). Mai este răspândită în Ucraina (cca 330.000), Serbia (Valea Timocului, cca 35.000), Ungaria (cca 14.000), Italia (cca 1 mil.), Spania (800.000), Rusia, Portugalia, Germania, Franța etc.

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Menționați savanții care au abordat problema clasificării limbilor romanice.
2. Argumentați repartizarea de către unii specialiști în materie (Fr.Diez, M.Bartoli) a limbilor italiană și română în aceeași ramificație.
3. Comparați clasificările efectuate de către A.Griera și M.Bartoli, pe de o parte, și de către B.Vidos și C.Tagliavini, pe de altă parte. Ce asemănări și deosebiri remarcăți?
4. Evaluați răspândirea teritorială a limbilor romanice occidentale.
5. Evaluați răspândirea teritorială a limbii române.
6. Motivați ce criterii de clasificare a limbilor romanice vi se par mai potrivite și de ce.

Aplicații:

- Citiți studiul M.Caragiu Marioțeanu, intitulat: *Varietatea limbii române*. În: *Limba română și varietățile ei locale*. București, 1995 și capitolul: *Configurația dialectală a României*. În: Manoliu Manea M. *Gramatica comparată a limbilor romanice*. București, 1971, p. 51 – 67. Pregătiți un rezumat al acestor lucrări și răspundeți la următoarele întrebări:
 - ✓ Ce varietăți teritoriale ale limbii române distinge M.Caragiu Marioțeanu?
 - ✓ Ce criterii sunt invocate de autoarea studiului?
 - ✓ Ce conținut li se atribuie termenilor *Romania orientală* și *Romania occidentală*?
 - ✓ Ce particularități dialectale prezintă limba română?

- Citiți studiile: Coșeriu E. *Latinitatea orientală*. În: *Limba română* (Chișinău), 1994, nr. 3 p. 10 – 25; Sala M. *Limba română, limbă romanică*. București: Editura Academiei Române, 1997. Pregătiți o comunicare cu tema: „Limba română în raport cu limbile romanice occidentale”.
- Selectați 20 – 30 de cuvinte moștenite din latină în limba română. Comparați-le cu echivalentele lor din alte limbi romanice. A se consulta: Avram M. et alii / M.Sala, coord. *Enciclopedia limbilor romanice*. București, 1989; Coteanu I., Sala M. *Etimologia și limba română*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987.
- Consultați cartea prof. A.Ciobanu. *Reflecții lingvistice*. Chișinău, 2009. Scrieți un rezumat / adnotare în care să relevați unele probleme de romanistică abordate de prof. A.Ciobanu.

Tema VIII

PROBLEMA FORMĂRII LIMBILOR ROMANICE (controverse)

Obiective:

- să releve teoriile despre formarea limbilor romanice (teoria substratului, cronologică, dialectologică, social-istorică);
- să definească conceptul *latina vulgară (populară)* și *latina literară*;
- să comenteze răspândirea inițială a limbii latine;
- să stabilească perioadele dezvoltării latinei vulgare;
- să menționeze unele izvoare de cercetare a latinei vulgare.

Subiecte:

- Teoriile privind formarea limbilor romanice:
 - ✓ Teoria etnologică sau a substratului (H.Schuchardt, G.I. Ascoli ș. a.)
 - ✓ Teoria cronologică (G.Gröber)
 - ✓ Teoria dialectologică (R.Menendez Pidal, F.Mohl)
 - ✓ Teoria social-istorică (W.Meyer-Lübke)
- Conceptul **latina vulgară (populară)** – limbă de origine a idiomurilor neolatine:
 - ✓ Periodizarea limbii latine
 - ✓ Unele izvoare de studiere a latinei populare.

Bibliografie

1. *Corlăteanu N., Colesnic-Codreanca L.* Latina vulgară. Chișinău: Cartier, 2007.
2. *Coșeriu E.* Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Chișinău, 1994.
3. *Coșeriu E.* Limba română în fața Occidentului. Cluj-Napoca: Dacia, 1994.
4. *Evdosenco A. P.* Introducere în studiul filologiei romanice. Chișinău: Lumina, 1987.

5. *Fassel L.* Latinitate și romanitate și raportul continuitate și discontinuitate. Din nou despre latina vulgară. www.alil.ro/.../Latinitate-și.-romanitate-și-rapor...†
6. *Grandgent C.* Introducere în latina vulgară / În românește de E.Tănase. Cluj, 1958.
7. *Jordan I.* Lingvistica romanică, evoluție, curente, metode. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960.
8. *Lobiuc I.* Contactele dintre limbi. Vol.I. Iași, 1998.
9. *Manoliu Manea M.* 1.1. Originile limbii latine. 1.2. Latina arhaică. 1.5. Latina populară. În: *Manoliu Manea M.* Gramatica comparată a limbilor romanice. București, 1971, p. 22 – 25; 29 – 33.
10. *Rosetti Al.* Istoria limbii române. București, 1968.
11. *Zgârcibabă-Bogdan E.* Introducere în filologia romanică (Note de curs). Cahul, 2011.
12. *Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А.* Введение в романскую филологию. Москва: Высшая школа, 1982.
13. *Корлэтяну Н.Г.* Исследование народной латыни и её отношений с романскими языками. Москва: Наука, 1974.

❖ *Teoriile privind formarea limbilor romanice*

➤ *Teoria etnologică (a substratului):*

Conceptia etnologică a fost emisă de către savantul austriac **Hugo Schuchardt (1842 – 1927)** și savantul italian **G.I. Ascoli (1829 – 1907)**, avându-i ca adepți în sec. XX pe **Joseph Vendryes (1875 – 1960)**, **Antoine Meillet (1866 – 1936)**, **Viggo Brøndal (1887 – 1942)**, **Albert Dozat (1877 – 1955)** ș. a., care considerau că substratul autohton este factorul principal în formarea limbilor romanice. Limbile autohtone influențau în mod diferit latina, fapt ce contribuia la diferențierea teritorială a acesteia.

Drept rezultat al influenței substratului, se explică variate modificări fonetice în limba franceză, datorate substratului celtic: [u] > [ü], [e] > [ei], [a] > [e], [ct] > [it]. De exemplu: lat.: *lucta* > fr.: *lutte*; lat.: *matrem* > fr.: *mère*; lat. *fratrem* > fr.: *frère*; lat.: *coctus* > fr.: *cuit* [12, p. 116 – 117]. În spaniolă se indică multiple schimbări fonetice de origine iberică: [f] > [h], ca în exemplele: lat.: *facies* > sp.: *haz*; lat.: *filius*

> sp.: hijs; lat. folia > sp.: hoja, iar în română substratului dacic [9, p. 40 – 41] i se atribuie modificările: [ct] > [pt], [cs] > [ps], de exemplu: lat. *coctus* > rom.: *copt*; lat. *pectus* > rom. *piept*; lat. *coxa* > rom.: *coapsă*. Unii oponenți ai teoriei vizate, bunăoară savantul rus **M.V. Serghievski**, susțin că această concepție ar fi unilaterală, deoarece nu ține cont de premise de ordin social.

➤ **Teoria cronologică (G.Gröber):**

Lingvistul german G.Gröber este de părere că începutul formării limbilor romanice se referă la romanizarea primei provincii romane în afara Italiei [13, p. 89], proces ce a continuat ulterior. Odată ce romanizarea cuprinde o perioadă considerabilă – cca 500 de ani, rezultă că în provinciile cucerite de timpuriu (Sardinia, Corsica, Sicilia, Spania) s-au format idiomuri romanice ca sarda, spaniola ș. a. ce conțin mai multe trăsături arhaice, pe când pe teritoriile cucerite mai târziu (Galia, Dacia) au apărut limbi romanice (franceza, româna) cu un număr redus de arhaisme fonetice, lexicale și gramaticale. G.Gröber a elaborat o schemă ce reflectă consecutivitatea acestor cuceriri:

- Sardinia
- Spania
- Portugalia
- Catalonia
- Franța meridională
- Franța de Nord
- Retia
- Dacia
- Italia.

Teoria cronologică a fost susținută de **Giuliano Bonfante (1904 – 2005)**, **Charles Hall Grandgent (1962 – 1939)** ș. a. Suscită dubii afirmația potrivit căreia în provinciile cucerite de timpuriu populația autohtonă a înșușit latina ce conținea numeroase elemente populare, pe când în provinciile cucerite mai târziu s-a răspândit latina oficială [6, p. 12 – 13]. Or, s-a constatat că în limba română formată pe teritoriul Daciei, devenită provincie în a. 106 d. Hr., se conțin numeroase elemente provenite din latina vulgară. După părerea unor romaniști, teoria semnalată nu caracterizează, în ansamblu, diferențierea latinei populare și formarea limbilor romanice. Se relevă caracterul ei schematic.

➤ **Teoria dialectologică (R.Menendez Pidal, F.G. Mohl):**

Teoria dialectologică a fost expusă de către savantul spaniol **R.Menendez Pidal (1869 – 1968)** și lingvistul ceh **F.G. Mohl**, care menționează că în sec. I î.e.n. s-a constituit latina italică (*peregrinitas italica*), răspândită pe întreg teritoriul Italiei. Prin intermediul școlii și al administrației, latina italică a fost puternic influențată de latina literară. Treptat, *peregrinitas italica* a devenit limba comună a întregului Imperiu Roman, cu puține trăsături dialectale. Drept argument sunt invocate inscripțiile din epoca imperială, care denotă un număr relativ scăzut de particularități de ordin dialectal [12, p. 123]. În opinia lui F.G. Mohl, în procesul de formare a limbilor neolatine un rol de seamă revine elementului dialectal italic, iar la baza latinei provinciale stă latina dialectală neunificată din Italia.

➤ **Teoria social-istorică (W.Meyer-Lübke):**

Savantul austriac W.Meyer-Lübke a evidențiat premisele extralingvistice ale constituirii limbilor romanice. Un factor de primă importanță în acest proces a fost căderea Imperiului Roman de Apus în a. 476 d. Hr., când au fost periclitate legăturile între metropolă și provincii.

S-au stabilit contacte noi: politice, sociale, economice, etnice, lingvistice. Fiecare dintre fostele provincii romane s-a orientat către alte centre politice și culturale. De exemplu, Sicilia se apropie de Italia de Sud și nu de Sardinia, deși aceste teritorii au fost cucerite în aceeași perioadă.

❖ **Conceptul latina vulgară (populară) – limbă de origine a idiomurilor neolatine**

În literatura de specialitate se reliefează rolul latinei vulgare (populare) ca limbă de origine a tuturor limbilor romanice, problemă ce poate fi abordată atât din perspectiva limbii latine, de-a lungul istoriei sale, cât și a limbilor romanice, cercetate în plan diacronic. În principiu, latina vulgară este considerată acea „variantă a limbii, supusă unei evoluții libere și nemijlocite” [1, p. 8], care comportă multiple particularități de ordin funcțional, fonetic, lexical, gramatical. Roma niști de notorietate au elaborat câteva concepții ce conțin precizări și explicații ale noțiunii date. Printre acestea, este de menționat definiția latinei vulgare ca *limba vulgului, a păturilor de jos* ale societății ro-

mane ce are ca punct de plecare sintagma **sermo vulgaris**, propusă de către oratorul și filosoful roman M.T. Cicero, care îi atribuia o nuanță depreciativă.

O altă interpretare, împărtășită, de exemplu, de savanții C. Grandgent, Al. Rosetti ș. a., vizează latina vulgară ca **limba păturilor mijlocii**, aceasta constituind „limba vorbită de majoritatea clasei mijlocii a populației”, în perioadele republicană și imperială [10, p. 8, 88 – 89]. În opinia romanistului C. Grandgent, „ceea ce numim astăzi latina populară este limba claselor mijlocii, așa cum s-a dezvoltat din vechea latină clasică. Această limbă e distinctă de expresia cu îngrijire șlefuită a societății culte, distinctă de dialectul neîngrijit al celor de la țară, de argoul mahalalelor, deși este influențată de toate acestea” [6, p. 13]. O teorie similară evidențiază vorbirea cotidiană (*sermo quotidianus*), conferindu-i statut de **limba uzuală (cotidiană) a fiecărui roman**.

O viziune mai amplă, promovată de numeroși romanști, califică latina vulgară drept limbă a **întregului popor**, ce cuprinde o varietate mare de tipuri de vorbire: *sermo quotidianus* (vorbirea cotidiană), *sermo usualis* (vorbirea uzuală), *sermo vulgaris* (vorbirea populară), *sermo plebeius* (vorbirea plebeilor), *sermo proletarius* (vorbirea proletarilor), *sermo militaris* (vorbirea militarilor), *sermo rusticus* (vorbirea rustică), care dezvăluie răspândirea latinei vulgare printre păturile largi ale poporului roman. Un argument în favoarea acestei teorii ar fi fenomenele panromanice, atestate atât în română, cât și în limbile romanice occidentale. Româna, asemenea limbii italiene, de care o apropie multiple similitudini, dar o diferențiază și unele particularități, „prin elementele sale panromanice, ca toate limbile romanice – însa în special ea însăși și italiana – s-au format în același mod din latină” [3, p. 76]. Cu toate acestea, pare exagerată opinia conform căreia „latina populară vorbită în diferite provincii romanice avea un caracter omogen” [4, p. 23].

În baza dicotomiei **limba scrisă – limba vorbită** a fost elaborată concepția despre latina vulgară drept **limba vorbită** (limbă uzuală, limbă a poporului) ce i se opune limbii literare (latinei clasice). După cum observă acad. N. Corlățeanu și L. Colesnic-Codreanca, „deosebirile dintre latina literară, cizelată, mai ales, în perioada clasică (sec. I î.e.n. – sec. I e.n.) și latina vulgară, aflată mereu în evoluție, devine tot mai mare pe măsura depărtării de perioada clasică. La sfârșitul

sec. IV e.n., diferențele dintre latina literară și cea vulgară devin și mai evidente” [1, p. 9]. În opinia unor cercetători [5], o asemenea definiție limitează existența latinei vulgare la perioada de formare și dezvoltare a latinei literare. Prin urmare, identificarea termenilor *latină vulgară – limbă vorbită* conduce la confuzia *latina clasică – limbă scrisă*, ceea ce nu putem accepta, odată ce latina scrisă a apărut în perioada arhaică, anterioară latinei clasice (sec. I î. Hr. – sec. I d. Hr.).

Abordând problema în discuție, acad. N. Corlăteanu subliniază că „latina literară clasică și latina vulgară nu pot fi analizate doar ca variante stilistice ale limbii latine, în general, ci și în calitate de variante teritoriale. Astfel, devin inteligibili termenii: *sermo urbanus*, *sermo rusticus*, *sermo plebeius*, *sermo nobilis*, *sermo vulgaris*” [13, p. 80]. După cum semnaleză același lingvist, în perioada actuală, majoritatea savanților consideră că latina vulgară a existat în toate perioadele de evoluție a limbii latine, opinie la care aderăm.

Latina vulgară se distinge prin unele particularități, cum ar fi:

- ✓ atenuarea sau chiar neglijarea unor norme stricte (de exemplu, a celor gramaticale) ale limbii latine literare;
- ✓ pronunțarea modificată a unor sunete sau grupuri de sunete, mai cu seamă amuțirea consoanelor finale, sincopa vocalelor proto-nice și posttonice etc.;
- ✓ preferința pentru unele arhaisme (fonetice, lexicale, gramaticale), pe de o parte, și folosirea unor inovații, pe de altă parte: de exemplu, în locul adjectivelor mai vechi *pulcher*, *-a*, *-um*, *formosus*, *-a*, *-um* (frumos) este utilizat *bellus*, *-a*, *-um*, cu același înțeles, care a fost preluat în unele limbi romanice: it. *bello*, *bella*; fr.: *bel* / *beau*, *belle*;
- ✓ întrebuițarea frecventă a formelor diminutive ale substantivelor și adjectivelor cu vădite conotații afective, în locul celor obișnuite. Este de subliniat că limbile romanice au moștenit, de multe ori, diminutivele: lat. *auris*, *-is* (ureche), *auricula*, *-ae* (urechiușă) > rom. *ureche*, it. *orecchia*, sp. *oreja*, fr. *oreille*; lat. *avis*, *-is* (pasăre), *avicella* (păsăruică) > it. *ucello*, fr. *oiseau*; lat. *apes* (albină), *apicula* (albinuță) > fr.: *abeille*; lat. *miser* (nenorocit), *misellus* > rom. mișel etc.;

- ✓ estomparea unor semnificații stilistic marcate ale unor unități lexicale ce serveau pentru substituirea corespondentelor din latina literară. Astfel, nicio limbă romanică nu a preluat lexemul *equus* (cal) din latina literară, acestuia luându-i locul *caballus* care, la început, însemna „mârțoagă”, sens pierdut în reflexele romanice: rom. *cal*, it. *cavallo*, sp. *caballo*, fr. *cheval*. Un alt cuvânt specific latinei vulgare, *focus*, a înlocuit echivalentul din latina literară, *ignis*, evoluând semantic de la sensul „vatră”, „focul din vatră”, la cel de „foc”, atribuit reflexelor romanice: rom. *foc*, it. *fuoco*, sp. *fuego*, fr. *feu*;
- ✓ folosirea unor structuri analitice în locul formelor sintetice. De exemplu, în paradigma gradelor de comparație, modelul analitic de comparativ și superlativ al adjectivelor și adverbelor, ce ocupa o poziție periferică în sistemul gramatical al limbii de origine, s-a extins în detrimentul modelului sintetic: lat. *altus*, -a, -um; *altior*, *altius*, *altissimus*, -a, -um > *magis* / *plus altus*; *maxime altus*. A se compara în limbile romanice: rom. *înalt*, -ă; *mai înalt*, -ă; *cel mai înalt*, -ă, *foarte înalt*, -ă; sp.: *alto*, -a, *mas alto*, -a; *el / la mas alto*, -a etc.

Din cele relatate se impun câteva delimitări:

1) Urmează să delimităm aprecierea conceptului *latină vulgară* de către oamenii de știință din antichitate și savanții contemporani. Chiar dacă sunt multe tangențe în modul de a privi lucrurile, în lingvistica actuală se recurge la teorii, concepte și abordări ce nu puteau fi emise în antichitate. În operele lui M.T. Cicero, Quintilian, M.T. Varro ș. a. se fac distincțiile dintre *latinitas* și *sermo vulgaris*; *urbanitas* și *sermo rusticus*, *sermo plebeius* și *nobilis sermo* ș. a. Noțiunea *latinitas* înseamnă vorbirea cizelată, îngrijită, supusă normelor, lipsită de aberații, pe când *sermo vulgaris* presupune vorbirea neîngrijită;

2) Disensiunile referitoare la noțiunea *latina vulgară* s-au axat pe următoarele probleme discutabile: a) *perioada* de existență a latinei vulgare (cuprinde aceasta doar latina postclasică și târzie sau, mai degrabă, toate fazele evolutive ale limbii latine); b) *sfera* de răspândire a latinei vulgare (păturile inferioare, medii sau întreaga societate romană); c) în ce măsură termenul *latina vulgară* corespunde celui de *latina vorbită* sau i se suprapune;

3) Latina vulgară comportă multiple trăsături de ordin fonetic, lexical și gramatical și cumulează, alături de particularități ce o apropie de latina arhaică, variate inovații.

Prezintă interes perspectivele *diastratică* și *diatopică* [2, p. 101] de definire a conceptului *latina vulgară* ce permit a distinge: stratul familiar (latina claselor medii), stratul vulgar (latina păturilor de jos), argourile (limbajul militarilor, al gladiatorilor, al marinarilor etc.), latina provincială, fiecare strat înglobând un ansamblu al stilurilor specifice păturilor sociale în cauză. Această clasificare cuaternară a fost propusă de lingvistul brazilian S. da Silva Neto, care a calificat latina vulgară drept forma vorbită, cotidiană, având o răspândire generală în sânul diferitelor pături ale societății romane [12, p. 81].

Nu putem elimina termenul și conceptul corespunzător pe motiv că „termenul de latină vulgară este o pură convenție”, cu atât mai mult, să renunțăm totalmente la ideea că „limbile romanice derivă din latina vulgară (sau populară)”. Nici factorul diacronic n-ar trebui trecut cu vederea la examinarea acesteia, iar afirmația despre „caracterul eminentemente diacronic al latinei vulgare” nu pare superfluă. Evident, latina, de-a lungul istoriei sale milenare, nu a constituit un singur sistem, o sigură varietate, ci mai multe, caracterizate prin raporturi de interdependență, de aceea este mai potrivită interpretarea multi-aspectuală a formei populare a acesteia: „În realitate, **latina vulgară a fost o varietate complexă a latinei** și marii romaniști au văzut-o din unghiuri diferite, de aceea mulți ar putea fi citați simultan la mai multe tipuri de definiție”, susține cercetătoarea L.Fassel [5]. În opinia lingvistei, latina vulgară reprezintă dimensiunile temporală, spațială, socială și stilistică, existând multipli factori care au condiționat evoluția latinității către romanitate, de aceea sunt necesare trei caracteristici – *oralitate*, *uzual*, *popular* – care asigură o definiție atotcuprinzătoare a latinei vulgare.

➤ *Periodizarea limbii latine și perioadele statalității romane*

În dezvoltarea sa, latina a parcurs câteva etape: a) latina arhaică (înc. mileniului I î. Hr. – sec. IV î. Hr.; b) latina preclasică: sec. III î. Hr. – sec. II î. Hr.; c) latina clasică: sec. I î. Hr. – a. 14 d. Hr.; d) latina postclasică: sec. I d. Hr. – sec. II d. Hr.; e) latina târzie: sec. III d.

Hr. – sec. VII d. Hr. Unii cercetători relevă latina preclasică în cadrul latinei arhaice, iar latina postclasică nu este delimitată de celelalte [11, p. 72 – 89; 12, p. 46 – 63]. Faptele de limbă specifice fiecărei faze menționate sugerează necesitatea de a evidenția mai multe segmente cronologice. Această periodizare corelează, într-o anumită măsură, cu cronologia statalității romane: astfel, perioada regală și o bună parte a perioadei republicane corespund latinei arhaice și preclasice; sfârșitul perioadei republicane se raportează la latina clasică, iar perioada imperială vizează latina postclasică și, parțial, latina târzie.

❖ *Unele izvoare de studiere a latinei populare*

După cum susțin specialiștii în materie, „nu există aproape niciun monument de limbă scris în întregime în latina vulgară” [1, p. 17], deși variate elemente ale acesteia sunt întrebuințate în inscripții, tratate științifice, gramatici, opere literare, texte religioase etc.

Un comentariu judicios al unor exemple ce țin de latina vulgară face gramaticianul latin Marcus Terentius Varro. În tratatul său „De lingua Latina”, autorul trece în revistă dublete cum ar fi: *ovi* și *ove*, *avi* și *ave*, *civitatum* și *civitatium* etc., de o largă circulație în limbajul popular [13, p. 114]. Fenomene similare de ordin fonetic, lexical și gramatical semnalează și alți savanți romani: Maurus Servius Honoratus, Donatus, Valerius Probus ș. a.

O sursă valoroasă de studiere a latinei vulgare este „**Appendix Probi**” – un caiet datând din sec. III d. Hr., ce reprezintă o anexă a gramaticii „*Instituta artium*”, atribuite lui Valerius Probus (sec. I d. Hr.). „*Appendix Probi*” cuprinde 227 perechi de cuvinte în care formelor latinei literare li se opun aceleași lexeme ce ilustrează abateri de la normele fonetice și gramaticale: *viridis non viridis*, *auris non oricla*, *vetulus non veclus*, *pridem non pride* etc.

Exemplele calificate drept devieri dezvăluie, de fapt, tendințe evolutive ale limbii latine ce au fost preluate în actualele idiomuri neolatine, ceea ce remarcă cercetătorii: „Notițele de mai sus au o deosebită importanță nu numai pentru studiul istoriei limbii române și a altor limbi romanice, dar și pentru studierea unor aspecte ale lingvisticii generale. Evoluția limbii, de regulă, se bazează pe acele schimbări care, la început, apar ca greșeli, ca abateri de la normele literare” [1, p. 25].

Să examinăm unele fenomene fonetice, lexicale și gramaticale proprii latinei vulgare, pornind de la exemplele ce le conțin.

- O serie de cuvinte denotă *sincopa* – eliminarea vocalei în poziție medie: *articulus non articlus, masculus non masclus, iugulus non iuglus, vernaculus non vernaclus, viridis non virdis, stabulum non stablum, frigida non frigda, oculus non oclus, speculum non speclum* ș. a. sau *diereza* – suprimarea consoanei în aceeași poziție: *avus non aus, rivus non rius, calcostegis non calcosteis, Flavus non Flaus, favilla non failla, pavor non paor* ș. a.
- În unele mostre dispăre un grup de sunete format dintr-o consoană și o vocală (-ve-, -vi-): *vobiscum non voscum, nobiscum non noscum* sau se reduc grupuri de consoane: **ct** > **t**, **ns** > **s**, drept consecință a asimilării regresive totale: *mensa non mesa, auctoritas non autoritas, ansa non asa* ș. a.
- Amuțirea consoanelor finale (însoțită uneori și de reducerea vocalei adiacente) are loc în exemplele: *pridem non pride, passim non passi, olim non oli* ș. a.
- Sporadic, se atestă proteza consonantică, însoțită și de alte modificări fonetice: *coruscus non scoriscus*.
- Exemple de tipul: *formosus non formunsus, occasio non ocan-sio* ș. a. ilustrează *epenteza* – adăugarea unei consoane la mijlocul cuvântului. De indicat geminarea consoanelor: *draco non dracco, caligo non calligo*.
- Variate lexeme denotă modificarea vocalelor (închiderea vocalelor **o** > **u**, **e** > **i** sau deschiderea vocalelor **u** > **o**, **i** > **e**): *tolonium non toloneum, formica non furmica, solea non solia, turma non tormă, columna non colomna, balteus non baltius, liliūm non lileum, proles non prolis, lancea non lancia, vulpes non vulpis, vinia non vinea, ostium non osteum, senatus non si-natus, apes non apis, fames non famis, aedes non aedis, linteum non lintium* ș. a.
- În exemple de felul: *lanius non laneo* ș. a., amuțirea consoanei finale **s** este însoțită de modificările **i** > **e**, **u** > **o**.
- „Appendix Probi” inserează multiple mostre ce atestă asimilarea vocalică și consonantică. Lexemele *bitumen non butumen*,

- umbilicus non imbilicus* conțin asimilarea vocalică regresivă; *anser non ansar*, *passer non passar* – asimilarea vocalică progresivă. În exemplul *caelebs non celeps* remarcăm, pe lângă monoftongarea diftongului **ae** > **e**, asimilarea consonantică regresivă; a se compara: *plebs non pleps*. În cuplul: *capsensis non capsensis* survine asimilarea regresivă totală **ns** > **ss**, în exemplul: *grundio non grunnio* – asimilarea regresivă totală **nd** > **nn**, iar în exemplul: *amygdala non amiddula* sunt de indicat trei modificări: **y** > **i**, **cd** > **dd**, **a** > **u**. A se compara: *persica non pessica* ce denotă asimilarea regresivă totală a grupului **rs** > **ss**.
- Disimilarea grupului **tl** > **cl** poate fi însoțită de sincopa vocalelor: *vetulus non veclus*, *vitulus non viclus*, *capitulus non capiclus*. Se observă labializarea fricativelor: *strofa non stropa*, *amfora non ampora*.
 - Unele exemple ilustrează *betacismul* (disimilarea **v** > **b**) sau *vetacismul* (disimilarea **b** > **v**), asociate uneori sincopei vocalice și altor modificări: *baculus non vaclus*; *bravium non brabium*; *alveus non albeus*; *tabes non tavis*; *plebes non plevis*, *tolerabilis non toleravilis*.
 - De relevat sonorizarea consoanei **p** > **b**: *plasta non blasta*, în antepoziția sonantei **l**.
 - Sunt de relevat cuvintele în care disimilarea afectează grupul **qu** > **c**: *equus non ecus*, *exequiae non execiae*; *coquens non cocens*.
 - Sunt de semnalat mostrele referitoare la disimilarea consoanelor sonante **r**, **l**, **n**, **m**, inclusiv *rotacizarea* și *derotacizarea*: *cultellum non cuntellum*; *pancarpus non parcarpus*; *flagellum non fragellum*; *terebra non telebra*. În exemplul: *pusillus non pisinus* se observă asimilarea regresivă **u** > **i**, sub influența vocalei **i** din următoarea silabă și disimilarea consoanei geminate **ll** în **nn**. În cuplul: *meretrix non menetris* are loc derotacizarea **r** > **n** și reducerea grupului **ks**=x în **s**.
 - Consoana **h** este eliminată atât în poziție inițială, cât și în cea medie: *adhuc non aduc*, *horologium non orologium*, *hostiae non ostiae*. În exemplul: *cithara non citera*, **th** își pierde nuanța aspirată, iar vocala **a** > **e**. A se compara exemplele *cochlea*

non coclia, cochleare non cocliarium în care, pe lângă pierderea nuanței aspirate, mai observăm **e > i** și trecerea din declinarea a 3-a în declinarea a 2-a, păstrându-se forma de gen neutru.

- În exemplul *pegma non peuma* menționăm vocalizarea consoanei **g** în grupul: *gm > um*.
- O serie de exemple denotă confuzia vocalelor **i** și **y**, **y** și **u**, pronunțate deopotrivă în perioada respectivă: *crista non crysta; gyrus non girus; virgo non vyrga; vir non vyr; myrta non murta*.
- Sunt de indicat forme *hipercorecte* ca: *miles non milex, aries non ariex, locuples non locuplex, allec non allex, Hercules non Herculens*.
- Dintre fenomenele ce vizează formarea cuvintelor și vocabularul, am putea aminti atât cuvintele compuse în care survin modificări fonetice, cât și preferința pentru unele mijloace afixale: *rabidus non rabiosus*. De exemplu, în cuplul *aqueductus non aquiductus*, constituit din genitivus *aquae* și participiul perfect *ductus* al verbului *duco, ducere, duxi, ductum*, are loc monoftongarea **ae > e**, urmată de închiderea vocalei **e > i**. Aceeași modificare a diftongului **ae > e > i** consemnăm în exemplul *terraemotus non terrimotium*, în care substantivul de declinarea a 4-a *motus* este înlocuit prin unul de declinarea a 2-a – *motium*.
- Un număr considerabil de exemple ilustrează *formele diminutive* ale substantivelor, în care se mai observă și modificări fonetice, bunăoară sincopa vocalelor: *catulus non catellus, auris non oricla, neptis non nepticla, anus non anucla*.
- În „Appendix Probi” sunt inserate cupluri de cuvinte, în care modelul imparisilabic al substantivelor de declinarea a 3-a este substituit cu cel parisilabic: *pecten non pectinis; glis non gliris*.
- Un alt fenomen gramatical evidențiază trecerea substantivelor și a adjectivelor de declinarea a 3-a în categoria celor de declinarea 1-a și a 2-a: *acre non acrum; pauper mulier non paupera mulier; tristis non tristus; clamis non clamus*.
- Unele mostre dezvăluie trecerea substantivelor de declinarea a 4-a în categoria celor de declinarea 1-a: *nurus non nura, socrus non socra*.

- Unele substantive și pronume atestă înlocuirea unor terminații prin altele: *teter non tetrus, aper non aprus, ipse non ipsus*.

Nu doar gramaticile, ci și alte tratate științifice din domeniul medicinei, al farmacologiei, al arhitecturii ș. a. conțin asemenea „abateri”, folosite de autorii respectivi cu scopul de a fi înțeleși de un public larg. Ne referim la diverse lucrări [13, p. 110 – 113], bunăoară: M. Vitruvius Pollio, „De architectura”, Marcellus Empiricus, „De medicamentis”, Claudius Hermerus Veterinarus, „Mulomedicina Chironis”, Pedanios Dioscorides, „De materia medica” etc. De exemplu, Marcellus Empiricus semnaleză circa 2500 de rețete întocmite în baza unor credințe și superstiții care inserează denumiri populare ale unor plante: *lingua bovis* (compară în română: *limba-boului*), *pomus* (compară în franceză: *pomme, pommier*).

În tratatul „Mulomedicina Chironis” atestăm construcții analitice prepoziționale ce substituie formele cazuale sintetice de ablativ: *ex aceto acro*; substantivele de declinare a V-a transferate în cadrul declinării I-a: *planitia* în loc de: *planicies* [1, p. 23] etc.

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Explicați *teoria substratului* privind formarea limbilor romane.
2. Comparați teoriile *substratului (etnologică), cronologică și dialectologică* despre formarea limbilor romanice. Ce factori imanenți (interni) de dezvoltare a limbilor în cauză evedențiază fiecare dintre concepțiile semnalate?
3. Definiți conceptul *latina vulgară (populară)*. Ce argumente sunt invocate în favoarea ideii despre caracterul unitar al acesteia?
4. Relevați termenii folosiți în antichitate cu privire la latina vulgară.
5. Comentați unele interpretări ale conceptului *latina vulgară*. Ce aspecte vizează controversalele?
6. Explicați, de ce latina vulgară ar trebui considerată drept limba vorbită de întregul popor din toate teritoriile Imperiului Roman în toate epocile de evoluție a limbii latine?
7. Motivați posibilitatea de a invoca diferențele diatopice și diastratice în abordarea conceptului *latina vulgară*.

8. Indicați unele trăsături specifice latinei vulgare.
9. Numiți perioadele de dezvoltare a limbii latine, în general, și a latinei vulgare, în special.
10. Descrieți unele surse de cercetare a latinei populare.

Aplicații:

- Studiați cap. II. „Școala idealistă sau estetică a lui K. Vossler” din sursa: *Jordan I. Lingvistica romanică, evoluție, curente, metode*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960, p. 89 – 110. Pregătiți un rezumat al capitolului în care să elucidați următoarele subiecte: a) Problemele abordate de către K. Vossler prin prisma concepției idealiste. b) Progresul absolut și relativ în viziunea lui Vossler. c) Vossler despre rolul analogiei și alți factori de evoluție a limbii. d) Concepția lui Vossler în materie de romanistică.
- Comentați unele particularități fonetice, lexicale și gramaticale în baza unor exemple din „Appendix Probi” (a se vedea Anexa, p. 162). Întocmiți un tabel în care să repartizați exemplele disponibile, în funcție de fenomenul pe care îl reprezintă. Comparați unele cuvinte din latina vulgară cu reflexele lor romanice.
- Comentați următorul citat: „Animată de o mișcare neîncetată de adaptare la factori externi sau interni, trecând prin procese de standardizare, formare a limbilor vehiculate, dar și a unor limbi internaționale, Romania, ca ansamblu de idiomuri dezvoltate din latină, poate dezvălui în mod exemplar aceste fenomene. Cu atât mai mult, cu cât Romania reprezintă singurul domeniu indo-european în care limba de bază este bine cunoscută, facilitând astfel cunoașterea directă a unuia dintre cele mai interesante fenomene ale diacroniei limbajului: nașterea dintr-o limbă de bază a limbilor genealogic înrudite. Grație acestui fapt, putem pătrunde în intimitatea unui proces evolutiv de mare complexitate, care i-a fascinat și continuă să-i fascineze pe lingviști.” [a se vedea: *Oancea I., Panait L. Schiță de istorie a romanității*. Timișoara: Excelsior Art, 2002, p. 7]

Tema IX

ROMANIZAREA (PREMISE, FACTORI). SPECIFICUL ROMANIZĂRII UNOR PROVINCII (Iberia, Galia, Dacia)

Obiective:

- să definească noțiunea *romanizare*;
- să descrie factorii și premisele romanizării;
- să compare procesul de romanizare a Iberiei și a Galiei;
- să descrie procesul de romanizare a Daciei;
- să evalueze specificul romanizării Daciei;
- să argumenteze rolul substratului, superstratului și al adstratului în formarea limbilor romanice.

Subiecte:

- Definiția și factorii romanizării
- Expansiunea romană în Italia și peste hotarele acesteia. Specificul romanizării Iberiei, Galiei și a Daciei
- Rolul elementelor de *substrat*, *superstrat*, *adstrat* în constituirea limbilor romanice.

Bibliografie

1. *Corlăteanu N., Colesnic-Codreanca L.* Latina vulgară. Chișinău: Cartier, 2007.
2. *Fassel L.* Latinitate și romanitate și raportul continuitate și discontinuitate. Din nou despre latina vulgară. www.alil.ro/.../Latinitate-și.-romanitate-și-rapor...
3. *Lobiuc I.* Contactele dintre limbi. Vol.I. Iași, 1998.
4. *Manoliu Manea M.* Extinderea limbii latine. În: *Manoliu Manea M.* Gramatica comparată a limbilor romanice. București, 1971, p. 27 – 29.
5. *Oancea I., Panait L.* Schiță de istorie a romanității. Timișoara: Excelsior Art, 2002.
6. *Oglindă E., Păduraru G.* Introducere în lingvistică (Suport didactic). Chișinău: CEP USM, 2011.
7. *Rosetti Al.* Istoria limbii române. București, 1968.

8. *Vraciu A.* Rolul și valoarea explicațiilor prin factorul etnologic în lingvistică; Considerații asupra elementelor autohtone ale limbii române. În: Studii de lingvistică generală. Iași, 1972, p. 55 – 90; 91 – 124.
9. *Zgârcibabă-Bogdan E.* Introducere în filologia romanică (Note de curs). Cahul, 2011.
10. *Алисова Т.Б., Ретина Т.А., Таривердиева М.А.* Введение в романскую филологию. Москва: Высшая школа, 1982.
11. *Корлэтяну Н.Г.* Исследование народной латыни и её отношений с романскими языками. Москва: Наука, 1974.

❖ *Definiția și factorii romanizării*

Numeroase manuale, studii și dicționare conțin definiții ale conceptelor **a romaniza**, **romanizare**. De exemplu, în „Noul dicționar universal al limbii române” (București, 2006) sunt semnalate următoarele sensuri ale verbului **a romaniza**: „1. a imprima sau a impune unei țări, unei regiuni, unei populații instituțiile, organizarea, obiceiurile, limba, cultura, civilizația romană; a face să devină roman; a romani, a latiniza; 2. (refl.) a-și însuși, a asimila modul de organizare, limba, cultura, viața romanilor; a deveni roman sau romanic; a se romani, a se latiniza...” (p. 1235), iar **romanizare** este „acțiunea de a se romaniza și rezultatul ei; latinizare”.

Definiții similare găsim în „Dicționarul explicativ al limbii române” (2009) și în „Dicționarul universal ilustrat al limbii române” (vol. 9, 2011). Astfel, în DEX (2009) citim: „**ROMANIZĂ**, *romanizez*, vb. I. Tranz. A imprima sau a impune (unei țări, unei regiuni, unei populații) caracterul romanității, a face (să fie) roman, a introduce civilizația romană. ♦ Refl. A deveni roman sau romanic. – Din fr. **Romaniser**”. În lucrările de specialitate, romanizarea semnifică răspândirea, pe teritoriile cucerite de romani, a limbii latine, a obiceiurilor și a culturii romane și însușirea acestora de către populația autohtonă [10, p. 46; 11, p. 40-43].

Deși nu există o deosebire principială între termenii **romanizare** și **latinizare**, aceștia ar putea fi diferențiați, primul însemnând asimilarea etnică, lingvistică și culturală a populației autohtone din teritoriile exterioare Italiei, pe când termenul **latinizare** ar putea fi raportat la același proces ce a afectat populația autohtonă din Italia [11].

Specialiștii în materie subliniază caracterul popular, îndelungat, neomogen al procesului romanizării. Cunoscuta romanistă M.Manoliu-Manea observă că „limba oficială a statului, administrației și armatei, latina va trebui să treacă printr-un lung proces de infiltrare din centrele urbane spre așezările rurale de „vici” și „pagi” [4, p. 28]. În opinia acestei savante, romanizarea a început „printr-o emigrare lentă a populației romane, izgonite de la țară”, astfel încât „emigrarea țăranilor spre alte ținuturi avea să-i transforme în soli ai civilizației și limbii latine, dincolo de granițele Peninsulei Italice” [ibidem].

Fără îndoială, romanizarea s-a manifestat ca „un fenomen popular”, în caz contrar ar fi greu de explicat proporțiile și profunzimea acesteia pe multe dintre teritoriile cucerite și anexate la Imperiul Roman. Totuși, termenul **imperializare a limbii latine**, propus de L.Fassel cu referire la „procesul de expansiune teritorială a limbii latine, finalizat cu apariția de limbi noi, romanice”, ni se pare mai puțin potrivit, în pofida unor argumente cu care operează cercetătoarea: „Cu siguranță că, dacă nu ar fi existat această uriașă expandare a latinei în istoria Romei, iar atâtea popoare nu și-ar fi însușit limba latină, într-un timp mai lung sau mai scurt, trecând printr-o fază de bilingvism, nu s-ar fi ajuns la apariția unor limbi noi. Circumstanța istorică, condiția care a dus la această mare schimbare a fost tocmai ceea ce se poate numi prin termenul pe care l-am propus, imperializarea limbii latine” [2].

Dacă acceptăm ideea despre romanizare ca un proces de **aculturație**, perceput ca o preluare sau o adoptare „de către o comunitate a unor elemente de cultură materială și spirituală sau a întregii culturi a altei comunități aflate pe o treaptă superioară de dezvoltare” [DEX, 2009], ne dăm seama despre varietatea factorilor și a premiselor ce au implicat fenomenul în discuție. Totodată, vom considera definiții ale aculturației ca o „totalitate a transformărilor suferite de un grup social aflat în contact cu un grup mai mare” [„Noul dicționar universal al limbii române”] drept vagi și inexacte. Or, aspectul spiritual al procesului vizat sugerează rolul deosebit al școlilor de diferite grade, al administrației romane, care au facilitat și au accelerat expansiunea nu doar a limbii latine, ci și a culturii romane, în ansamblu.

Ca factori ai romanizării am putea menționa [9, p. 25 – 31; 11, p. 44 – 46]: introducerea sistemului de învățământ roman, aflulul de colo-

niști, urbanizarea, crearea unor sisteme eficiente de comunicații, întâi de toate, construirea drumurilor, stabilirea, pe lângă relațiile administrative, a relațiilor economice și etnice dintre băștinași și administrație, coloniști, negustori etc., staționarea legiunilor romane și stabilirea cu traiul a veteranilor armatei romane, acordarea cetățeniei romane, răspândirea creștinismului ș. a.

Să examinăm unii dintre factorii evidențiați. Se cuvine să indicăm rolul **coloniștilor** *ex toto orbe Romano* (de pe întreg teritoriul roman). Aceștia erau originari din diferite provincii ale Imperiului Roman și, de obicei, nu erau vorbitori nativi ai limbii latine, însă promovau cultura romană, modul de viață roman, latina, ca limbă de comunicare.

Un rol important în procesul romanizării l-a avut **armata romană** și, mai cu seamă, **veteranii** aceștia cărora li se conferea statutul de *cives optimo iure optimaque lege* (cetățeni ce beneficiau de un înalt statut juridic, de înlesniri etc.). Privilegiile (*honores*) de care se bucurau cei lăsați la vatră pe teritoriul Imperiului Roman erau variate: li se dădeau în folosință loturi de pământ cultivabil, terenurile agricole obținute fără vreo recompensă erau scutite de impozit, iar posesorii lor erau atrași în administrația locală, li se acorda cetățenie romană. Este de amintit înființarea și dezvoltarea unor așezări rurale pe lângă castrarele romane, numite **kanabae**.

Fără a fi impusă prin intermediul unor pârgșii de reprimare, latina era limba oficială, folosită obligatoriu în **aparatură administrativă**, iar magistraților de pe întreg teritoriul Imperiului li se interzicea să recurgă la o altă limbă de comunicare decât cea indicată. De exemplu, împăratul Vespasian a promulgat o lege prin care latina era implementată ca o limbă oficială, de afaceri și administrativă în localitățile urbane, iar locuitorii acestora urmau să o însușească obligatoriu, cu excepția celor mai săraci reprezentanți ai plebei [11, p. 44].

Romanizarea este de neconceput fără **școlile de diferite grade**, în care disciplinele erau predate în latină și unde studiau și copiii băștinașilor. În teritoriile cucerite erau fondate numeroase școli elementare, de meserii și chiar școli superioare; este cazul să menționăm existența unor asemenea centre de învățământ în Galia (Augustodunum, Burdigala) ș. a. Știința de carte era încurajată; gramatiștilor proveniți din

provinciile romane li se acordau drepturi depline de cetățeni romani (*ius civitatis optimo iure*).

Nu trebuie trecute cu vederea consecințele **urbanizării**: orașele ofereau diverse oportunități, în special economice și culturale, și de aceea au constituit un punct de atracție pentru mase largi ale populației autohtone din provincii. Atât pe teritoriul Italiei, cât și peste hotarele acesteia, au fost întemeiate numeroase orașe: Placentia (Piacenza), Cremona, Brixia (Brescia), Patavium (Padova), Mediolanum (Milano) ș. a. în Italia; Lugdunum (Lyon), Lutetia Parisiorum (Paris), Burdigala (Bordeaux) în Galia; Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica, Potaissa ș. a. în Dacia etc. unde era promovată romanizarea.

Un factor esențial în procesul romanizării a fost răspândirea lentă a **creștinismului**. Terminologia religioasă de bază descinde din limba latină, probe concludente fiind termenii: lat.: deus > it.: dio, sp.: dios, fr.: dieu, domine + deus > rom.: Dumnezeu; lat.: cruce > rom.: cruce, it.: croce, sp.: cruz, fr.: croix; lat.: basilica > rom.: biserică, gr., lat.: ecclesia > sp.: iglesia, it.: chiesa, fr.: église; lat.: christianus > rom.: creștin, sp.: cristiano, fr.: chrétien; lat.: baptizare > rom.: a boteza, it.: battizzare, fr.: baptiser; lat.: comunicare > comunicare > rom.: a comunica; fr.: communier; lat.: presbiterum > rom.: preot, fr.: prêtre etc.

Un factor al romanizării l-a constituit **acordarea cetățeniei romane** reprezentanților diferitelor pături sociale, realizată în câteva etape. O probă incontestabilă a succesului acestui proces este *Constitutio Antoniniana*, adoptată în a. 212 d. Hr. de către împăratul Caracalla, prin care cetățenia romană i se conferea populației autohtone libere din întregul Imperiu Roman.

❖ ***Expansiunea romană în Italia și peste hotarele acesteia. Specificul romanizării Iberiei, Galiei și a Daciei***

Procesul romanizării cuprinde circa o jumătate de mileniu, între sec. III î. Hr. – sec. II – III d. Hr. Inițial, sunt supuse romanizării numeroasele popoare din Peninsula Apenină [11, p. 17 – 30], unele dintre care erau de origine italică, asemenea latinilor, vechilor locuitori ai regiunii *Latium* (în italiană: *Lazio*), unde era răspândită, la început, limba latină (*lingua Latina*). Dintre triburile italice ar trebui să-i menționăm pe umbrienii din nord-estul Italiei (Umbria), pe samniții din

estul aceleiași peninsule (Samnium), sabineni, volsci, falisci (Latium), oscii din sudul Italiei (Campania, Lucania, Apulia, Calabria) ș. a.

O parte a populației din Peninsula Apenină era de origine neitalică indo-europeană: veneții (nord-estul Italiei), iapigii din sud-estul Italiei, celții din nordul Italiei (Galia Cisalpină), coloniștii greci din sudul Italiei (din orașele-colonii Crotona, Heracleea, Sibaris, Tarent) ș. a. Sunt de semnalat și popoarele de proveniență neindo-europeană, dintre care etruscii, răspândiți într-o regiune din Italia centrală, numită Etruria, au exercitat o influență considerabilă asupra culturii materiale și spirituale a romanilor și a celorlalți italici. Etonimul autohton al etruscilor este *rasena*; grecii îi numeau *tirrhenoî* (tirenieni), iar italiceii foloseau etnonimul *tusci* (*etrusci*), de unde provine denumirea regiunii *Toscana*. În nord-vestul Peninsulei Apenine se aflau ligurii, iar insulele adiacente ale Italiei – Corsica, Sardinia și Sicilia – cucerite de timpuriu, în urma primului război punic, între anii 241 – 238 î. Hr., erau populate, respectiv, de corsi, sarzi (sardes) și siculi.

Drept consecință a expansiunii sale în Italia, Roma a devenit un stat puternic și un rival de temut al statelor din bazinul Mării Mediterane, mai cu seamă al Cartaginei, o colonie feniciană bine organizată și opulentă, ce s-a impus în plan economic și politic în această regiune. Principala cauză a *războaielor punice* (denumire ce provine de la etnonimul *Poeni* sau *puni* pe care îl foloseau romanii cu referire la cartaginezi) a fost conflictul între Roma și Cartagina pentru supremația economică și politică în bazinul Mării Mediterane: 1) a. 264 – 241 î. Hr.; 2) a. 218 – 201 î. Hr.; 3) a. 149 – 146 î. Hr.

În urma victoriei obținute de romani în primul război punic (a. 241 – 238 î. Hr.), sunt cucerite Sicilia, Corsica și Sardinia (a. 241 – 238 î. Hr.); Sicilia a fost prima provincie romană în afara Italiei. Cel de-al doilea război punic (218 – 201 î. Hr.) a avut ca rezultat cucerirea Peninsulei Iberice (a. 157 î. Hr.), pe al cărei teritoriu sunt înființate provinciile romane Hispania Citerior și Hispania Ulterior. În acest război și-au manifestat plenar geniul strategic comandantul de oști cartaginez Hannibal și comandantul armatei romane Publius Cornelius Scipio. Marea bătălie de la Zama (a. 202 î. Hr.) s-a încheiat cu înfrângerea lui Hannibal, iar Scipio, învingător, s-a reîntors la Roma, primind cogenomenul *Afer* (Africanul).

În aceeași perioadă romanii pun stăpânire pe Galia Cisalpină – partea de nord a Italiei, situată la sud de munții Alpi, a cărei populație majoritară o constituiau galii de origine celtică. Un eveniment important în această privință este cucerirea în a. 222 î. Hr. a orașului Mediolanum (actualmente Milano).

Cel de-al treilea război punic (149 – 146 î. Hr.) a avut ca scop cucerirea și distrugerea Cartaginei. Susținător aprig al acestei intenții belicoase era senatorul Cato cel Bătrân care, de fiecare dată când rostea câte un discurs, sublinia pericolul pe care îl reprezenta Cartagina, solicitând distrugerea marelui oraș: „*Ceterum censeo Carthaginem esse delendam*” (Așadar, cer ca orașul Cartagina să fie nimicit). În cele din urmă, romanii, conduși de Scipio Aemilianus, au cucerit, incendiat și distrus Cartagina, iar locul unde s-a aflat a fost arat cu plugul. Cei rămași în viață au fost vânduți ca sclavi, iar teritoriul Cartaginei a fost transformat în provincie romană, numită Africa (146 î. Hr.). În perioada menționată, sunt cucerite Iliria (a. 167 î. Hr.) și Ahaia (Grecia, a. 146 î. Hr.).

Către sfârșitul sec. II î. Hr. continuă cucerirea Galiei, realizată în câteva etape. După ce au instituit dominația asupra Galiei Cisalpine, romanii își extind cuceririle în Galia Transalpină, situată la nord de munții Alpi: în perioada a. 125 – 118 î. Hr. este supusă Galia de Sud sau Gallia Narbonensis, cu centrul în orașul Narbo. Mai târziu, teritoriul în cauză s-a numit, pur și simplu, *provincia* (actualmente – *Provence*). Cucerirea Galiei de Nord sau Transalpine s-a încheiat în sec. I î. Hr., în urma operațiilor militare întreprinse de strălucitul comandant de oști roman Caius Iulius Caesar în perioada a. 58 – 52 î. Hr. Întreg războiul, manevrele diplomatice, obiceiurile galilor și orânduirea lor de stat au fost descrise cu lux de amănunte de autorul „Însemnărilor despre războiul împotriva Galilor” („*Commentarii de bello Gallico*”) – Caius Iulius Caesar. Pe teritoriile de curând cucerite au apărut provinciile Aquitania, Gallia Lugdunensis, cu centrul administrativ Lugdunum (Lyon) și Belgica.

Urmează apoi o nouă expansiune în Africa și în Asia: drept consecință a victoriei reputate în războiul Iugurtin (*bellum Iugurtinum*), purtat în a. 111 – 106 î. Hr., Numidia, nordul Africii sunt cucerite. Pe parcursul sec. I î. Hr., la Imperiul Roman au fost anexate noi provincii:

Tracia (a. 78 – 71 î. Hr.), Asia Mică, Pontul și Siria: aceste teritorii devin parte a Imperiului după cel de-al treilea război împotriva regelui Mithridates VI al Pontului, purtat între anii 74 – 63 î. Hr. Ulterior, provinciile romane devin Egiptul (a. 30 î. Hr.), Rhaetia și Noricum (a. 16 – 15 î. Hr.), Pannonia (a. 12 – 9 î. Hr.), Moesia Superior și Moesia Inferior (a. 6 d. Hr.).

În urma celor două războaie romano-dacice (a. 101 – 102 d. Hr., a. 105 – 106 d. Hr.) este cucerită Dacia, unde administrația și armata romană s-au aflat în perioada a. 106 d. Hr. – 275 d. Hr., care avea ca hotare: în partea apuseană – Tisa, la nord – munții Carpați, în regiunea de sud – Dunărea, iar la est – râul Hierosos.

În perioada stăpânirii romane (a. 106 - 271 d. Hr.), în Dacia au avut loc evenimente importante, au fost construite noi orașe, dintre care s-ar putea menționa noua capitală a provinciei, Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica (a. 108 - 110 d. Hr.), Apulum (Alba-Iulia), Potaissa (Turda), Napoca (Cluj-Napoca) ș. a., fondate în locul vechilor așezări ale băștinașilor: Sarmisegetuza, Argidava, Buridava, Petrodava, Sargidava etc. [8, p. 34]. Sunt edificate monumente impunătoare, de exemplu Tropaeum Traiani lângă satul Adamclisi din Dobrogea (a. 109 d. Hr.), Columna lui Traian, învingătorul Daciei, înălțată de către arhitectul Apollodor din Damasc în a. 112 d. Hr. ș. a.

Începe colonizarea acestei provincii de către coloniști, civili și militari, *ex toto orbe Romano* (din întreg Imperiul Roman), mai cu seamă traci, a căror limbă era înrudită (ca și poporul respectiv) cu cea a geto-dacilor. Deși cuprinde o perioadă relativ scurtă, colonizarea Daciei cu oameni originari din toate provinciile imperiului și romanizarea acesteia a fost cea mai intensă, astfel încât în momentul părăsirii Daciei de către administrația și armata romană în a. 275 d. Hr. (*amissio*) asimilarea etnică și lingvistică a autohtonilor deja se produsese.

Un factor însemnat al expansiunii romane în Dacia a fost administrația romană. Dacia era condusă de Legatus Augusti propraetore (legatul sau trimisul împăratului) și de către administratorii financiari (procuratores), trei la număr, în funcție de câte cele trei provincii sau unități administrative în care era divizată Dacia. Mai exista și un Concilium Provinciarum Daciarum trium ce întrunea circa o sută de cetățeni. Încasarea impozitelor se făcea prin intermediul unor funcții-

onari, ajuturi ai celor trei procuratori. Comunitatea romanilor îngloba diverse pături sociale: cetățenii romani cu drepturi depline, locuitorii municipiilor cu drepturi limitate, băștinașii daci (peregrinii), sclavii eliberați (liberții), sclavii privați de orice drepturi.

În cadrul romanizării Daciei pot fi disociate câteva perioade: perioada de până la a. 102 d. Hr., anterioară războaielor romano-dacice, cea care a inclus a. 106 – 175 d. Hr., când procesul menționat a căpătat propoziții deosebite, grație unor condiții specifice în care s-a desfășurat. Bineînțeles, nu se poate vorbi despre o nimicire totală a populației băștinașe în cele două războaie, după cum sugerează istoricul antic Flavius Eutropius: „*Dacia diuturno bello Decebalis viris exhausta est*” (Dacia, în timpul îndelungatului război al lui Decebal, a fost pustiită de bărbați). În opinia multor specialiști de vază, sunt probe concludente – lingvistice și arheologice – care demonstrează incontestabil nu doar continuitatea elementului autohton după transformarea Daciei în provincie romană, ci și persistența populației romanizate după *amissio* din a. 275 [11, p. 43 – 44].

Din cele expuse se poate deduce că procesul de romanizare se realizează în baza unor *premise*, de exemplu:

- contactele preliminare dintre civilizația romană și cele din teritoriile ce vor fi anexate;
- cucerirea teritoriului unui popor autohton, încorporarea acestuia în statul roman pentru o anumită perioadă de timp;
- influența culturii materiale și spirituale romane asupra altor civilizații antice;
- interacțiunea unor factori ca: administrația, armata romană, școlile, acordarea cetățeniei romane, coloniștii, fondarea unor noi așezări și orașe, răspândirea creștinismului etc.

Rapiditatea romanizării se manifestă în funcție de gradul de dezvoltare a popoarelor supuse romanizării, de perioada de cucerire a teritoriului respectiv, de gradul de coeziune și legăturile cu metropola – Roma. Au existat și factori ce au împiedicat sau, cel puțin, au încetinit romanizarea: nivelul avansat sau chiar superior de civilizație în unele teritorii cucerite, mai cu seamă în Grecia, unde procesul semnalat nu s-a produs; influența pronunțată a culturii elenistice (de exemplu, în Macedonia, Egipt ș. a.) împiedică în mod vădit asimilarea etnică, ling-

vistică și culturală a băștinașilor; teritoriile îndepărtate mult de metropolă sau greu de pătruns (bunăoară, zonele montane) au același efect, la care este de menționat și opoziția, față de spiritualitatea romană, a unor religii, în special a celor orientale (iudaică ș. a.).

❖ **Rolul elementelor de substrat, superstrat, adstrat în constituirea limbilor romanice**

Ca termen lingvistic, *substratul* semnifică „elemente pătrunse într-o limbă din limba populației autohtone care a adoptat-o, părăsindu-și limba proprie în urma unei cuceriri, a unei migrațiuni sau a unei colonizări” [DEX, 2009].

Termenul *substrat* a fost folosit pentru prima dată de către savantul danez J.Bredsdorf, desemnând o limbă dispărută sub influența unei alte limbi sau reminiscentele acesteia în limba „învingătoare”. Conceptul respectiv este util în studiile axate pe tendințele evolutive sau pe originea unor idiomuri. Apreciind rolul limbilor-substrat, profesorul ieșean A.Vraciu observă: „Problema substratului constituie o parte integrantă a teoriei de dezvoltare a limbii care stabilește rolul factorilor externi în evoluția sistemului” [8, p. 58].

De exemplu, teoria *etnologică* (a substratului) (a se vedea *supra*) explică procesul de formare a limbilor romanice prin intermediul idiomurilor autohtone din fostele provincii romane. Prin prisma acestei teorii, este relevat substratul celtic (limba galilor) în geneza francezei și a provensalei, rolul substratului dacic în formarea limbii române, a substratului iberic în cadrul limbii spaniole, a substraturilor osco-umbrian și celtic în constituirea diferitelor dialecte ale limbii italiene etc. Limbile autohtone în cauză, răspândite cândva în provinciile romane Galia, Iberia, Dacia și în Italia etc., au dispărut treptat, influențând sistemele fonetic, lexical și, parțial, gramatica limbilor neolatine: franceză, provensală, spaniolă, portugheză, română, italiană ș. a.

Evident, teoria menționată are atât avantaje, cât și unele curențe. În ultimul caz, lipsa unor date concrete ce ar dezvălui specificul limbilor autohtone este o piedică în cercetarea elementelor de substrat. Să nu uităm că, alături de variate fenomene fonetice, care pot fi explicate anume prin acest factor, limbile romanice conțin numeroase unități lexicale, inclusiv derivate, de origine autohtonă. În limba română, se

atestă peste 100 de cuvinte provenite din limba daco-geților, cum ar fi substantivele *abur, brusture, brândușă, balaur, brad, brâu, buză, cărâmb, colibă, ghiuj, gorn, mal, mazăre, mânăz, murg, scai, strungă, căciulă, cătun, ceafă, cioc, ciută, copil, curpen, fluier, gălbează, ghimpe, groapă, grumaz, gușă, măgură, mărar, moș, mugure, năpârcă, păstaie, sâmbure, pârâu, pupăză, rânză, scrum, șale, șopârlă, țap, țarc, țeapă, urdă, vatră, viezure, zgardă*, verbele *a ademeni, a scăpăra, a (se) bucura, a ciupi, a cruța, a curma, a scula, a zgâria*; adjectivele *gata, searbăd, sterp, strepede* etc. [7, p. 115 – 116].

Și în alte limbi romanice sunt întrebuințate elemente de origine autohtonă; astfel, limba franceză a preluat un număr mai redus de cuvinte din limba galilor, de ex.: *alouette* (ciocârlie), *mouton* (berbec), *sapin* (brad) etc.

Substratul limbii italiene este eterogen, întrucât în dialectele ei de nord (bunăoară, cel piemontez sau milanez) se utilizează elemente autohtone de origine celtică, iar dialectele centrale și sud-italiene înseamnă cuvinte moștenite din osco-umbriană.

Este de menționat că, în unele privințe, influența substratului poate avea efecte îndepărtate, care se manifestă mult mai târziu, ca niște tendințe evolutive ale idiomului în cauză, – ipoteză expusă de către savantul danez V.Bröndal în studiul „Substrat et emprunt en roman et en germanique” (Copenhague, 1948). Din perspectiva cercetărilor efectuate asupra fenomenului în discuție, par exagerate afirmațiile despre inutilitatea conceptului *substrat*. Se vehiculează ideea potrivit căreia aplicarea acestui concept nu soluționează problemele ce apar, deoarece lipsesc deplin faptele de limbă pe baza cărora să poată fi interpretată cercetarea corespunzătoare [3, p. 123].

Examinând ***geneza spațiului lingvistic romanic***, cercetătoarele I.Oancea și L.Panait adoptă „ca element de coerență” teoria straturilor ce dezvăluie rolul de „***modelator*** al evoluției latine spre romanitate” al substratului, „ca prim contact lingvistic între un element alogen, limbile preromane, și latină” [5, p. 9]. Factorul menționat a atribuit fiecărei limbi romanice un aspect inedit, comun și, totodată, diferit, în corelație cu celelalte limbi-surori.

Termenul *superstrat* a fost propus de către savantul german W. von Wartburg, cu referire la adoptarea treptată de către un popor pătruns

mai târziu pe un teritoriu a limbii băștinașilor sau a poporului stabilit anterior acolo, a cărui cultură este superioară. Sub influența idiomului autohton, limba cuceritorilor se îmbogățește cu noi unități lexicale, iar la diferite niveluri (fonetic, lexical, gramatical) ale acesteia se manifestă tendințe noi [6, p. 30]. În limba română superstratul cuprinde împrumuturile slave, preponderent elemente lexicale, în franceză și italiană se atestă superstratul germanic, iar în spaniolă putem vorbi despre un superstrat de origine arabă.

În diverse cercetări se atrage atenție asupra faptului că, pentru prima dată, romanitatea de est vine în contact direct cu slavii în sec. IV-VII în Bazinul Dunării, iar cele mai vechi împrumuturi de proveniență slavă datează din sec. VII- IX. Este vorba despre un proces istoric îndelungat, ale cărui manifestări de ordin etnic, cultural, administrativ și lingvistic, contactele etnice vizează bilingvismul slavo-român în perioada de până la sec. XII-XIII, reorganizarea Bisericii, adoptarea liturghiei slave etc. sunt comentate și estimate în numeroase lucrări de specialitate, de exemplu: G.Mihăilă [a se vedea: *Mihăilă G. Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*. București, 1960], M. Cvasnâi-Cătănescu [*Cvasnâi-Cătănescu M. Limba română. Origini și dezvoltare* (Studiu, antologie de texte românești vechi: explicații; glosar și bibliografie). București, 1996], I. Coteanu [*Coteanu I. Structura și evoluția limbii române: (de la origini până la 1860)*. București, 1981] ș. a.

Analizând superstratul slav al limbii române, acad. Al.Rosetti semnalează adăugarea unui [j] în antepoziția vocalelor anterioare: scriem *este, el*, pronunțăm [ieste], [iel] etc.; completarea sistemului fonologic românesc cu noi foneme – [h], [z], grație unor împrumuturi de origine slavă meridională: *hohot, hram, zale* etc. În plan gramatical, se relevă intensificarea verbelor reflexive, atât de origine slavă, cât și a celor moștenite din latină: a se căi, a se teme, a se ruga, a se duce etc. [7, p. 302; 306 – 307].

Româna conține numeroase împrumuturi de origine slavă meridională (din limbile bulgară și sârbă), occidentală (polonă) și orientală (ucraineană, rusă), dintre care s-ar putea indica: *bârlog, bogat, castravete, cârmă, ceas, clei, clopot, cocoș, colac, coș, daltă, drojdie, gât, a goni, grindă, a iubi, a înveli, luncă, dragoste, a iubi, muncă, nevastă,*

obraz, oglindă, ostrov, paznic, prieten, prost, a sfârși, prag, război, rând, strajă, a trăi, ulei, val, vâslă, vreme, vorbă ș. a.

Termenul *adstrat*, promovat de savantul italian M. Bartoli, vizează coexistența și contactul dintre limbile răspândite pe același teritoriu sau pe teritorii adiacente și influența reciprocă a acestora, mai ales la nivel lexical.

Trebuie observat că în literatura de specialitate termenii „*superstrat*” și „*adstrat*” nu sunt demarcați strict. Abordând corelația dintre termenii *substrat*, *superstrat* și *adstrat*, profesorul ieșean I. Lobiuc subliniază că „și *substratul*, și *superstratul*, ca procese pe care bilingvismul le convertește în „rezultate”, se produc în perioada glotogenezelor” [3, p. 183], iar *adstratul* semnifică, de obicei, „*influențele* suferite de o limbă oarecare de după constituirea ei ca un idiom distinct”, prin urmare, „nu participă nicidecum, ca *substratul* și, eventual, *superstratul*, la „formarea” unei sau altei limbi”. Concluzia ce se impune este că anume în domeniul *adstratului* „sunt mai ușor sesizabile *interferențele* generate de *bilingvism*, deci *procesele* ca atare, pe când *substratul* și *superstratul*, deși procese de interferență și ele la timpul lor, ni se prezintă astăzi doar ca *rezultate*...” [3, p. 184].

Așadar, în formarea și evoluția idiomurilor romanice un rol deosebit revine fenomenelor ce țin de *substrat*, *superstrat* și *adstrat*. Conceptele evidențiate sunt interpretate controversat, din perspectiva bilingvismului și a interferențelor lingvistice, a etnogenezei și a glotogenezei. Sunt luați în seamă diferiți factori de ordin extralingvistic și intralingvistic. După cum semnaleză cercetătoarea L. Fassel, „nu în orice moment o limbă se transformă radical, suferă schimbări adânci de structură. De exemplu, se acceptă că una dintre cauzele externe ale modificării limbii latine a fost *substratul*. Dar același *substrat*, să spunem cel celtic, din diferite provincii ale Imperiului Roman, nu a dus la formarea unei limbi romanice unice. Factorii de romanizare nu au fost nici ei uniformi și s-au interpătruns. Cu toate acestea, se poate desluși o anumită constantă în forma în care Imperiul Roman și-a impus limba: dacă romanii ar fi decimat populațiile cucerite, așa cum au făcut-o mai târziu spaniolii sau englezii, rezultatul ar fi fost altul” [2].

Din cele relatate la acest subiect se desprind câteva concluzii. Astfel, fundamentul latin în structura limbii române constituie *stratul*.

Substratul limbii noastre este limba traco-dacilor care, în cadrul procesului de romanizare, au însușit limba cuceritorilor romani – latina. *Superstratul* reprezintă limba unei populații, de regulă, cuceritoare, fiind ulterior asimilată de către purtătorii limbii care se vorbea mai înainte pe teritoriul respectiv. Atestăm elemente de superstrat la nivel lexical și semantic, în formarea cuvintelor, în toponimie și antroponimie, uneori și în fonetică, și în morfosintaxă.

Adstratul cuprinde împrumuturile lexicale, datorate contactului de contiguitate geografică dintre două limbi. Modificările se produc în sfera vocabularului, a formării cuvintelor și se referă la mijloacele derivate – sufixe și prefixe, la compunerea unităților lexicale. În română, adstratul include elemente împrumutate din limbile popoarelor învecinate (maghiară, turcă etc).

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Menționați popoarele adiacente ale romanilor din Peninsula Apenină.
2. Definiți procesul romanizării.
3. Explicați factorii care au condiționat romanizarea.
4. Delimitați termenii *romanizare* și *latinizare*.
5. Indicați cronologia celor trei războaie punico. Ce rol au avut evenimentele în cauză în expansiunea romană?
6. Relevați cronologia principalelor cuceriri ale romanilor peste hotarele Italiei.
7. Comparați romanizarea Iberiei, Galiei și a Daciei. Ce factori comuni și ce deosebiri denotă acest proces în provinciile menționate?
8. Explicați de ce unele provincii romane (Grecia, Iudeea, Macedonia, Egiptul ș. a.) nu au fost romanizate.
9. Descrieți procesul de romanizare a Daciei.
10. Evaluați specificul romanizării Daciei.
11. Definiți conceptul *substrat* în corelație cu *superstratul* și *adstratul*.
12. Argumentați rolul substratului, superstratului și al adstratului în formarea limbilor romanice.

Aplicații:

- Comentați următoarea afirmație:
„Lingvistica sovietică, din evidente rațiuni politice, susține acum că limba moldovenească este un idiom independent de română. ... Pretinsa „limbă moldovenească” nu este, în realitate, decât româna literară, scrisă cu alfabet rus ușor modificat, cu unele concesii, față de formele dialectale moldovenești. Independența limbii moldovenești de română este, mai degrabă, o dogmă a lingvisticii sovietice, despre care, în ultimul timp, cei mai buni romaniști sovietici preferă să tacă” („La linguistica sovietica, per evidenti ragioni politiche, sostiene ora che la lingua moldava... e un idioma indipendente dal Rumeno. ... La pretesa „lingua moldava” no e, in realta, che il Rumeno letterrio, scritto con alfabeto russo leggermente modificato con alcune concessioni a forme dialettali moldave. ... L’indipendenza del Moldavo dal Rumeno e ormai un dogma della linguistica sovietica, anche se i questi ultimi tempi i migliori romanisti sovietici preferiscono tacere”. În: *Tagliavini C.* Le origini delle lingue neolatine. Introduzione alla filologia romanza. Bologna, VI edizione, 1972, p. 357, 360 – 361).
- Scrieți o comunicare cu tema: *Raportul dintre elementele de substrat și superstrat în lexicul limbii române*. A se consulta: *Rosetti Al.* Istoria limbii române. Vol. IV, V, VI. București, 1966; *Raporturi și paralele lingvistice româno-slave / Coordonator: Dârul A.* Chișinău, 1978; *Niculescu Al.* Individualitatea limbii române între limbile romanice. București, 1999; *Vraciu A.* Rolul și valoarea explicațiilor prin factorul etnologic în lingvistică; *Considerații asupra elementelor autohtone ale limbii române*. În: *Vraciu A.* Studii de lingvistică generală. Iași, 1972, p. 55 – 90; 91 – 124.

Tema X

ANALIZA COMPARATĂ A FENOMENELOR LINGVISTICE ÎN LIMBILE ROMANICE

Obiective:

- să comenteze unele asemănări și deosebiri între limbile române la nivel fonetic;
- să ilustreze elemente lexicale moștenite general romanice și elemente ce denotă o răspândire restrictivă;
- să indice unele tendințe proprii lexicului românesc;
- să evalueze tendința spre analitism la nivel gramatical în limbile române.

Subiecte:

- Modificări de ordin fonetic în limbile române
- Similitudini și diferențe între limbile române la nivel fonetic (tendința spre formarea diftongilor, constituirea africatelor ș. a.)
- Privire de ansamblu asupra lexicului general românesc. Unele tendințe de evoluție a limbilor române la nivel lexical
- Tendința spre analitism la nivel gramatical în idiomurile române.

Bibliografie

1. *Copceag D.* Tipologia limbilor române (în comparație cu limbile germanice și slave). Cluj-Napoca, 1998.
2. *Coșeriu E.* Unitatea limbii române – planuri și criterii. În: *Limba română (Chișinău)*, 1994, nr. 5 – 6, p. 9 – 15.
3. *Coșeriu E.* Latinitatea orientală. În: *Limba română (Chișinău)*, 1994, nr. 3, p. 10 – 25.
4. *Evdoșenco A. P.* Introducere în studiul filologiei române. Chișinău: Lumina, 1987.
5. *Fassel L.* Latinitate și romanitate și raportul continuitate și discontinuitate. Din nou despre latina vulgară. www.alil.ro/.../Latinitate-și.-romanitate-și-rapor...†

6. *Manoliu Manea M.* Gramatica comparată a limbilor romanice. București, 1971.
7. *Oancea Il., Panait L.* Schiță de istorie a romanității. Timișoara, 2002.
8. *Oglindă E., Păduraru G.* Introducere în lingvistică (Suport didactic). Chișinău: CEP USM, 2011.
9. *Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А.* Введение в романскую филологию. Москва: Высшая школа, 1982.
10. *Корлэтяну Н.Г.* Исследование народной латыни и её отношений с романскими языками. Москва: Наука, 1974.

❖ *Modificări de ordin fonetic în limbile romanice*

În diverse limbi, inclusiv în cele romanice, sunetele suferă modificări fonetice *necondiționate* și *condiționate*. Cauzele schimbărilor necondiționate (*spontane*) nu se cunosc, iar schimbările condiționate, dimpotrivă, se declanșează în anumite condiții, în funcție de poziție și coarticulare. Prin urmare, deosebim modificări fonetice *poziționale* și *combinatorii* [8]. Multipli factori ca poziția sunetelor în cuvânt: inițială, finală, tonică, posttonică (=după accent), protonică (=înaintea accentului), în silaba deschisă, în silaba închisă duc la modificări *poziționale*, de exemplu, implică reducerea (cantitativă sau calitativă) a vocalelor în poziție neaccentuată. În graiurile românești și în unele idiomi romanice occidentale (portugheza) se observă pronunțarea mai închisă a vocalelor reduse, în comparație cu poziția tonică. În unele graiuri ale limbii române, în poziție finală, [e] > [i], [ă] > [î]: [casî] în loc de [casă], [duși] în loc de : [duce] ș. a. A se compara în portugheză: [cabu] în loc de: [cabo] etc.

Este de remarcat faptul că unele modificări fonetice apar drept consecință a poziției pe care o ocupă în cuvânt, dar și în urma coarticulării în fluxul sonor. În această privință, sunt relevante schimbările ce constau în suprimarea sau adăugarea sunetelor în variate poziții.

La începutul cuvintelor au loc *afereza* – eliminarea vocalei sau a consoanei: lat.: *exponere* > (a) spune; *excalidare* > (a) *scâlda*; lat.: *historia* > it.: *storia* și *proteza* – adăugarea unui sunet, de obicei, vocalic. Spre deosebire de limbile română și italiană, în care predomină *afereza*, în limbile spaniolă și franceză se atestă *proteza* vocalei

[e] înaintea grupurilor consonantice [st], [sp], [sc]. Sunt concludente exemplele: *scribere* > fr.: *écrire*, sp.: *escribir*; a se compara: rom.: *a scrie*, it.: *scrivere*; lat.: *stare* > sp.: *estar*, fr.: *être*, a se compara: rom.: *a sta*, it.: *stare*.

Reflexele din română și italiană ale lexemelor evidențiate nu conțin vocala protetică: *a scrie*, *scrivere*; *a sta*, *stare*.

În poziție medie are loc *sincopa* – suprimarea unei vocale și *dieriza* – pierderea consoanei. Fenomenele semnalate sunt caracteristice limbilor romanice, în ansamblu, atât în poziție protonică, cât și în cea post-tonică. De menționat exemple ce ilustrează sincopa: lat.: *domina* > rom.: *doamnă*, it.: *donna*, sp.: *dueña*, fr.: *dame*; lat.: *oculus* > rom.: *ochi*, it.: *occhio*, sp.: *ojo*, fr.: *oeil*; lat.: *calidus*, *calida* > rom.: *cald*, *caldă*, sp.: *caldo*, fr.: *chaud*, *chaude*; lat.: *collocare* > rom.: *a culca*, sp.: *colgar*, fr.: *coucher*; și **dieriza**: lat.: *rivus* > rom.: *râu*; sp., port.: *rio*; lat.: *magister* > rom.: *măiestru*, fr.: *maître*. Limbile romanice denotă reducerea grupurilor consonantice [ns], [ks], [rs]: lat.: *deorsum* > rom.: *jos*; lat.: *sursum* > rom.: *sus*; lat.: *bestia* > fr.: *bête*; lat.: *festā* > fr.: *fête*.

Fenomene opuse sincopei și dierezei sunt *anaptixa* – adăugarea vocalei în poziție medie și *epenteza* – intercalarea unei consoane la mijlocul cuvântului. Cea din urmă apare frecvent în limbile franceză și spaniolă. În limba spaniolă observăm inserarea consoanei [g] în formele pers. I singular ale unor verbe ca: *tener* (a ține), *salir* (a ieși) ș. a., bunăoară, lat.: *teneo* > sp.: *tengo*; lat.: *salio* > sp.: *salgo*. În limba franceză este de notat epenteza consoanei [b] în grupul consonantic [mr] și a consoanei [d] în grupul [nr]: lat.: *camera* > fr.: *chambre*; lat.: *gener* > fr.: *gendre*, lat.: *tener* > fr.: *tendre* etc.

În poziție finală au loc *apocopa* – căderea vocalei sau a silabei finale și *amuțirea* sau dispariția consoanei în aceeași poziție: lat.: *corpus* > rom.: *corp*, it.: *corpo*, sp.: *cuerpo*, fr.: *corps*; lat.: *digitus* > rom.: *deget*, it.: *dito*, sp.: *dedo*, fr.: *doigt*; lat.: *lupus* > rom.: *lup*, it.: *lupo*, sp.: *lobo*, fr.: *loup*; lat.: *fratrem* > rom.: *frate*, it.: *frate* > *fra* (forma it. lit.: *fratello*); lat.: *credit* > rom.: *crede*, sp.: *cree*, fr.: *croît*; lat.: *facimus* > rom.: *facem*, it.: *facciamo*, a se compara însă: sp.: *hacemos*, fr.: *faisons*.

Fenomenelor semnalate li se opune *epiteza* ce rezidă în adăugarea unor sunete, de obicei, vocale, la sfârșitul cuvântului: rom.: *nimic* > *nimica*, *nimeni* > *nimenea*, *acum* > *acuma* ș. a. În limba italiană, vocala

[-o] se atașează la unele forme verbale (pers. a 3-a plural, perfect); lat.: *cantaverunt* > ital.: *cantarono*, lat.: *amaverunt* > it.: *amarono*.

În cele ce urmează vom examina unele modificări combinatorii, produse prin coarticularea sunetelor în fluxul sonor. Distingem câteva tipuri: *acomodarea*, *asimilarea*, *disimilarea* etc. *Acomodarea* presupune conformarea excursiei sunetului următor recursiei celui precedent, și viceversa. Varietăți ale acestora sunt *labializarea*, *nazalizarea*, *palatalizarea* ș.a. În cazul *labializării*, o consoană nelabială, succedată de o vocală labială ([o], [u]), se pronunță labializat: lat. *rota* > rom.: *roată*, it.: *ruota*, sp.: *rueda*, fr.: *roue*; lat.: *sol(em)* > rom.: *soare*, it.: *sole*, sp.: *sol*; lat.: *soliculus* > fr.: *soleil*; lat.: *luna* > rom.: *lună*, fr.: *lune*, sp., it.: *luna*, port.: *lua*; lat.: *bucca* > rom.: *bucă*, it.: *bocca*, sp.: *boca*, fr.: *bouche* etc.

Nazalizarea are loc în condițiile când o vocală nenazală, urmată de o consoană nazală, obține o nuanță nazală. De ex., lat.: *pontem* > rom.: *punte*, sp.: *puente*, fr.: *pont*; lat.: *canticum* > rom.: *cântec*; lat.: *ventus* > rom.: *vânt*, it.: *vento*, sp.: *viento* ș. a. În limbile franceză și portugheză, alături de vocalele nenazale se atestă cele nazale, de aceea nu putem constata nazalizarea în ambianțele relevate: lat.: *contra* + *dicere* > fr.: *contredire* [cõtredir] (a contrazice); lat.: *sanguinem* > fr.: *sang* [sã] (sânge); lat.: *sanitatem* > fr.: *santé* [sãte] (sănătate); lat.: *ventus* > fr.: *vent* [vã] etc.

Atunci când consoanele preced vocalele anterioare [e], [i], are loc *palatalizarea* celor dintâi: lat.: *clamare* > rom.: *a chema*, it.: *chiamare*, sp.: *llamar*; lat.: *clavis* > rom.: *cheie*, it.: *chiave*, sp.: *llave*, a se compara în franceză: *clef*; lat.: *glacies*, *glacia* > rom.: *gheață*, it.: *ghiaccia*, a se compara în franceză: *glace* etc.. În diverse limbi romanice remarcăm preponderența palatalizării unor consoane sau grupuri de consoane. Astfel, în italiană și română suferă aceeași modificare grupurile [cl], [gl], ca în mostrele indicate, dar, spre deosebire de limba română, în italiană se palatalizează și grupurile [fl], [pl]: lat.: *florem* > it.: *fiore* (floare), lat. *flamma* > it.: *fiamma*, a se compara în franceză: *flamme*; lat.: *flumen* > it.: *fiume*, lat.: *populus* > it.: *pioppo*, a se compara în română: *plop*, lat.: *plangere* > it.: *piangere*, rom.: *a plânge*.

În limbile italiană și franceză se pretează aceleiași schimbări grupurile: [n] + [e] + vocală: lat.: *vinea* > it.: *vigna*, fr.: *vigne* (vița-de-vie),

sp.: *viña*, a se compara în rom.: *vie*, lat.: *signum* > it.: *segno*, fr.: *signe*, sp.: *seño*, a se compara în română: *semn*. În limba spaniolă, grupul [pl], în urma palatalizării, devine: [ll]: lat.: *plorare* > sp.: *llorar* (a plânge), a se compara în franceză: *pleurer*; lat.: *pluvia* > sp.: *lluvia* (ploaie), a se compara în franceză: *pluie*. În limba spaniolă are loc palatalizarea consoanei [nn]: lat.: *annus* > sp.: *año*, a se compara în rom.: *an* și a grupului [gn]: lat.: *cognatus* > sp.: *cuñado*, a se compara în rom.: *cumnat* ș. a.

Asimilarea are loc atunci când unui sunet ce-și pierde, parțial sau total, particularitățile acustico-articulatorice, i se conferă, parțial sau total, însușirile sunetului cu care se asimilează. Distingem câteva tipuri ale asimilării, în funcție de: *proprietățile* sunetului asimilat (*consonantică*, *vocalică* și *mixtă* sau *vocalică-consonantică*); *distanța* dintre sunetele supuse acestei modificări (*în contact* și *la distanță*); *direcție* (*progresivă*, *regresivă* și *bilaterală*); *gradul* de asimilare (*parțială* și *totală*).

Astfel, în exemplele: lat. *lectus* > it.: *letto* (pat), lat. *directus* > it.: *diritto* (drept), lat.: *damnum* > it.: *danno* (daună), lat.: *in+mortalis* > fr.: *immortel* > *immortel* are loc asimilarea consonantică, în contact, regresivă, totală (ct > tt, mn > nn, nm > mm); în cuvântul românesc *a mulțami* > *a mulțumi* survine asimilarea vocalică, la distanță, progresivă, totală (ă > u).

În cuvintele: lat.: *lacrima* > it.: *lagrima*, a se compara în română: *lacrimă*, fr.: *larme*; lat.: *capra* > sp., port.: *cabra*, a se compara în română: *capră*, fr.: *chèvre*, se observă asimilarea mixtă, în contact, bilaterală, parțială, iar în lexemul lat.: *subtilis* > rom. *subțire* > [supțire] remarcăm asimilarea consonantică, în contact, regresivă, parțială.

❖ *Similitudini și diferențe între limbile romanice la nivel fonetic (tendența spre formarea diftongilor, constituirea africatelor ș. a.)*

În limbile romanice se manifestă unele similitudini și deosebiri la nivel fonetic ce vizează dezvoltarea inegală, în raport cu limba latină, a unor sunete și grupuri de sunete. Savantul Mario Pei a calculat coeficientul de evoluție a idiomurilor menționate, pornind de la limba de origine. Potrivit studiului efectuat, cei doi poli îi constituie limba sardă ce atestă 8% de modificări și limba franceză – 44 %. Între ele se situează

italiana pentru care se indică 12%; spaniola – 20%; româna – 23,5%; provensala – 25%; portugheza – 31% [10, p. 148].

În comparație cu latina, idiomurile descendente au preluat multiple trăsături, elaborând altele noi. Nicio limbă romanică nu a păstrat cantitatea vocalelor, caracteristică latinei în care existau, de fapt, 10 foneme vocalice, și nu 5, datorită diferențierii după cantitate a celor cinci vocale: a, e, i, o, u: *latus* (parte) – *latus* (lat), *populus* (popor) – *populus* (plop), *venit* (el vine) – *venit* (el a venit), *pila* (minge) – *pila* (stâlp) etc. Distincția dintre consoanele simple și cele geminate este pertinentă în italiană, grație frecvenței deosebite a asimilării regresive totale în cadrul unor grupuri consonantice, iar în unele ambianțe apare și în spaniolă. De exemplu, în spaniolă se atestă opoziția [r] – [rr]: *pero* (dar) – *perro* (câine).

Dispariția cantității vocalelor, ca și multe alte fenomene, are ca punct de plecare substituirea treptată, în latina postclasică și târzie (sec. II – III d. Hr.) a accentului muzical, predominant până atunci, prin cel dinamic. Drept consecință, silabele neaccentuate (protonice sau posttonice) încep să-și piardă unele sunete, de exemplu, vocalele medii neaccentuate și consoanele finale, pe când în silabele accentuate se formează noi diftongi ce i-au înlocuit pe cei din latina arhaică și clasică (*ae*, *oe*, *eu*, *au*), care au fost, de regulă, supuși monoftongării. Evoluția cuvintelor ce conțineau asemenea diftongi nu a fost aceeași; drept dovadă ne poate servi cuvântul latin *aurum* de la care provin reflexele: *oro* (it., sp.), *or* (fr.), a se compara în română: *aur* și în portugheză: *ouro*.

Idiomurile neolatine au preluat atât tendința spre formarea diftongilor, cât și cea de suprimare a consoanelor de la sfârșitul cuvintelor. Astfel, [é] generează diftongii [ie], [ea], [ia], iar [o] accentuat diftonghează în [uo], [oa], [ue], [eu]. Sunt concludente mostrele: lat.: *mel* > rom.: *miere*, fr., sp.: *miel*; lat.: *terra* > rom.: *țeară* > *țară*; sp.: *tierra*; a se compara însă: fr.: *terre*, it.: *terra*; lat.: *tempus* > sp.: *tiempo*, a se compara: rom.: *timp*, it.: *tempo*, fr.: *temps*; lat.: *petra* > rom.: *piatră*, it.: *pietra*, sp.: *pedra*, fr.: *Pierre*; lat.: *populus* > sp.: *pueblo*, fr.: *peuple*, a se compara: rom.: *popor*, it.: *poppolo*; lat.: *rota* > rom.: *roată*, it.: *ruota*, sp.: *rueda*, fr.: *roue*.

După cum am semnalat *supra*, în unele privințe, în plan fonetic, româna se aseamănă mai mult cu italiana, iar spaniola – cu franceza.

Sunt relevante, întâi de toate, adăugarea vocalei [e] protetice și sonorizarea oclusivelor surde intervocalice în limbile franceză și spaniolă și caracterul sporadic al modificării menționate în română și italiană.

Trebuie indicată o tendință comună a limbilor italiană și spaniolă, cea de a sfârși cuvintele într-o vocală, chiar dacă un număr considerabil de cuvinte, printre care multiple forme nominale și verbale, denotă o desinență consonantică. Astfel, în aceste limbi substantivele și adjectivele masculine se termină la singular adesea în vocala [o], iar cele feminine – în [a]. De exemplu, lat.: *taurus* > it., sp.: *toro*; port.: *touro*; a se compara în rom.: *taur*; lat. *taurellus* > fr.: *taureau*; lat.: *campus* > it., sp., port.: *campo*, a se compara: rom.: *câmp*, fr.: *champs*; lat.: *amicus* > it.: *amico*, sp.: *amigo*; fr.: *ami*; rom.: *amic*; lat.: *amica* > it.: *amica*, sp.: *amiga*, fr.: *amie*; lat. *bonus* > it.: *buono*, sp.: *bueno*, a se compara: rom.: *bun*, fr.: *bon*; lat. *malus* > sp.: *malo*; fr.: *mal*; lat.: *captivus* > it.: *cattivo*; lat.: *reus* > rom.: *rău*.

O altă trăsătură comună limbilor romanice rezidă în substituirea în domeniul vocalismului a opozițiilor de ordin cantitativ prin cele calitative – fenomen declanșat în latina târzie cu repercusiuni asupra idiomurilor neolatine. Se pierde diferența dintre [a] lung și [a] scurt, pronunțate la fel; [i] lung și [u] lung nu-și pierd calitatea, spre deosebire de [i] scurt, asimilat în [e] scurt, devenite [e] închis și [u] scurt, asimilat în [o] scurt, transformate în [o] închis. Vocalele menționate încep să se confunde, ceea ce remarcăm în reflexele romanice ale unor cuvinte latinești: lat.: *minus* > sp.: *menos*, fr.: *moins*; lat.: *minor* > sp.: *menor*; lat.: *furca* > sp.: *horca*, it.: *forca*; fr.: *fourche*; a se compara în rom.: *furcă*; lat.: *pulverem* > it.: *polvere*, sp.: *polvo*, fr.: *poudre*; a se compara în rom.: *pulbere*.

În sfera consonantismului se observă evoluția neomogenă a africatelor, constituite în latina târzie în ambianța consoanelor [t], [c], [g], [d], succedate de vocalele [e], [i], de semivocala [j] și, într-o serie de cazuri, de o altă vocală. Dintre toate limbile romanice, italiana și româna au preluat sunetele [ts], [tș], [dz], [dž], pe când în spaniolă acestea au suferit modificări importante, iar în franceză s-au simplificat. Sunt de semnalat anturajele: [t] + [e], [i] > [ts]; [c] + [e], [i] > [tș]; [g] + [e], [i] > [dž], [d] + [e], [i] > [dz].

De exemplu: lat.: *decem* > rom.: *zece*, it.: *dieci*, sp.: *diez*, fr.: *dix*; lat.: *dicere* > rom.: *a zice*, it., fr.: *dire*, sp.: *decir*; lat.: *facies* > *facia* > rom.: *față*, it.: *faccia*, sp.: *haz*, fr.: *face*; lat.: *gener* > rom.: *ginere*, sp.: *yerno*, fr.: *gendre*; lat.: *cera* > rom.: *ceară*, it.: *cera*, sp.: *cera*, fr.: *cire*; lat.: *gelu* (m) > rom.: *ger*, it.: *gelo*, sp.: *hielo*, fr.: *gèle*; lat.: *caelum* > *celum* > rom.: *cer*, it.: *cielo*, sp.: *cielo*, fr.: *ciel*; lat.: *rogationem* > rom.: *rugăciune*; lat.: *titionem* > *tăciune*; lat.: *rationem* > it.: *raggione*, sp.: *razon*, fr.: *raison*; rom.: *rațiune*; lat.: *diurnus* > it.: *giorno*, a se compara în franceză: *jour*; lat.: *dies* > *dia* > rom.: *zi*, a se compara în sp.: *dia*.

În toate limbile romanice, în cuvintele moștenite din latină s-a eliminat consoana [h], atât în poziție inițială, cât și în cea medie, chiar dacă, potrivit normelor ortografice ale unor limbi, poate să se scrie, însă nu se mai pronunță. De exemplu, lat.: *habere* > rom.: *a avea*, it.: *avere*, sp.: *haber*, fr.: *avoir*; lat.: *hora* > rom.: *oră*, it., sp.: *ora*, fr.: *heure*; lat.: *hiberna* > rom.: *iarnă*, it.: *inverno*, sp.: *invierno*, fr.: *hiver*, lat.: *praeherere* > rom.: *a prinde*, it.: *prendere*, sp.: *prender*, fr.: *prendre*.

Exemplele menționate ne permit să conchidem că în toate limbile romanice se atestă frecvent asimilarea consonantică, în special în italiană, unde predomină modificările: **ct** > **tt**, **mn** > **nn** ș. a. În limbile spaniolă și franceză consoanele surde [p], [t], [k] se sonorizează în poziție intervocalică, ceea ce ilustrează asimilarea mixtă bilaterală, pe când în limbile italiană și română acest tip de asimilare, cu unele excepții, nu are loc. Sunt de relevat transformările: **p** > **b** > **v** > **f** > **ø**; **t** > **d** > **v** > **ø**; **k** > **g** > **ø**. Mai semnalăm și mostrele: lat.: *caput* > sp.: *cabo*, fr.: *chef*, a se compara în rom.: *cap*, it.: *capo*; lat.: *amicus* > sp.: *amigo*, fr.: *ami*, a se compara în italiană: *amico* și română: *amic*; lat.: *pacare* > sp.: *pagar*, fr.: *payer*; a se compara în rom.: *a împăca*; lat.: *acutus* > sp.: *agudo*, fr.: *aigu*; a se compara în rom.: *acut*, it.: *acuto*; lat.: *ripa*, sp.: *riba*, fr.: *rive*; a se compara în rom.: *râpă*. În limba italiană, probabil, sub influența dialectelor de nord, în unele cuvinte se manifestă sonorizarea consoanelor în cauză, pe când în franceză fenomenul poate uneori lipsi: lat.: *lacus* > it.: *lago*; a se compara în rom., fr.: *lac*.

Disimilarea constituie un fenomen opus asimilării, ce presupune pierderea însușirilor articulatorii comune / asemănătoare ale unuia dintre două sau câteva sunete identice sau similare din același cuvânt și

atribuirea acestuia a unor însușiri diferențiale. Disimilării sunt supuse frecvent consoanele sonante, grupurile ce conțin consoanele dentale și velare ș. a. Ca tipuri ale disimilării s-ar putea indica *rotacizarea*, *derotacizarea*, *betacismul*, *vetacismul* ș. a. În limba română se atestă atât rotacizarea, ce reprezintă transformarea sonantelor intervocalice [l], [n] în vibranta [r], cât și procesul opus – derotacizarea, adică modificarea vibrantei [r] într-un alt sunet, de regulă, sonant: lat.: *felicem* > rom.: *ferice*, a se compara: sp.: *feliz*; lat.: *monumentum* > rom.: *mormânt*, a se compara în franceză: *monument*; lat.: *corona* > rom.: *cunună*, a se compara în franceză: *couronne* etc.

În limbile romanice occidentale, mai cu seamă în spaniolă, derotacizarea prevalează asupra celui alt fenomen sau se atestă în alte ambiante decât în română: lat.: *miraculum* > sp.: *milagro*, a se compara în fr.: *miracle*; lat.: *periculum* > sp.: *peligro*, a se compara în franceză: *péril*; lat.: *arbor* > sp.: *arbol*; it.: *alvero*; rom.: *arbore* ș. a.

În limba română, în urma disimilării unor grupuri consonantice ca: [tl], [dl], [gn], apar grupurile: [cl], [gl], [mn], și viceversa: lat.: *vetulus* > *veclus* > rom.: *vechi*; a se compara: it.: *vecchio*, sp.: *viejo*, fr.: *vieil* (*vieux*), lat.: *lignum* > rom.: *lemn*; lat.: *cognoscere* > rom.: *a cunoaște*. Disimilării sunt supuse și consoanele [b], [v]: vetacismul este modificarea consoanei bilabiale [b] în fricativa [v], iar betacismul constituie transformarea consoanei [v] în [b]. Este de observat că betacismul are prioritate în română, deși nu lipsește nici vetacismul care este mai frecvent în idiomurile romanice occidentale (italiană, franceză ș.a.): lat. *veteranus* > rom.: *bătrân*; lat. *vervecem* > rom.: *berbec*; a se compara: it.: *berbice*, fr.: *brebis*; lat.: *silvaticus* > *salvaticus* > rom.: *sălbatic*, it.: *salvatico*, sp.: *salvaje*; a se compara: lat.: *tabula* > fr.: *table*, it.: *tavola*; lat. *arborem* > it.: *alvero*, rom.: *arbore*, sp.: *arbol*, fr.: *arbre* ș. a.

În comparație cu limba română și cu celelalte limbi de aceeași origine, franceza denotă câteva schimbări caracteristice de sunete. De exemplu, în limba menționată are loc disimilarea consoanelor (de ex., a sonantei I) în vocale: lat.: *alterum* > fr.: *autre*; lat.: *altus* > fr.: *haut*; lat.: *salvar* > fr.: *sauver*, închiderea vocalei [a] > [e] în silaba deschisă: lat. *fratrem* > fr.: *frère*; lat.: *matrem* > fr.: *mère*; transformarea [k] > [ș] în poziție inițială: *Carlus* > fr.: *Charles*, lat.: *causa* > fr.: *chose*, lat.: *cauliculus* > *choux* etc.

❖ **Privire de ansamblu asupra lexicului general romanic.**
Unele tendințe de evoluție a limbilor romanice la nivel lexical

Lexicul limbilor romanice denotă un număr considerabil de cuvinte (circa 6700) moștenite din latină [9, p. 291], dintre care 1300 se atestă în toate limbile romanice, 3900 – doar în unele idiomuri și 1500 – în câte o limbă romanică. Prima categorie cuprinde cuvinte de tipul: lat. *homo* > rom. *om*, it. *uomo*, sp. *hombre*, fr. *homme*; lat. *manus* > rom. *mână*, it., sp. *mano*, fr. *main*; lat. *vita* > rom. *vită*, it. *vita*, sp. *vida*, fr. *vie*; lat. *videre* > rom. *a vedea*, it. *vedere*, sp. *ver*, fr. *voir*, lat. *facere* > rom. *a face*, it. *fare*, sp. *hacer*, fr. *faire*, lat. *bonus* > rom. *bun*, it. *buono*, sp. *bueno*, fr. *bon* ș.a. Din perspectiva tipologiei limbilor romanice, prof. D. Copceag subliniază: „Existența unui *lexic interromanic* și a unor posibilități speciale de *comunicare interromanică* constituie o trăsătură unificatoare a idiomurilor romanice în opoziție cu idiomurile neromanice” [1, p. 36].

Am putea semnala cuvinte preluate în anumite limbi romanice, căroră le corespund alte unități lexicale, provenite și ele din latină: lat. *dies*, *dia* > rom. *zi*, sp. *dia*; lat. *diurnus* > it. *giorno*, fr. *jour*; lat. *caput* > rom. *cap*, it. *capo*; fr. *chef*; lat. **capitia* > sp. *cabeza*; rom. lat. *mas*, *maris* > rom. *mare*; lat. *grandis* > it., sp. *grande*, fr. *grand*; lat. *femina* > fr. *femme*, lat. *familia* > rom. *femeie*, lat. *mulier* > rom. *muiere*, it. *moglie*, sp. *mujer*; lat. *bucca* > it., sp. *bocca*, fr. *bouche*; lat. *gula* > rom. *gură*, lat. *mensa* > sp. *mesa*, rom. *masă*, lat. *tabula* > it. *tavola*, fr. *table* etc.

Dintre acestea, multe și-au modificat sensul: astfel, etimonul latin *reus* avea sensul „inculpat”, pe când reflexul românesc *rău* nu mai este termen juridic; în italiană îi corespunde *cattivo*, al cărui etimon latin *captivus* însemna „prizonier”. Interesant de observat că reflexul *chétif* din franceză înseamnă „plăpând”. Cuvântul latin *malus* „rău” a fost moștenit în spaniolă: *malo* și în franceză: *mal*. Este de indicat lexemul *testa* care în latina populară însemna „hârb”, „ciob”, pe când reflexele italian *testa* și francez *tête* înseamnă „cap”. Spre deosebire de cuvintele span. *alma*, ital. *anima*, fran. *âme*, care au păstrat sensul „suflet” al etimonului latin *anima*, reflexul românesc *inimă* a devenit somatism, însemnând organul uman respectiv.

Cuvântul latin *domus* a fost moștenit cu același înțeles doar în sardă [9, p. 293], pe când reflexelor italian *duomo* și francez *dome* li s-a atribuit

sensul „catedrală”. Este de menționat cuvântul latin *mansionem*, derivat din *manere* „a rămâne” al cărui reflex francez *maison* înseamnă „casă”; celelalte limbi romanice au preluat lexemul latin *casa* (în latina populară acesta avea inițial sensul „cocioabă”): rom. *casă*, span., ital. *casa*. În franceză, cuvântul în cauză a devenit prepoziția *chez* „la”. Cuvântul latin *conventum* „înțelegere”, „convenție” a căpătat sensuri diferite în română: *cuvânt* și în franceză *couvent* „mănăstire”, iar reflexele ital. *parola*, span. *palabra* și fran. *parole* se referă la etimonul latin *parabula* „parabolă”. Verbul latin *fabulare* „a povesti” a fost moștenit în spaniolă: *hablar* „a vorbi”; cu sensuri similare sunt folosite: lat. *exponere* > rom. *a spune*; lat. *dicere* > rom. *a zice*, ital., fran. *dire*, span. *decir*.

Cuvântul românesc *a ști* provine din latină: *scire*, pe când reflexele: span. *saber*, fran. *savoir* ce semnifică „a ști”, descind din lat. *sapere* „a avea gust”; cuvântul spaniol *hermano* a provenit pe calea eliminării elementului determinat al îmbinării latinești *frater germanus* „frate de același sânge” [9, p. 292], iar în alte idiomuri romanice a fost moștenit cuvântul latin *frater* > rom. *frate*, fran. *frère* sau diminutivul *fratellus* > ital. *fratello*. În limba franceză *penser* și în spaniolă *pensar* provin din lat. *pensare*, pe când în română *a cugeta* are ca etimon lat. *cogitare* (substantivul *gând* și verbul *a (se) gândi* sunt împrumuturi din maghiară: *gond*).

Lexicul romanic denotă câteva tendințe, de exemplu cea spre *formarea diminutivelor*, fapt consemnat în „Appendix Probi”: *auris non auricula, catulus non catellus* etc. Sunt concludente exemplele: lat. *petiolus* „picioruș”, „tulpină” > rom. *picior*; a se compara în celelalte limbi romanice: lat. *pedem* > fr. *ped*, sp. *pie*; lat. *apes* „albină” > *apicula* > fr. *abeille*; lat. *avis* > *avicula* > fr. *oiseau*, it. *ucello*; lat. *caulis* „tulpină” > *cauliculus* > rom. *curechi* (lat. *viridia* > rom. *varză*); lat. *sol* „soare” > *soliculus* > fr. *soleil*; a se compara: rom. *soare*, it. *sole*, sp. *sol*; lat. *taurus* „taur” > *taurellus* > fr. *taureau*; a se compara: rom. *taur*, sp. *toro* etc. Sunt de remarcat două tendințe opuse: extensiunea semantică și restricția semantică. Spre exemplu, reflexele spaniol *pajaro* și românesc *pasăre* și-au lărgit înțelesul în comparație cu etimonul latin *passer* „vrabie”; cuvântul spaniol *madera* „lemn”, dimpotrivă, și-a îngustat înțelesul în raport cu etimonul latin *materies* > *materia* „materie”.

În limba franceză s-a produs restricția semantică a cuvântului *noyer* „a se îneca”, în comparație cu etimonul latin *necare* „a ucide”. În studiul

„Eufemisme vechi și moderne”, savantul francez E. Benveniste aduce un exemplu interesant de evoluție semantică a verbului *tuer* „a ucide”, care descinde din sintagma *ignem tutare* „a potoli, a stinge focul”.

Unele cuvinte moștenite din latină obțin sensuri noi pe calea transferului metonimic: bunăoară, lat. *focus* avea sensul „vatră”, apoi însemna „focul ce arde în vatră” și, în cele din urmă, „foc”, „flacăra”, care comportă și reflexele rom. *foc*, ital. *fuoco*, span. *fuego*, fran. *feu*.

Spre deosebire de limba latină în care se atestă multiple cazuri de polarizare semantică (enantiosemie), în limbile romanice fenomenul în cauză apare mult mai rar. Astfel, în limba de origine cuvântul *stirps* înseamnă „urmaș”, dar și „strămoș”, *facinus* are sensurile „faptă” (în general): „faptă eroică”, dar și „crimă” etc. De obicei, limbile romanice preiau doar unul din sensurile opuse. De exemplu, lat. *tempestas* cumula sensurile „vreme bună” și „vreme rea”, „furtună”, iar reflexele italian *tempesta* și francez *tempête* semnifică doar „furtună”.

Unele cuvinte latinești își pierd în limbile romanice valorile peiorativă, augmentativă sau alte nuanțe stilistic marcate. Am putea menționa cuvântul „manducare” din latina vulgară, moștenit pe teren romanic: rom. *a mânca*, ital. *mangiare*, fran. *manger*. În limba spaniola se atestă reflexul *comer* ce descinde din lat. *comedere* „a mânca împreună”. Un alt exemplu este substantivul latin *caballus* „mârțoagă” din care provin: rom. *cal*, ital. *cavallo*, span. *caballo*, fran. *cheval*.

❖ **Tendența spre analitism la nivel gramatical în idiomurile romanice**

În cadrul analitismului, sensurile gramaticale sunt redată prin intermediul cuvintelor auxiliare autonome, care reprezintă logoforme autonome (*voi* spune, *il aurait* entendu ș. a.) sau elemente clitice (*să* făcă; *que* sea; *qu'il* fasse ș. a.). La exteriorizarea formelor sintetice, sensurile gramaticale sunt exprimate cu ajutorul afixelor în componența logoforme. Ca rezultat, analitismul presupune folosirea unor cuvinte formate dintr-un număr mic de morfeme, pe când sintetismul implică întrebuințarea unor unități lexicale polimorfematice.

În domeniul nominal, la redarea categoriei determinării, se evidențiază rolul articolului – purtător al informației respective. Pe teren romanic au apărut multiple categorii de articole, dintre care articolul

substantival hotărât și nehotărât funcționează în toate limbile romanice. Spre deosebire de limbile romanice occidentale unde articolul hotărât anticipează substantivul, în limba română acesta este enclitic: rom. lupul; ital.: **il** lupo, span. **el** lobo, fran. **le** loup; rom. fata; ital.: **la** ragazza, span. **la** muchacha, fran. **la** fille. În limbile franceză și italiană se atestă articolul partitiv, de ex., fran. **du** pain; ital. **del** pane; pe când în celelalte idiomuri romanice acesta nu există. Româna posedă articolul adjectival (cel, cea, cei, cele) și cel posesiv (al, a, ai, ale) pe care nu le au limbile romanice occidentale.

În toate limbile romanice s-au dezvoltat formațiunile analitice, în detrimentul celor sintetice. Diferența principală dintre idiomurile sintetice și analitice se reduce, la prima vedere, la faptul că primele sunt private sau conțin un număr limitat de elemente auxiliare (de ex., articolul, particole cu valoare auxiliară ș.a.), la exprimarea sensurilor gramaticale predominând flexiunea, iar în idiomurile analitice flexiunile fie că lipsesc, fie constituie elemente periferice.

În sistemul nominal al limbilor romanice, flexiunile servesc pentru a indica genul și numărul la substantive [9, p. 197], iar caracterul definit / indefinit al acestora este capabil să exprime doar articolul. A se compara îmbinările: lat. *filius patris*; rom. *fiul tatălui*, span. *el hijo del padre*; fr. *le fils du père*.

În sistemul verbal al limbilor romanice, persoana și numărul sunt exprimate, de obicei, cu ajutorul flexiunilor; alături de formațiunile sintetice există variate forme analitice compuse și supracompuse. Și în latină se foloseau forme compuse ale diatezei pasive: *dilecta est*; *amatus est*; *ornati sunt* etc., atestându-se și o conjugare perifrastică activă și pasivă cu numeroase forme analitice.

În limba română, viitorul indicativ se construiește fie pe cale analitică, prin intermediul auxiliarului *a voi* la prezentul indicativ, antepus verbului de conjugat la infinitiv: *voi cânta*, *vei cânta*, *va cânta* etc., sau pe cale analitico-sintetică, auxiliarul *a avea* anticipând formele sintetice de conjunctiv prezent ale verbului de conjugat: *am să cânt*, *ai să cânți*, *are să cânte* etc.

Unii cercetători consideră că în limbile romanice funcționează cuvinte analitice, de exemplu în franceză: *avoir faim* / *soif* (a-i fi foame), *prendre part* (a lua parte) [9] etc. În subsistemul nominal al limbii spaniole, în forme de felul: *casas*, *padres*, *muchachas* ș.a. genul și numărul

sunt exprimate prin morfeme diferite, iar în limbile italiană și română, în formele: *case, padri / tați, ragazze / fete*, aceleași categorii sunt desemnate printr-un singur morfem.

Subiecte pentru autoevaluare:

1. Explicați modificările fonetice ale următoarelor reflexe romanice:
lat.: bonitatem > rom.: bunătate, it.: bontà, sp.: bondad, fr. bonté;
lat.: ventus > rom.: vânt, it.: vento, sp.: viento, fr.: vent.
2. Comparați reflexele: lat.: aqua > rom.: apă, it.: acqua, sp.: agua, fr.: eau; lat.: quattuor > rom.: patru, it.: quattro, sp.: cuatro, fr.: quatre. Cum evoluează grupul de sunete **qu+ a** în aceste limbi?
3. Descrieți sonorizarea oclusivelor surde intervocalice în limbile franceză și spaniolă. Prin ce se deosebesc limbile română și italiană?
4. Ilustrați câteva particularități de ordin fonetic ale limbii române în corelație cu limbile romanice occidentale.
5. Relevați tendința spre analitism în domeniul gramaticii limbilor romanice.

Aplicații:

- Citiți studiul: *Barbu N. Concepția lui Eugeniu Coșeriu despre limba română (II)*. În: *Revista Limba Română*, 2007, nr. 4 – 6, anul XVII. Scrieți o recenzie a studiului vizat.
- Întocmiți un tabel care să ilustreze fenomenele de ordin gramatical, caracteristice limbilor romanice.
- Transpuneți conținutul textului „Les serments de Strasbourg” (a.842) din franceza veche în cea contemporană. Comentați formele evidențiate în raport cu limba latină și franceza contemporană: *populus* > *poblo* > *peuple*; *dies* > *di*; *diurnus* > *jour*; *sapere* > *savir* > *savoir*; *potere* > *podir* > *pouvoir*; *salvare habeo* > *salvarai* > *sauverai*; *meum* > *meon* > *mon*; *fratrem* > *fradre* > *frère*; *cata una* > *cadhuna* > *chacune*; *directum* > *dreit* > *droit*; *salvare salvar* > *sauver*; *debet* > *dift* > *doit*; *placitum* > *plaid*; *prahendere habeo* > *prindrai* > *prendrai*; *sit* > *sit* > *soit* (a se vedea textul la p. 164).
- Citiți fragmentul din „Scrisoarea lui Neacșu” (a. 1621). Selectați cuvintele moștenite din latină și elementele împrumutate din alte limbi (a se vedea fragmentul p. 164).

ANEXE

Tablul 1. Tradițiile lingvistice din antichitate

Tradiția, reprezentanți, probleme	Asemănări, deosebiri, merite
<p>Tradiția indiană veche: Panini, Vararuci, Bhartrihari. <i>Panini:</i> Fonetică: clasificarea sunețelor (vocalele – conform aperturii, consoanele – potrivit locului și modului de articulare); gramatică: clasificarea morfemelor, a părților de vorbire; concepte: sphota (=fonem), sandhi (=morfonem); <i>Vararuci:</i> compararea pracritelor cu sanscrita clasică și vedică; <i>Bhartrihari:</i> probleme de sintaxă (propoziția și judecata logică); <i>Amara:</i> probleme de lexicografie.</p> <p>Tradiția chineză veche: Ian Siun, Siu Șen. Problema originii limbajului uman prin prisma teoriei nominării; probleme de dialectologie; elaborarea și sistematizarea scrierii ieroglifice chinezești; elaborarea gramaticii normative a limbii chineze vechi; elaborarea dicționarilor enciclopedice ș. a.</p> <p>Tradiția greco-romană: <i>Perioada filosofică:</i> Heraclit, Platon, Aristotel, filosofii stoici (Chrisippos, Leucippos). <i>Perioada alexandrină:</i> Dionysios Thrax, Apollonios Dyscolos, M.T. Varro, Donatus, Priscian ș. a. <i>Originea limbajului uman</i> (teoriile thesei și physei); Teoria părților de vorbire. <i>Ars grammatica</i> – domeniu autonom al științei. Teoria părților de vorbire. Teoria categoriilor gramaticale. Raportul dintre analogie și anomalie.</p>	<p>Asemănări: În tradițiile orientale și cea greco-romană sunt abordate: problema originii limbajului uman; sunt elaborate gramatici normative; sunt întocmite opere lexicografice.</p> <p>Deosebiri: În tradiția indiană sunt anticipate unele concepte din fonologie, lingvistica matematică. În tradiția chineză sunt abordate probleme de dialectologie, se acordă prioritate perfecționării, sistematizării scrierii ieroglifice. În tradiția greco-romană se acordă atenție originii limbajului uman etc.</p> <p>Merite: În tradiția indiană sunt elaborate clasificarea sunetelor, a părților de vorbire, a morfemelor, dicționare explicative sunt anticipate unele concepte de fonologie și morfonologie, cercetarea comparativă a limbilor. În China pentru prima dată este evidențiată importanța studierii dialectelor; este abordată problema originii limbajului; sunt elaborate dicționare de tip mixt (enciclopedice, ortografice, explicative). În tradiția greco-romană este elaborat modelul de gramatică normativă a gramaticilor tradiționale a limbilor indo-europene.</p>

Tabelul 2. Școlile lingvistice naturalistă, psihologistă și a neogramaticilor

Școli, reprezentanți, probleme	Merite, deficiențe
<p>Naturalistă: A.Schleicher, M.Müller. <i>Teoria limbii ca organism:</i> limba ar reprezenta un <i>organism natural</i> (<i>Naturorganismus</i>), iar viața ei nu s-ar deosebi esențial de viața organismelor vii. <i>Teoria arborelui genealogic</i> al limbilor indo-europene (Stammbautheorie): <i>strălimba</i> (Ursprache), unitară la început, s-ar fi scindat într-o perioadă îndepărtată în <i>limbile-bază</i> (Grundsprachen), iar acestea, la rândul lor, în limbi înrudite, dialecte și subdialecte. De la <i>européana de sud</i> (= <i>ario-greco-italo-celtica</i>) descind ariana și greco-italo-celtica, divizate ulterior în greacă și italo-celtică, iar de la <i>européana de nord</i> (= <i>slavo-germana</i>) provin germana și slavo-lituaniana. <i>Teoria evoluționistă:</i> Tipurile morfologice denotă transformarea stadială ce înglobează trei faze: <i>tipul izolant</i>, <i>tipul aglutinant</i> și <i>tipul flectiv</i>, considerat „superior”, comportă trăsăturile stadiilor anterioare, constituind o „integritate nedisociabilă”.</p> <p>Psihologistă: W. von Humboldt, H.Steinthal, W.Wundt, A.A. Potebnea. Teoriile lui Humboldt: Teoria despre identitatea limbii și a spiritului poporului; limba ca activitate, teoria despre forma internă a limbii; teoria despre limbă ca lume intermediară; teoria despre antinomiile limbii. „Limba poporului este spiritul lui, iar spiritul poporului e limba sa”.</p>	<p>Merite ale școlii naturaliste: A delimitat clasificarea genetică de cea tipologică. A elaborat o schemă detaliată a tipurilor de bază și a celor intermediare de limbi. A elaborat <i>metoda reconstrucției</i>.</p> <p>Deficiențe: Este exagerat rolul limbii ca „organism natural”. Este exagerat atât caracterul primordial al tipului izolant, socotit „cel mai vechi” și, implicit, „imperfect”, cât și pretinsa „perfecțiune” a limbilor flective.</p> <p>Merite ale școlii psihologiste: Humboldt: A elaborat filosofia limbajului și a pus bazele lingvisticii generale. A demonstrat legătura dialectică dintre limbă și gândire. A elaborat teorii importante, dezvoltate în lingvistica sec. XIX-XX: teoria limbii ca activitate etc. A formulat principiul relativist în legătură cu rolul limbii în procesul cunoașterii.</p>

<p>„Limba nu este un Ergon (produs), ci Energiea (activitate)”.</p> <p>Conceptul <i>formă internă</i> este interpretat neunivoc: a) latura ideală a limbii, ansamblul de sensuri (lexicale și gramaticale); b) mijlocul de a uni, în cadrul cuvântului, complexul sonor și conceptul; c) un model funcțional, structura abstractă a limbii, în general, privită ca o totalitate a structurilor limbii.</p> <p>Antonimii: Limba și gândirea; limba și vorbirea; vorbirea și înțelegerea; statica și dinamica; obiectiv și subiectiv; individual și social; limba ca activitate și ca produs al activității; libertatea și necesitatea; general și particular ș. a.</p> <p>H. Steinthal: Gândirea lingvistică = <i>forma internă a limbii</i>. Teoria <i>stadială</i> a avut ca obiectiv a determina fazele în evoluția formei interne; clasificarea tipologică a limbilor, în accepția lui Steinthal, pune în lumină hotarul labil între „limbile cu formă” și cele „amorfe”.</p> <p>A.A. Potebnea: raportul limbă–gândire, teoria cuvântului, teoria formei gramaticale, teoria propoziției.</p> <p>Neogramaticistă: K.Brugmann, H.Paul, H.Osthoff, B.Delbrück, A.Leskien.</p> <p>Principii: Potrivit <i>istorismului</i>, istoria limbii constituie compartimentul principal al lingvisticii. Concepția <i>psihologist-individualistă</i> a <i>esenței limbii</i> vizează esența psihologică a limbii.</p>	<p>A întemeiat metodele comparativ-istorică și tipologică.</p> <p>Steinthal: A abordat raportul dintre categoriile lingvistice, logice și psihologice. H. Steinthal a relevat natura dinamică a limbii.</p> <p>Merite ale neogramaticilor: Sunt cercetate limbile vii – dialectele etc., se creează condiții propice dezvoltării geografiei lingvistice, este studiat limbajul vorbit. Studiul profund al legilor fonetice în diverse limbi a creat condiții favorabile pentru elaborarea ulterioară a foneticii experimentale. Este promovat principiul istorismului. Este relevată noțiunea de <i>uz lingvistic</i>, dezvoltată în lingvistica sec. XX. Este fundamentată ideea despre sfera <i>conștientului</i> și a <i>subconștientului</i>, cea din urmă având un rol însemnat în generarea mecanismelor lingvistice individuale. Sunt determinate căile de evoluție semantică a unităților lexicale. Sunt elaborate conceptele <i>subiect</i> și <i>predicat psihologic</i>, preluate și aplicate de către lingviștii sec. XX în teoria privind segmentarea actualizată a propoziției.</p>
--	---

<p><i>Individualismul</i> neogramaticilor preconizează: existență reală ar avea doar vorbirea individuală. <i>Legile fonetice și analogia</i> duc la dezvoltarea limbii. Importanță definitorie au limbile vii, care, spre deosebire de limba literară, nu sunt cizelate și reflectă limba vorbită.</p> <p>Probleme de comparativistică: Este revăzut conceptul strălimbă: spre deosebire de A.Schleicher, care susține ideea despre caracterul unitar al strălimbii indo-europene, K.Brugmann și B. Delbrück relevă specificul dialectal al acesteia. Este relevantă teza despre geneza formelor flexive pe calea contopirii sau a compunerii unor unități autonome.</p> <p>Teoria limbii. H.Paul propune conceptul <i>uz lingvistic</i> – elementul comun al „organismelor lingvistice individuale”, care asigură comunicarea.</p>	<p>Deficiențe: Atomismul, individualismul extrem, exagerarea principiului istorismului.</p>
---	---

Tablul 3. Cele mai importante lucrări elaborate de către reprezentanții școlilor naturalistă, psihologistă și a neogramaticilor și de către fondatorii lingvisticii moderne

Scoala, reprezentanți, titlurile lucrărilor
<p>Naturalistă: A.Schleicher: <i>„Formenlehre der kirchenslavischen Sprache”</i> („Morfologia limbii slave bisericești”, 1852); <i>„Die Sprachen Europas in systematischer Übersicht”</i> („Limbile Europei și reflectarea lor sistematică”, Bonn, 1850); <i>„Die darvinische Theorie und die Sprachwissenschaft”</i> („Teoria lui Darwin și știința despre limbă”, 1863); <i>„Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen”</i> („Compendiu de gramatică comparativă a limbilor indo-europene”, 1861 – 1862)</p>

Psihologistă:**W. von Humboldt:**

„Über das Entstehen der grammatischen Formen, und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung” („Despre originea formelor gramaticale și influența lor asupra dezvoltării spirituale”, 1822); „Lettres à M. Abel-Remusat sur la nature des formes grammaticales en général et sur le génie de la langue chinoise en particulier” („Scrisori către dl Abel-Remusat despre natura formelor gramaticale în genere și spiritul limbii chineze în particular”, 1827); „Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachenwicklung” („Despre studierea comparată a limbilor în diferite epoci ale dezvoltării limbajului”, 1829); „Über die Kawi-Sprache auf der Insel Jawa” („Despre limba kawi de pe insula Jawa”, 1836 – 1839).

H. Steintal:

Die Klassifikation der Sprachen dargestellt als die Entwicklung der Sprachidee („Clasificarea limbilor și dezvoltarea ideii de limbă”, 1850); „Der Ursprung der Sprache...” („Originea limbii”, 1851), „Grammatik, Logik und Psychologie, ihre Prinzipien und ihr verhältniss zu einander” („Gramatica, logica, psihologia. Principiile și relațiile dintre ele”, 1855); „Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft” („Introducere în psihologie și lingvistică”, 1871).

A.A. Potebnea:

„Мысль и язык”, 1862 („Gândire și limbă”); „Из записок по русской грамматике”, т. 1-2, 1874 (1958); т. 3, 1899; т. 4, 1941 (1977) („Însemnări din gramatica limbii ruse”) ș. a.

Neogramaticistă:**K. Brugmann:**

Grundriss der vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen”, Strassburg, 1886 – 1900 („Bazele gramaticii comparative a limbilor indo-europene”), în colaborare cu B. Delbrück; „Die Syntax des einfachen Satzes im Indogermanischen”, Berlin – Leipzig, 1925 („Sintaxa limbilor indo-germanice”).

H. Paul:

„Prinzipien der Sprachgeschichte”, Halle, 1880 („Principii de istorie a limbii”); „Grundriss der germanischen Philologie”, Strassburg, 1891 („Bazele filologiei germane”);

B. Delbrück :

„*Einleitung in das Sprachstudium*”, 1880 („*Introducere în studiul limbii*”).

Baudouin de Courtenay:

„*Опыт фонетики резьянских говоров*” („Încercare de studiu fonetic al graiurilor rezienne”); „*Некоторые отделы сравнительной грамматики славянских языков*”, 1881 („Unele compartimente ale gramaticii comparative a limbilor slave”); „*Опыт теории фонетических альтернатив*”, 1885 („Încercare a teoriei alternanțelor fonetice”); „*О смешанном характере всех языков*”, 1901 („Despre caracterul mixt al tuturor limbilor”).

F. de Saussure:

„*De l'emploi du génitif absolu en sanscrit*” („Despre întrebuințarea genitivului absolut în sanscrită”, 1880); „*Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*” („Memoriu asupra sistemului primitiv al vocalelor în limbile indo-europene”, 1878 – 1879); „*Cours de linguistique générale*” („Curs de lingvistică generală”, 1916)

Tablelul 4. Concepția lingvistică a lui F. de Saussure și cea a lui B. de Courtenay

Asemănări între concepția saussuriană și concepția lui B. de Courtenay	Deosebiri între concepția saussuriană și concepția lui B. de Courtenay
<p><u>Natura socială a limbii</u></p> <p>B de Courtenay: <i>Factorul individual-colectiv:</i> limba există în societate, iar lingvistica se referă la științele psihologico-sociale. Savantul pune în lumină <i>diferențele</i> dintre limbajul uman și „limbajele” altor specii.</p> <p>Saussure: limba este un produs social al activității de limbaj.</p>	<p><u>Natura socială a limbii</u></p> <p>B de Courtenay pune în lumină <i>diferențele</i> dintre limbajul uman și „limbajele” altor specii.</p> <p><u>Caracterul sistemic al limbii</u></p> <p>Courtenay abordează teoria nivelurilor limbii, relevând nivelul fonetic, morfologic, sintactic.</p> <p>Courtenay anticipează unele concepte structuraliste, definind <i>structura limbii drept morfologie de rang superior.</i></p>

Caracterul sistemic al limbii

Courtenay definește *limba ca un întreg*, ale cărui părți interdependente se condiționează reciproc.

Saussure: Limba ar fi *un sistem de valori pure*: „Un sistem lingvistic este constituit dintr-o serie de diferențe între sunete combinate cu o serie de diferențe între idei”. „În limbă nu există decât diferențe”.

Dicotomiile limbii

Courtenay: Între **limbă și vorbire** există raportul dintre *gen și specie: reală este doar vorbirea individuală*; limba comunității se obține dintr-o multitudine de limbi individuale. Conceptul **limbă medie**: proiectarea limbii tribale în conștiința lingvistică individuală.

Saussure:

Limba constituie componenta de bază a limbajului – „un ansamblu de convenții necesare, adoptate de colectivitate”. **Vorbirea** reprezintă: „(1) combinațiile prin care subiectul vorbitor utilizează codul limbii pentru a-și exprima gândirea personală; (2) mecanismul psihofizic care îi îngăduie să exteriorizeze aceste combinații”.

Saussure: Aspectul sincron este privit ca un ansamblu de relații între semne la un anumit moment, iar aspectul diacronic – drept modificarea / dezvoltarea semnelor pe parcursul timpului.

Saussure: Sistemul limbii se caracterizează prin: a) toți membrii sistemului se află în echilibru; b) sistemul este închis.

Dicotomiile limbii

B de Courtenay acordă prioritate *vorbirii* individuale, iar **Saussure** – *limbii*; spre deosebire de Saussure, **Courtenay nu opune statica dinamicii (adică, sincronia diacroniei):**

„Statica este doar un caz particular al dinamicii, mai bine zis al chinematicii”. **Courtenay** promovează tricotomia *statică – dinamică – istorie*, demarcând istoria *externă și internă*. Istoria *externă* sau *geografico-etnologică* studiază fenomenele ce reflectă raportul dintre limbă și societate, iar istoria *internă* vizează modificările ce survin în structura limbii.

Saussure distinge **lingvistica internă** care are ca obiect de cercetare limba „studiată în sine și pentru sine”; sistemul și funcționarea acestuia și **lingvistica externă** ce înglobează raporturile limbii cu celelalte fenomene sociale și modificările survenite ca rezultat al legăturilor în cauză.

Probleme de fonologie și fonetică

Spre deosebire de Saussure, **Courtenay** abordează teoria fonemului, pe care îl definește drept

<p>Lingvistica sincronică studiază raporturile logice care leagă termenii într-un sistem; lingvistica diacronică vizează termenii care se substituie, fără a forma un sistem.</p> <p>Limba ca sistem semiotic</p> <p>Saussure: Numai semnele lingvistice pot descrie orice alte sisteme semiotice. Spre deosebire de toate celelalte sisteme semiotice, care nu pot fi descrise prin semnele ce le aparțin, sistemul limbii poate fi descris de semnele proprii.</p> <p>Semnul lingvistic</p> <p>Saussure: Pentru ilustrarea raportului de solidaritate dintre semnificant și semnificat, F. de Saussure le compară cu cele două pagini – recto și verso – ale foii de hârtie.</p> <p>Trăsături:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Caracter arbitrar ✓ Liniaritate ✓ Convenționalitate ✓ Imuabilitate ✓ Mutabilitate <p>Locul semnului în sistemul limbii este determinat de relațiile în care acesta se află cu celelalte semne lingvistice (= valoarea semnului). Semnele limbii nu sunt delimitate pozitiv, în temeiul propriilor caracteristici, ci sunt demarcate <i>opozitiv și negativ</i> în corelație cu celelalte unități.</p>	<p>„expresia generalizată a tuturor proprietăților antropofonice ale sunetului”, „un echivalent psihic al sunetului”, „o reprezentare antropofonică omogenă, nedisociabilă”. Courtenay delimitează <i>fonemul de sunetul vorbirii</i>: cel din urmă este cea mai mică unitate articulată care provoacă o singură impresie acustică.</p> <p>Saussure se ocupă de sistemul vocalic primordial din limbile indo-europene (1878 -1879).</p> <p>Probleme de comparativistică și tipologie</p> <p>Courtenay distinge <i>sistematica</i> care cercetează limbile înrudite. Folosește termenul „traduceri fonetice” prin care subînțelege corespondențele fonetice reglementate. Courtenay a formulat principiile <i>cronologiei relative</i>.</p> <p>În materie de tipologie a limbilor, Courtenay distinge trei domenii de investigație: a) tipologia limbilor înrudite; b) tipologia limbilor neînrudite; c) tipologia limbilor învecinate teritorial.</p>
---	--

TEXTE

„APPENDIX PROBI”

Porphireticum marmor non purpureticum marmor, tolonium non toloneum, speculum non speclum, masculus non masclus, vetulus non veclus, vitulus non viclus, vernaculus non vernaclus, articulus non articlus, baculus non vaclus, angulus non anglus, iugulus non iuglus, calcostegis non calcosteis, septizonium non septidonium, vacua non vaqua, vacui non vaqui, cultellum non cuntellum, Marsias non Marsuas, canellam non canianus, Hercules non Herculens, columna non colomna, pecten non pectinis, aquaeductus non aquiductus, cithara non citera, crista non crysta, formica non furmica, musivum non museum, exequiae non execiae, gyrus non girus, avus non aus, miles non milex, sobrius non suber, figulus non figel, masculus non mascel, lanius non laneo, iuvenus non iuvenclus, barbarus non barbar, equus non ecus, coquus non cocens, coqui non coci, acre non acrum, pauper mulier non paupera mulier, carcer non car(car), bravium non brabium, pancarpus non parcarpus, Theophilus non Izophilus, monofagia non monofagium, Byzacenus non Bizacinus, capsensis non capsensis, catulus non catellus, doleus non dolium, calida non calda, frigida non fricda, vinea non vinia, tristis non tristus, tersus non tertus, umbilicus non imbilicus, turma non torma, caelebs non celeps, ostium non osteum, Flavus non Flaus, cavea non cavia, senatus non sinatus, brattea non brattia, cochlea non coelia, cochleare non coeliarium, palearium non paliarium, primipilaris non primipilarius, alveus non albeus, glomus non glovus, lancea non lancia, favilla non faila, orbis non orbs, formosus non formunsus, ansa non asa, flagellum non fragellum, calatus non galatus, digitus non dicitus, solea non solia, calceus non calcius, iecur non iocur, auris non oricla, camera non cammara, pegma non peuma, cloaca non cluaca, festuca non fistuca, ales non alis, facies non facis, cautes non cautis, plebes non plevis, vates non vatis, tabes non tavis, supplex non superlex, apes non apis, nubes non nubs, suboles non subolis, vulpes non vulpis, palumbes non palumbus, lues non luis, deses non desis, reses non resis, vepres non vepris, fames non famis, clades non cladis, Syrtes non Syrtis, aedes non aedis, sedes non sedis, proles non prolis, draco non dracco, oculus non oclus, aqua non aqua, alium non

aleum, liliū non lileum, glis non gliris, delirus non delerus, tineā non tinia, exter non extraneus, clamis non clamus, vir non vyr, virgo non vyrgo, virgā non vyrgā, occasio non occansio, caligo non calligo, terebra non telebra, effeminatus non imfimenatus, botruus non butro, grus non gruis, anser non ansar, tabula non tabla, puella non poella, balteus non baltius, fax non facla, vico capitis Africae non vico caput Africae, vico tabuli proconsulis non vico tabulu proconsulis, vico castrorum non vico castrae, vico strobili non vico trobili, teter non tetrus, aper non aprus, amygdala non amiddula, fassiolus non fassiolus, stabulum non stablum, triclinum non triclinu, dimidius non demidius, turma non torma, pusilus non pisinnus, meretrix non menetris, aries non ariex, persica non pessica, dysdentericus non disintericus, opobalsamum non ababalsamum, mensa non mesa, raucus non ra(u)cus, auctor non autor, auctoritas non autoritas, ipse non ipsus, linteum non lintium, terraemotus non terrimotium, noxius non noxeus, coruscus non scoriscus, tonitru non tonotru, passer non passar, anser non ansar, hirundo non herundo, obstetrix non opsetris, capitulum non capiclum, noverca non novarca, nurus non nura, socrus non socra, neptis non nepticla, anus non anucla, tondeo non detundo, rivus non rius, imago non emago, pavor non paor, coluber non colober, adipēs non alipes, sibilus non sifilus, frustum non frustrum, plebs non pleps, garrulus non garulus, parentalia non parantalia, caelebs non celeps, poples non poplex, locuples non locuplex, robigo non rubigo, plasta non blasta, bipennis non bipinnis, hermeneumata non erminomata, tymum non tumum, strofa non stropa, bitumen non butumen, mergus non mergulus, myrta non murta, zizipus non zizupus, iunipirus non iuniperus, tolerabilis non toleravilis, basilica non bassilica, tribula non tribla, viridis non virdis, constabilitus non constab(i)litus, Sirena non Serena, musium vel musivum non museum, labsus non lapsus, horologium non orologium, hostiae non ostiae, Februarius non febrarius, clatri non cracli, allec non allex, rabidus non rabiosus, tintinaculum non tintinabulum Adon non Adonius, grundio non grunnio, vapulo non baplo, necne non necnec, passim non passi, numquit non nimquit, numquam non numqua, nobiscum non noscum, vobiscum non voscum, pridem non pride, olim non oli, adhuc non aduc, idem non ide, amfora non ampōra.

JURĂMINTELE DIN STRASBOURG

Pro Deo amur et pro christian poblo et nostro commun salvament,
d'ist di in avant, in quant Deus savir et podir me dunat, si salvarai eo
cist meon fradre Karlo, et in ajudha et in cadhuna cosa, si cum om per
dreit son fradra salvar dift, in o quid il mi altresi fazet, et ab Ludher
nul plaid nunqua prindrai, qui, meon vol, cist meon fradre Karle in
damno sit.

SCRISOAREA LUI NEACȘU

I pak dau știre za lucrul turcilor, cum amu auzit eu că împăratul au
ieșit den Sofija și aimintrea nu e, și seau dus în sus pre Dunăre. I pak
să știi domniata că au venit un om de la Nicopoe de mie meu spus că
au văzut cu ochii loi că au trecut caele corăbii ce știi și domniata pre
Dunăre în sus. I pak să știi că bagă den tote orașele câte 50 de omin să
fie în ajutor în corăbii...

BIBLIOGRAFIE

1. *Avram M. et alii. M. Sala*, coord. Enciclopedia limbilor romanice. București, 1989.
2. *Bacinschi I.* L'infinifitif et les moyens de son remplacement. Bucarest, 1946.
3. *Benveniste E.* Probleme de lingvistică generală / Traducere din limba franceză. București, 2000.
4. *Benveniste E.* Structură în lingvistică. În: Probleme de lingvistică generală / Traducere din limba franceză. București, 2000.
5. *Benveniste E.* Nivelele analizei lingvistice. În: Probleme de lingvistică generală. București, 2000.
6. *Benveniste E.* Natura semnului lingvistic. În: Probleme de lingvistică generală. București, 2000.
7. *Benveniste E.* Categoriile de gândire și categoriile de limbă. În: Probleme de lingvistică generală. București, 2000, p. 62-71.
8. *Berejan S.* Contribuții la studiul infinitivului moldovenesc. Chișinău, 1962.
9. *Bojoga E.* Coordonate ale receptării trihotomiei sistem – normă – vorbire în lingvistica din fosta U.R.S.S. În: Revistă de lingvistică și știință literară (Chișinău), 1996, nr. 5, p. 118 – 129.
10. *Borcilă M.* Eugeniu Coșeriu și orizonturile lingvisticii. În: Revistă de lingvistică și știință literară (Chișinău), 1996, nr. 5, p. 42 – 54.
11. *Caragiu Marioțeanu M.* Varietatea limbii române. În: Limba română și varietățile ei locale. București, 1995, www.proiecta-vdhela.ro/.../matilda_caragiu_mar.
12. *Cerches G.* Analiza contrastiv-tipologică a obiectului gramatical în limbile rusă și română. În: Limba Română (Chișinău), 2008, nr. 11-12, p. 88-93.
13. *Cincilei G., Junghietu M.* Studiu comparativ al substantivului în franceză și română. Chișinău, 1980.
14. *Ciobanu A.* Sintaxa și semantica. Chișinău, 1987.
15. *Ciobanu A.* Limba în evoluție. În: Analele Științifice ale USM. Seria „Științe filologice”. Chișinău, 2003.

16. *Ciobanu A.* Reflecții lingvistice. Chișinău, 2009.
17. *Copceag D.* Tipologia limbilor romanice (în comparație cu limbile germanice și slave). Cluj-Napoca, 1998.
18. *Corlăteanu N., Colesnic-Codreanca L.* Latina vulgară. Chișinău: Cartier, 2007.
19. *Coșeriu E.* Am făcut distincția între *sistem* și *normă* în limbă. În *Limba Română* (Chișinău), 2008, nr. 5-6.
20. *Coșeriu E.* Sincronie, diacronie și istorie: Problema schimbării lingvistice. Versiune în limba română de Nicolae Saramandu. București: Editura Enciclopedică, 1997.
21. *Coșeriu E.* Sistem, normă și vorbire. În: *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii.* București: Editura Enciclopedică, 2004.
22. *Coșeriu E.* Nu există schimbare lingvistică. În: *Cercetări de lingvistică* (Cluj), 1992, nr.1, p. 9-20.
23. *Coșeriu E.* Geografia lingvistică. În: *Coșeriu E.* Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Chișinău, 1994.
24. *Coșeriu E.* Lecții de lingvistică generală. Chișinău, 2000.
25. *Coșeriu E.* Introducere în lingvistică / Traducere din limba spaniolă de E. Ardeleanu și E. Bojoga. Cluj, 1995.
26. *Coșeriu E.* Unitatea limbii române – planuri și criterii. În: *Limba română* (Chișinău), 1994, nr.5 – 6, p. 9 – 15.
27. *Coșeriu E.* Latinitatea orientală. În: *Limba română* (Chișinău), 1994, nr.3 p. 10 – 25.
28. *Coșeriu E.* Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Chișinău, 1994.
29. *Coteanu I., Sala M.* Etimologia și limba română. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987.
30. *Cristea T.* Analiza contrastivă – realizări și perspective. În: *Cristea T.* Elements de grammaire contrastive. București, 1977, p. 365-366.
31. *Cristea T.* Heteronimie sau echivalență parțială. În: *Lingvistica modernă în texte.* / Red. resp. M. Iliescu, L. Wald. București, 1981, p. 367-369.
32. *Diaconescu I.* Infinitivul în limba română. București, 1977.
33. *Dicționar general de științe. Științe ale limbii.* București: Editura Științifică, 1997.

34. *Ducrot O., Schaeffer J. M.* Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului / Traducere din limba franceză. București, 1996.
35. Elemente de gramatică confruntativă a limbilor rusă și română. / Redactori responsabili *Ecaterina Fodor, Solomon Vaimberg.* București, 1983.
36. *Fassel L.* Latinitate și romanitate și raportul continuitate și discontinuitate. Din nou despre latina vulgară. www.alil.ro/.../Latinitate-și.-romanitate-și-rapor...
37. *Frâncu C.* Curente și școli lingvistice ale secolului nostru. Ed. a II-a. Iași, 1999.
38. Gramatica limbii române. Vol. I. Cuvântul. București, 2005.
39. *Graur Al., Wald L.* Scurtă istorie a lingvisticii. Ediția a II-a revăzută și adăugită. București: Editura Științifică, 1965.
40. *Ionescu E.* Manual de lingvistică generală. Ediția a II-a, revizuită. București, 1992.
41. *Ionașcu Al.* Clasificarea tipologică. În: *Tratat de lingvistică generală / Red. resp. Al.Graur, S.Stati, L.Wald.* București, 1972, p. 452 – 282.
42. *Jordan I.* Lingvistica romanică, evoluție, curente, metode. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960.
43. *Jakobson R.* Lingvistică și poetică. În: *Probleme de stilistică.* București, 1964, p.83-91.
44. *Jeanrenaud A.* Langue française contemporaine. Morphologie. Syntaxe. Iași: Polirom, 1996.
45. *Lobiuc I.* Contactele dintre limbi. Vol.I. Iași, 1998.
46. *Lyons J.* Introducere în lingvistica teoretică / Traducere din limba engleză. București, 1995.
47. *Manoliu-Manea M.* Structuralismul lingvistic. Lecturi critice. București, 1973.
48. *Manoliu Manea M.* Gramatica comparată a limbilor romanice. București, 1971.
49. *Martinet A.* Elemente de lingvistică generală / Traducere și adaptare de P. Miclău. București, 1970.
50. *Mihail Z., Ossiac M.* Lingvistică generală și aplicată. Ediția a II-a. Editura Fundației România de Măine. București, 2006.
51. *Munteanu Șt.* Introducere în lingvistică. Iași, 2005.

52. *Novac L., Oglindă E.* Lingvistica generală. Materiale didactice. Chișinău: USM, 1998.
53. *Oglindă E.* Capitole de istorie a lingvisticii (Material didactic cu texte adnotate). Chișinău: CEP USM, 2005.
54. *Oglindă E., Cerches G.* Lingvistică generală. Compendiu. Suport didactic destinat studenților de la masterat. Chișinău: CEP USM, 2008.
55. *Oglindă E., Păduraru G.* Introducere în lingvistică (suport didactic). Chișinău: CEP USM, 2011.
56. *Oglindă E.* Compararea ca un procedeu al comparativisticii. În: *Păduraru G., Oglindă E.* Elemente de morfosintaxă contrastivă (Suport didactic). Chișinău: CEP USM, 2010, p. 4 – 9.
57. *Oglindă E.* Aspecte ale analizei contrastive din perspectiva lingvisticii cognitive și funcționale. În: *Limba Română (Chișinău)*, 2013, nr.9-12, p. 88-93.
58. *Păduraru G., Oglindă E.* Elemente de morfosintaxă contrastivă (suport didactic). Chișinău: CEP USM, 2010.
59. *Radu Cr.* Discursul – proces cognitiv și spațiu al interacțiunii subiective. În: *Revista transilvană de Științe ale Comunicării*, 2011, nr.1(12), p. 72 – 82.
60. *Robins R.H.* Scurtă istorie a lingvisticii / Traducere din limba engleză. Iași: Polirom, 2003.
61. *Rosetti Al.* Istoria limbii române. București, 1968.
62. *Sala M.* Limba română, limbă romanică. București: Editura Academiei Române, 1997.
63. *Sala M.* Limba română, limbă romanică (Aspecte de la conferința prezentată de acad. M.Sala). În: *Revistă de știință, novare, cultură și artă*, 2006, nr. 3- 4 (5), p. 7 – 11.
64. *Sapir E.* Language. New-York, 1921; a se vedea și: *Cenup Э.* Язык. Москва, 1933.
65. *Saussure F.* de o Curs de lingvistică generală / Traducere din limba franceză. Iași: Polirom, 1998.
66. *Sârbu R.* Repere ale analizei contrastive orientate uni- și bidi-recționale. În: *Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria Științe Filologice*, XLVIII, 2010, p. 272-285.

67. *Tagliavini C.* Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică / Traducere Anca Giurescu și Mihaela Cârste-Romașcanu. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.
68. *Tratat de lingvistică generală* / Red. resp.: Al.Graur, S.Stati, L.Wald. București, 1971.
69. *Vraciu A.* Studii de lingvistică generală. Iași, 1972.
70. *Vraciu A.* Lingvistica generală și comparată. București, 1980.
71. *Wald L.* Progresul în limbă. București, 1969.
72. *Zgârcibabă-Bogdan E.* Introducere în filologia romanică (Note de curs). Cahul, 2011.
73. *Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А.* Введение в романскую филологию. Москва: Высшая школа, 1982.
74. *Березин Ф.М.* История лингвистических учений. Москва, 1984.
75. *Березин Ф.М., Головин Н.Б.* Общее языкознание. Москва, 1979.
76. *Бодуэн де Куртене И.А.* Избранные труды по общему языкознанию / Отв. ред. Бархударов С.Г. Т.II. Москва, 1963.
77. *Блумфилд Л.* Язык / Перевод с англ. Москва, 1974.
78. *Вандриес Ж.* Язык. Москва, 1937.
79. *Васильева–Шведе О.К., Степанов Г.В.* Теоретическая грамматика испанского языка. Синтаксис предложения. Москва, 1981.
80. *Вольф Е.М., Никонов Б.А.* Португальский язык. Москва, 1965.
81. *Гак В.Г.* Сопоставительное изучение языков и типология. În: Русский язык за рубежом (Москва), 1974, № 3, с. 52-58.
82. *Гак В. Г.* Сравнительная типология французского и русского языков. 2-е изд-е. Москва: Просвещение, 1983.
83. *Гак В.* О контрастивной лингвистике. În: Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика. Москва, 1989, с. 5-1.
84. *Дебрени М.И.* Синтаксические функции французского инфинитива. În: Проблемы типологии и контрастивного описания языков / Отв. ред. М.Н. Валл. Новосибирск, 1984, с. 86 – 96.

85. *Десятова М.Ю.* Функционирование инфинитива в балканороманских языках / [pstgu.ru/download / 1236083278.desyatova.pdf](http://pstgu.ru/download/1236083278.desyatova.pdf).
86. *Ермолаева Л.С.* Очерки по сопоставительной грамматике германских языков. Москва: Высшая школа, 1987.
87. *Жирмунский В.М.* Общее и германское языкознание. Москва, 1976.
88. *Климов Г.А.* К взаимоотношению генеалогической, типологической и ареальной классификации языков. In: Теоретические основы классификации языков мира. Москва, 1980, с.6-23.
89. *Корлэтяну Н.Г.* Исследование народной латыни и её отношений с романскими языками. Москва: Наука, 1974.
90. *Кубрякова Е.С.* Эволюция лингвистических идей во второй половине 20 века. In: Язык и наука конца 20 века. Москва, Институт языкознания РАН, 1995, с. 144 - 238.
91. *Кубрякова Е.С.* и др. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва: МГУ, 1996.
92. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва, 1990.
93. Методы сравнительного изучения современных романских языков / Под редакцией М.А. Бородиной, М.С. Гурычевой. Москва: Наука, 1966.
94. Методы сопоставительного изучения языков. Москва: Наука, 1988.
95. *Мечковская Н.Б.* Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков: Учебное пособие для студентов филологических и лингвистических специальностей. 2-е изд. Москва: Флинта: Наука, 2001.
96. *Нерознак В.П.* О трех подходах к изучению языков в рамках синхронного сравнения: типологический – характерологический – контрастивный. In: Сопоставительная лингвистика и обучение неродному языку. Москва, 1987, р. 5-27.
97. Общее языкознание. Внутренняя структура языка. Гл. 1 „О понятиях языковой системы и структуры языка”. Москва, 1972.

98. *Постовалова В.И.* Язык как деятельность. Опыт интерпретации В. Гумбольдта. Москва, 1982.
99. Проблема прогресса в развитии языка /Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка / Под ред. Б.А. Серебренникова. Москва, 1970.
100. *Сепир Э.* Язык. Москва, 1933.
101. *Серебренников Б.А.* О материалистическом подходе к явлениям языка. Москва, 1983.
102. *Софийская И.М.* Типология инфинитивных предложений в современном французском языке. Москва, 1972.
103. *Солнцев В.М.* Типология языка и тип языка. *Îп: Вопросы языкознания, 1978, №2, с. 29-34.*
104. *Степанов Ю.С.* Основы общего языкознания. Москва, 1975.
105. Сущность, развитие и функционирование языка / Отв. ред. Г.В. Степанов. Москва, 1987.
106. *Толоченко П.* Сопоставительная характеристика языковых явлений (на материале русского и румынского языков). Кишинев, 1999.
107. *Щерба Л.В.* Языковая система и речевая деятельность. Ленинград: Наука, 1974.
108. *Юсупов У.К.* Проблемы сопоставительной лингвистики. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Ташкент, 1983.
109. *Ярцева В.Н.* Контрастивная грамматика. Москва, 1981.
110. *Ярцева В.Н.* К определению понятия „языковой тип”. *Îп: Лингвистическая типология. Москва, 1985.*
111. *Ярцева В.Н.* Языковой тип среди сопредельных понятий. *Îп: Теоретические основы классификации языков мира. Москва, 1980, с. 24-61.*

Emilia OGLINDĂ

LINGVISTICĂ
GENERALĂ ȘI ROMANICĂ
(Suport de curs)

Redactor – *Ariadna Srungaru*
Asistență computerizată – *Maria Bondari*

Bun de tipar 2.04.2015. Formatul 60 x 84 ¹/₁₆
Coli de tipar 11,0. Coli editoriale 13,5.
Comanda 67. Tirajul 50 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009